

Riikka Pöntinen

# **SOSIAALISESTI KONTROLLOITU, YKSILÖLLISESTI VALIKOITU**

Nuoren seksuaalisuudesta tuotettavat eronteot ja  
puhetavat terveystiedon oppikirjojen seksuaalikasvatuksen  
oppimateriaaleissa

Kasvatustieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Joulukuu 2019

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

RIIKKA PÖNTINEN: Sosiaalisesti kontrolloitu, yksilöllisesti valikoitu: Nuoren seksuaalisuudesta tuotettavat eronteot ja puhettavat terveystiedon oppikirjojen seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 81 sivua, 1 liitesivu

Joulukuu 2019

---

Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa tuotettavia erontekoja sekä puhetapoja suhteessa nuorten seksuaalisuuteen. Tutkimustehtävänä oli selvittää, että millainen seksuaalisuus esitetään aineistossa nuorille tavoiteltavana. Tutkimusmateriaalina toimivat kolme terveystiedon fyysistä oppikirjaa, Navigaattori 1, 2 ja 3, joista jokaisesta tutkimukseen otettiin tarkasteltavaksi n. 10 sivun osio, jossa käsiteltiin seksuaalisuutta. Tutkimusaineisto siis koostui yhteensä noin 30 sivusta nuorten seksuaalikasvatukseen suunnattua tekstiä.

Tutkimuksen fokus oli seksuaalisuuden sosiaalisen ulottuvuuden tutkiminen, joten teoreettisena viitekehyksenä toimi sosiaalisen konstruktionismi ja kyseisen tutkimussuuntauksen ajatukset sukupuolen ja seksuaalisuuden sosiaalisesta rakentuneisuudesta. Tutkimuksessa hyödynnettiin ohjaavana ajatuksena myös nuorisotutkimuksen ajatuksia nuoruudesta ja feministisiä ajatuksia sukupuolesta seksuaalisuuden määrittäjänä.

Tutkimuksen tutkimusote oli kvalitatiivinen ja tutkimus toteutettiin diskurssianalyysillä, jossa käytettiin tukena erityisesti kriittistä diskurssianalyysia ja Barbara Johnstone ajatuksia diskurssianalyysin teosta. Diskurssianalyysin pohjalta tutkimuksessa eriteltiin niitä tapoja, joilla seksuaalisuutta tutkimusaineistossa kuvaillaan ja teemoja, joiden mukaan seksuaalisuuden eronteot tapahtuvat. Analyysin tekotapana toimi teoriaohjaava lähestymistapa.

Tutkimuksen analyysissä aineistosta erottui viisi teemaa seksuaalisuuteen erontekoa tuottavista tekijöistä sekä viisi teemaa aineistossa tuotetuista seksuaalisuuteen liitetystä puhetavoista. Seksuaalisuuteen erontekoja tuottavia tekijöitä olivat aineiston puitteissa sukupuoli, ikä, seksuaalisen nautinnon ja siihen liittyvien riskien ja vastuun vuoropuhelu, sosiaaliset suhteet sekä keho. Seksuaalisuuteen liitettäviä puhetapoja olivat puolestaan itsemääräämisoikeus ja yksilöllisyys, seurustelu ja tunteet, fyysinen terveys ja biologia seksuaalinen halu sekä seksuaalinen moninaisuus.

Tutkimuksen analyysin perusteella näyttää siltä, että vaikka seksuaalisuutta pyritään tutkituissa oppikirjoissa määrittämään seksuaalisuuden moninaisuuden kautta, moninaisuuden käsitteleminen jää pintapuoliseksi ja moninaisuutta peilataan lähinnä suhteessa heteroseksuaaliin ja cis-sukupuolisiin asetelmiin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen käsitteleminen suhteessa seksuaalisuuteen tai kehollisuuteen jää ohueksi ja esimerkiksi etnisyyden, vammaisuuden ja asexuaalisuuden teemojen käsittely on vähäistä. Seksuaalinen moninaisuus tuotetaan aineistossa enemmän yksilöllisten valintojen näkökulman kautta, mikä toisaalta häivyttää erontekoa tuottavien tekijöiden vaikutusta rakenteellisella tasolla. Nuoren ihanteellista seksuaalisuutta tuottavat aineistossa ensisijaisesti näkökulma myönteisestä ja yksilöllisestä suhtautumisesta seksuaalisuuteen, jota määrittää itsemääräämisoikeuden ja seksuaalisen nautinnon viitekehys. Tätä asetelmaa kuitenkin haastavat ajatukset seksiin liitetystä riskeistä sosiaalisista normeista ja kaksijakoisesta sukupuolijärjestelmästä. Myös seksuaalisuuden kehollista ulottuvuutta lähestytään ensisijaisesti lisääntymisen näkökulmasta asettamalla tytöille ja pojille erilaisia rooleja.

Moni tutkimuksen analyysin kautta muodostuneista teemoista risteää toistensa kanssa, mikä avaa mielenkiintoisia jatkotutkimusmahdollisuuksia esimerkiksi seksuaalisen moninaisuuden näkökulmasta. Varteenotettavia jatkotutkimukselle sopivia väyliä ovat esimerkiksi nuorten omien näkemysten tutkiminen suhteessa seksuaalikasvatukseen, seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien käytöstä opetustilanteessa tai vertaileva tutkimus erilaisista seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleista.

Avainsanat: Seksuaalikasvatus, seksuaalisuus, nuoret, oppimateriaalit, eronteot, diskurssianalyysi

# SISÄLLYS

<b>1 JOHDANTO.....</b>	<b>1</b>
<b>2 SOSIAALISESTI RAKENTUNUT SEKSUAALISUUS.....</b>	<b>8</b>
2.1 TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI.....	8
2.2 SEKSUAALISUUS SUKUPUOLITTUNEENA JA KONTEKSTISIDONNAISENA ILMIÖNÄ .....	10
2.3 NUORUUS JA MUUT SEKSUAALISUUTTA MÄÄRITTÄVÄT TEKIJÄT .....	13
<b>3 KOULUN INSTITUTIONAALINEN ROOLI SEKSUAALISUUDEN TUOTTAJANA .....</b>	<b>16</b>
<b>4 TUTKIMUSASETELMA .....</b>	<b>19</b>
4.1 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET .....	19
4.2 TUTKIMUKSEN AINEISTO .....	20
4.3 TUTKIMUKSEN ANALYYSI.....	21
4.3.1 Diskurssianalyysi analyysimenetelmänä.....	21
4.3.2 Kriittinen diskurssianalyysi.....	24
4.3.3 Nuorisotutkimuksellinen näkökulma .....	27
<b>5 ERONTEOT SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA .....</b>	<b>28</b>
5.1 SUKUPUOLI .....	28
5.2 IKÄ.....	33
5.3 SOSIAALISET SUHTEET .....	36
5.4 SEKSUAALINEN NAUTINTO VS. RISKIT JA VASTUU .....	38
5.5 KEHO.....	41
<b>6 PUHETAVAT SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA .....</b>	<b>43</b>
6.1 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA YKSILÖLLISYYS .....	43
6.2 SEURUSTELU JA TUNTEET .....	46
6.3 FYYSSINEN TERVEYS JA BIOLOGIA.....	50
6.4 SEKSUAALINEN HALU .....	52
6.5 SEKSUAALINEN MONINAISUUS .....	53
<b>7 NUOREN SEKSUAALISUUS SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA .....</b>	<b>55</b>
7.1 NÄENNÄISESTI MONINAINEN JA SUKUPUOLITTUNUT SEKSUAALISUUS .....	55
7.2 SEKSUAALISUUS SUHTEESSA LISÄÄNTYMISEEN JA TERVEYTEEN .....	57
7.3 NUOREN YKSILÖLLINEN JA MUUTTUVA SEKSUAALISUUS SOSIAALISESTI KONTROLLOITUNA ILMIÖNÄ .....	59
7.4 YHTEENVETO: SEKSUAALISUUDEN TUOTTAMINEN SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA.....	61

<b>8 EETTISIÄ HAVAINTOJA JA TUTKIMUKSEN MERKITYS .....</b>	<b>64</b>
8.1 TUTKIMUKSEN ETIIKKA .....	64
8.2 TUTKIMUKSEN MERKITYS .....	68
8.3 MAHDOLLISIA JATKOTUTKIMUSAIHEITA .....	70
<b>LÄHTEET .....</b>	<b>72</b>
<b>LIITE: NUORTEN SEKSUAALISTEN OIKEUKSIEN LISTA .....</b>	

# 1 JOHDANTO

Tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskohteena oli yläkouluikäisten eli noin 13–15-vuotiaiden nuorten seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit. Tarkoitukseni oli tarkastella, millä tavalla seksuaalisuutta käsitellään koulun institutionaalisessa kehyksessä ja millaisia erontekoja oppimateriaaleissa tehdään seksuaalisuutta käsiteltäessä sekä millaisia puhetapoja näissä aineistoissa seksuaalisuuteen liitetään. Nähdäkseni seksuaalisuutta ohjaavat sosiaalisesti tuotettavat eronteot ohjaavat myös tapaamme tarkastella seksuaalisuutta ja tehdä siitä tulkintoja, jotka puolestaan heijastuvat seksuaalisuuteen liitettäviin puhetapoihin ja diskursseihin. Toisin sanoen eronteot tuottavat näkökulmani mukaan puhetapoja, jotka tuottavat arkinäkemyksiä seksuaalisuudesta ilmiönä ja tapoja käsitellä tätä ilmiötä. Tällä tavoin tämän tutkimuksen kontekstissa olen käsitellyt seksuaalisuutta nimenomaan sosiaalisena ja sosiaalisesti tuotettuna ilmiönä.

Seksuaalisuus on yleisesti oleellinen yksilöiden elämää määrittävä tekijä ja pohja seksuaaliselle minäkuvalle luodaan jo varhaislapsuudessa. Seksuaalisuuden herääminen liittyy olennaisesti nuoruuteen yksilön saavuttaessa murrosiän noin 13–15-vuotiaina. Varhaisnuoruudessa seksuaali-identiteetti alkaa hakea muotoaan, kun keho alkaa muovautua murrosiän fysiologisten ja henkisten muutosten myötä ja kun tavoissa tarkastella sosiaalisia suhteita tapahtuu muutoksia. Nuoruutta määrittävät voimakkaasti monet muutokset ja murrosikäisenä suurin osa nuorista alkaa ajatella seksuaalisuuteen liittyviä asioita ensimmäistä kertaa. Nuori voi esimerkiksi pohtia, millaisista ihmisistä hän on kiinnostunut seksuaalisesti, miten hän käsittelee seksuaalisia tunteitaan ja onko hän kiinnostunut seksuaalisista asioista ensinkään. Nuoruudessa heräävää seksuaalista mielenkiintoa voi myös määrittää seksuaalinen kokeilu. (Kosunen, Cacciatore & Hervonen 2003, Kiilakoski, Honkatukia & Huttunen 2018, 69, Pearson 2018, 1469–1470, ks. myös Goldfarb & Lieberman 2016.)

Tutkimusaiheen pariin minut ohjasi erityisesti henkilökohtainen tutkimuksellinen kiinnostukseni seksuaalisuutta kohtaan ja lisäksi olen jo pidemmän aikaa ollut kiinnostunut nimenomaan nuoriin ja nuoruuteen liittyvistä seksuaalisuuden ilmiöistä. Olen esimerkiksi aikaisemmin tutkinut kandidaatin tutkielmassani teini-ikäisten tyttöjen seksuaalista toimijuutta [demi.fi](http://demi.fi)-keskustelupalstan keskustelujen puitteissa ja jatkan samasta aiheesta toisessa pro gradu -

tutkielmassani nuorisotyön ja -tutkimuksen maisteriohjelmassa. Tässä tutkimuksessa fokus ei ole nuorten omissa ajatuksissa seksuaalisuudesta, mutta koulun tuottaman seksuaalikasvatuksen oppimateriaalin avulla on mahdollista tarkastella yhtä olennaista ympäristöä, jossa nuori seksuaalisuuttaan tarkastelee. Kuten Lozano-Verduzca ja Mendoza (2016, 552) kirjoittavat, kouluilla ja muilla instituutioilla on havaittu olevan tärkeä rooli seksuaalisuuteen liittyvän tietouden välittämisessä.

Koulu on myös paikka, jossa nuoret viettävät ylivoimaisesti eniten aikaa ja oppitunneilla esiin tulleita asioita käsitellään opettajien ja vertaisten kanssa niin oppitunneilla kuin niiden ulkopuolella (ks. luku 3 tässä tutkimuksessa). Näin ollen seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit voivat toimia tärkeässä osassa nuoren seksuaalisen identiteetin kehitystä. Seksuaalikasvatuksen on havaittu muun muassa lisäävän tietoisuutta nuorelle omista ja toisten seksuaalioikeuksista, vähentävän seksuaalista riskikäyttäytymistä eli vaikuttavan positiivisesti raskauden ja tautien ehkäisyyn, parantavan asenteita HIV-positiivisia kohtaan sekä parantavan valmiuksia partnerien väliseen kommunikaatioon (ks. Espada, Morales, Orgilés, Jemmott & Jemmott 2015, Green, Oman, Vesely, Cheney & Carroll 2017, Jaramillo, Buhi, Elder & Corliss 2017, Markham, Peskin, Shegog, Baumler, Addy, Thiel, Escobar-Chaves, Robin & Tortolero 2014, Pakarinen 2019, Rohrbach, Berglas, Jerman, Angulo-Olaiz, Chou & Constantine 2015).

Yksilöiden seksuaalisuuteen liitetään erilaisia mielikuvia eri taustatekijöiden mukaan. Erityisen vahvasti mielikuvia seksuaalisuudesta ohjaa sukupuoli. Esimerkiksi tyttöihin on usein liitetty mielikuvia passiivisesta seksuaalisuudesta ja pojat on nähty enemmän seksuaalisina toimijoina. Heterosuhteissa tämän asetelman on ajateltu toimivan niin, että pojat lähestyvät tyttöjä ja tyttöjen rooliksi jää joko torjua pojan lähestymisyritys tai ottaa se vastaan. Tyypillistä on ollut myös, että tyttöjen on mielletty olevan kiinnostuneita romantiikkaan ja tunteisiin liitettävästä seksuaalisuudesta, kun taas poikien on ajateltu olevan kiinnostuneita seksistä ennen kaikkea sen fyysisen ulottuvuuden vuoksi. Näin ollen tyttöjen seksuaalinen halu on aiheena helposti jäänyt huomiotta, ja tyttöjen on havaittu olevan haastavampaa tunnistaa omia halujaan. Toisaalta myös pojat voivat kärsiä sukupuolittuneista oletuksista, jos heidän seksuaalisuutensa redusoituu kontrolloimattomaan heteroseksuaaliseen seksuaaliseen haluun, johon ei kuulu romantiikka (Hamilton & Armstrong 2009, 593–594, Sorainen 2013, 26–27, ks. myös Lamb & Peterson 2012, Tolman 2002, Tolman 2012.)

Mielikuvaa pojasta seksuaalisena aktiivisena toimijana ja tytöstä passiivisena halun kohteena on kuitenkin pyritty ja pyritään haastamaan ja murtamaan, mikä on avannut mahdollisuuksia hahmottaa tyttöjen ja poikien seksuaalisuutta monipuolisemmin. Lisäksi heteroseksuaalista asetelmaa haastavat ei-heteroseksuaaliset eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret. (ks. esim. Aaltonen 2011, Anttila 2012, McGlashan & Fitzpatrick 2017, Pereira 2009, Sorainen 2013.)

Yhteiskuntamme tapa käsittää seksuaalisuutta onkin moninaistunut viime vuosikymmenien aikana ja jatkaa moninaistumistaan koko ajan. Erityisen merkittävä muutos on tapahtunut siinä, että seksuaalisuus ymmärretään laajempaan ilmiönä kuin vain miehen ja naisen välisenä seksuaalisena toimintana, mikä kattaa alleen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulman lisäksi esimerkiksi aseksuaalisuuden<sup>1</sup> ja itsetyydytyksen. Tapoja toteuttaa seksuaalisuutta voidaankin ajatella olevan yhtä paljon kuin on ihmisiä. Yhteiskunnan seksuaalikäsitysten moninaistumisen vuoksi tarve seksuaalisuuden uudelleenlaisille ymmärtämisen tavoille on suuri.

Erityisen tärkeää laajempi ymmärrys seksuaalisuudesta on siksi, että myös ymmärrys sukupuolen käsitteestä on laajentumassa moninaisemmaksi. Tämän hetken suomalaisen yhteiskunnan viitekehyksen mukaan sukupuoliä käsitellään edelleen ensisijaisesti binäärisen sukupuolijärjestelmän kautta, mutta kysymykset sukupuolen moninaisuudesta ovat nousseet yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi haastamaan totuttuja ajatuksia sukupuolista. Yhteiskunnassamme on alettu havahtua ajatukseen, että keskuudessamme elää ihmisiä, jotka eivät mahdu nainen/mies- tai tyttö/poika-kahtiajaon mukaisten rajojen sisään. Esimerkiksi transsukupuolisuuden, cis-sukupuolisuuden<sup>2</sup> ja muunsukupuolisuuden<sup>3</sup> käsitteet avaavat aivan uusia väyliä sukupuolen ja sen myötä myös seksuaalisuuden tulkintaan. Uusi ymmärtämys näkyy myös tilastoissa. Vuoden 2017 Kouluterveyskyselyssä kysyttiin kyselyyn vastaajien sukupuoli-identiteetistä ja havaittiin, että 8.–9.-luokkalaisista nuorista kuusi prosenttia määritteli itsensä muuhun kuin syntymässä määriteltyyn sukupuoleen. Lisäksi kymmenen prosenttia kyselyyn vastanneista nuorista koki kuuluvansa johonkin seksuaalivähemmistöön. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2017.)

Näin suuret prosentit ovat merkittäviä lukuja ja osoittavat hyvin konkreettisella tavalla, että nuorten tarve tutkailla seksuaalisuutta kahtiajakaisen sukupuolikäsityksen ulkopuolelta ja moninaisemmista näkökulmista on suuri. Vaikka tosiasialliset prosenttilukemat olisivat pienemmät, on oletettavaa, että jokaisessa koululuokassa on ainakin yksi nuori, joka ei koe asettuvansa heteroseksuaaliseen viitekehykseen tai siihen sukupuoleen, joka hänelle on syntymässä määritelty. Kansainvälisessä kontekstissa tapahtuneet hallinnolliset muutokset suhteessa sukupuolen tarkasteluun myös väistämättä heijastuvat meidän yhteiskuntamme tapaan käsitellä sukupuolta. Esimerkiksi Uudessa-Seelannissa on nykyään mahdollista saada passiin merkintä kolmannesta sukupuolesta niin halutessaan ja transsukupuolisuudesta kansainvälisellä tasolla käydyt keskustelut

---

<sup>1</sup> Aseksuaalisuus viittaa seksuaaliseen suuntautuneisuuteen, jossa henkilö ei tunne lainkaan tai tuntee hyvin vähän seksuaalista vetoa toisia ihmisiä kohtaan. (ks. Seta 2019a)

<sup>2</sup> Cis-sukupuolisuudella viitataan siis niihin ihmisiin, jotka kokevat tulevansa sukupuolitettuiksi oikein siinä sukupuoleessa, joka heille on syntymässä määritelty. Cis-sukupuolisuuden vastinparina on transsukupuolisuus, joka tarkoittaa sitä, että henkilö ei tavalla tai toisella koe olevansa sitä sukupuolta, johon hänet on hänen synnyttyään määritelty. (ks. Seta 2019b.)

<sup>3</sup> Muunsukupuolisuuden termi puolestaan viittaa henkilöihin, jotka eivät koe olevansa miehiä eivätkä naisia. (ks. Seta 2019b.)

saavat alati enemmän näkyvyyttä – etenkin ymmärtäväisestä ja myönteisestä näkökulmasta katsoen (McGlashan & Fitzpatrick 2017, 487).

Toisaalta vähemmistöjen kouluissa kohtaama kiusaaminen sekä heidän kokemansa sukupuoli- ja seksuaalinen häirintä (Woolley 2017, 90, ks. myös Kahle 2017, Marston 2015, Lehtonen 2009, 470–471, Lehtonen 2014, 69, O’Donoghue & Guerin 2017) ovat asioita, joita ei ole käsitelty paljon esimerkiksi julkisessa keskustelussa. Näin siitäkkin huolimatta, että seksuaalinen häirintä onkin ollut muutoin ajankohtainen aihe yhteiskunnallisessa keskustelussa esimerkiksi #metoo-kampanjan myötä. Vasta syksyn 2019 Kouluterveyskyselyn tulokset sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamasta kiusaamisesta ja häirinnästä ovat nostaneet aihetta suomalaisiin uutisotsikoihin ja keskusteluihin (Terävä 2019, [Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019]).

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden lisäksi myös monikulttuurisuus avaa erityisiä keskusteluväyliä seksuaalisuuden käsittelyyn kulttuurisesti moninaistuvan yhteiskuntamme takia. Monikulttuurisuus moninaistaa väistämättä nuorten taustoja seksuaalisuuden käsittelemiseen, jolloin myös seksuaalikasvatuksen tarjoamien mahdollisuuksien kenttä laajentuu teemoiltaan. Esimerkiksi maahanmuuttajanuorilla saattaa olla puutteelliset tiedot lisääntymisanatomiasta ja fysiologiasta, ja ajatukset seksuaalisuudesta voivat olla erilaisia suhteessa kantaväestön nuoriin. Tällöin seksuaalikasvatus voi tarjota väyliä näiden puutteiden paikkaamiseen. Niin ikään keskustelun agendalle voidaan nähdä nousevan esimerkiksi vammaisten seksuaalioikeudet: on havaittu, että vammaisia on usein käsitelty julkisessa keskustelussa pääosin ei-seksuaalisina yksilöinä ja heidän seksuaalisia tarpeitaan ei ole tunnistettu. (Bildjuschkin 2016, Honkasalo 2013, 7–8, Klemetti & Raussi-Lehto 2014, 65–66, 75–80, Shah 2017, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019a ja 2019b.)

Seksuaalikasvatuksella voikin olla merkittävä rooli erilaisten moninaisista taustoista ponnistavien nuorten seksuaalisuuden pohdinnoissa, ja se voi ohjata nuorten valmiuksia käsitellä omaa itseään ja identiteettiään suhteessa seksuaalisuuteensa. Esimerkiksi perinteisesti lisääntymistematiikkaan (ks. esim. Laajasalo 2001) sidottu seksuaalikasvatus voi hämmentää niitä nuoria, joiden seksuaalinen suuntautuneisuus ei johda lisääntymiseen, joiden keho ei vastaa lisääntymistematiikan vaatimuksia tai joiden mielenkiinto ei suuntaudu jälkikasvun hankkimiseen. Moninaisen seksuaalisuuden tukemisen lisäksi seksuaalikasvatuksella voi olla runsaasti mahdollisuuksia esimerkiksi seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseen, erityisesti kaikkien osapuolten suostumuksen opettamisen suhteen (ks. esim. De Lijster, Felten, Kok & Kocken 2016, Gilbert 2018).



Nuorten seksuaalikasvatusta on tutkittu paljon, monina eri vuosikymmeninä ja monin eri tavoin. Suomessa aihetta on lähestytty melko suppeasti lähinnä nuorten seksuaalitietouden selvittämisen (ks. esim. Kontula & Haavio-Mannila 1993, Kontula & Meriläinen 2007) ja terveysvalistuksen kautta. Seksuaalikasvatuksen tiedollinen ulottuvuus on nähty tärkeänä. Nuorten seksuaalisuutta on tutkittu Suomessa erityisesti erilaisin kyselyin, alkaen Kypsyminen, Ihmissuhteet, Seurustelu ja Seksuaalisuus (KISS) -kyselystä vuonna 1985 Helsingin yliopistossa (Kontula 2012, 8). Kyselytoiminta on vakiintunut luontevaksi osaksi suomalaisen tutkimuksen kenttää ja kyselyjä nuorille seksuaaliterveydestä tuotetaan vuosittain Kouluterveyskyselyn avulla (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2019c). Myös kansainvälisessä kontekstissa korostuvat edelleen seksuaalikasvatuksen tiedollinen ja terveydellinen ulottuvuus (ks. esim. Jaramillo ym. 2017 tai Espada ym. 2015), vaikka yleisesti näkökulmat ovat olleet huomattavasti laajempia ja monipuolisempia kuin suomalaisessa kontekstissa.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on tutkittu eri sukupuolten seksuaalikasvatusta omina ryhminään peilaten seksuaalisuutta myös muihin vaikuttaviin tekijöihin nähden. Esimerkiksi Froyum (2010) on tutkinut vähävaraisten tummaihoisten tyttöjen seksuaalista toimijuutta seksuaalikasvatuksessa, McAllum (2018) on tutkinut seksuaalikasvatusta biseksuaalien tyttöjen näkökulmasta, Meadows puolestaan (2018) on tuonut esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmaa suhteessa seksuaalikasvatukseen ja Cook ja Bollinger (2019) ovat tutkineet seksuaalikasvatusta vammaisuuden representaatioiden näkökulmasta. Tutkijat ovat pyrkineet käsittelemään seksuaalikasvatuksen tutkimuksessa myös yhteiskunnallisia haasteita: esimerkiksi Wood, Hirst, Wilson ja Burns-O'Connell (2018), Gilbert (2018) sekä Cameron-Lewis (2016) ovat lähestyneet kriittisesti kysymyksiä siitä, millä tavalla seksuaalisen nautinnon tai suostumuksen käsitettä käsitellään osana seksuaalikasvatusta.

Suomalaisessa kontekstissa ei ole kovin paljon tutkittu eri ryhmien suhdetta seksuaalikasvatukseen omina ryhminään, lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä tutkimuksia, kuten Suvivuon, Tossavaisen ja Kontulan (2010) tutkimusta nuorten tyttöjen seksuaalisista narratiiveista. Poikien näkemyksiä erikseen seksuaalikasvatukseen liittyen on tutkinut esimerkiksi Anttila (2012), mutta yleisesti tämänkin teema-alueen tutkimus on ollut erikseen melko vähäistä (Aho 2012, 95). Suomalaisen kirjallisuuden puitteissa seksuaalikasvatukseen sijoittuva tutkimus näyttäytyy suurimmaksi osaksi heterosuhteisiin ja binääriseen sukupuolijärjestelmään pohjautuvana kokonaisuutena (ks. esim. Kontula & Meriläinen 2007). Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus ei seksuaalikasvatuksessa tai sen tarkastelussa ole erityisen paljon näkynyt rajautuen enimmäkseen

joihinkin Setan ja Nuorisotutkimusverkoston tutkimusjulkaisuihin tai yksittäisiin artikkeleihin (ks. Lehtonen 2003, Lehtonen 2014, Malinen 2006, Sorainen 2013).

Seksuaalikasvatusta monikulttuurisuuden näkökulmasta on tutkittu suomalaisen tutkimuksen viitekehyksessä sitäkin harvemmin: varsinaisia tutkimuksellisia esimerkkejä tällaisesta tutkimuksesta ovat lähinnä Honkasalon ja Myllylän vuosina 2015-2018 käynnissä ollut monikulttuuriseen seksuaalikasvatukseen suuntautunut tutkimushanke (Nuorisotutkimusseura 2019) sekä Honkasalon (2013) toteuttama tutkimus terveystiedon oppikirjoista. Kansainvälisessä tutkimuksessa seksuaalinen, sukupuolinen ja kulttuurinen diversiteetti ovat nekin saaneet enemmän jalansijaa (ks. ed. kappale, myös Woolley 2017, Neary, Gray & O’Sullivan 2016). Lisäksi kansainvälisessä kontekstissa seksuaalikasvatusta on tutkittu erilaisista aatteellisista näkökulmista katsoen, esimerkiksi feministisestä näkökulmasta (ks. Jackson ja Weatherall 2010, Ollis 2017).

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi on huomionarvoista, millä tavalla koulun seksuaalikasvatusta määritellään. On eri asia tehdä tutkimusta siitä, tutkitaanko seksuaalikasvatusta opetuksen näkökulmasta, oppilaan oppimateriaaleja tai vaikkapa opettajan käytössä olevia opettajanoppaita. Oma tutkimukseni keskittyy oppilaiden seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien tutkimiseen, joita on suomalaisessa viitekehyksessä tutkittu aika vähän, vaikka oppimateriaaleja on yleisesti tutkittu paljon ja monesta eri näkökulmasta ja konteksteissa (Karvonen, Tainio & Routarinne 2017, 40). Toisaalta esimerkiksi Laajasalo (2001) on tehnyt vertailevan tutkimuksen koulun eri oppiaineiden tavoista tarkastella seksuaalisuutta. Hänen mukaansa eri oppiaineissa on preferoitu erilaisia käsityksiä seksuaalisuudesta, esimerkiksi biologian kirjoissa on tarkasteltu asiaa enemmän lisääntymisen näkökulmasta ja terveystiedon oppikirjoissa enemmän seksuaaliterveyden näkökulmasta. Laajasalon lisäksi jo mainittu Honkasalo (2013) on tarkastellut seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleja terveystiedon oppikirjojen viitekehyksessä monikulttuurisuuden teemaan kautta.

Tutkimuskirjallisuuden valossa nuorten seksuaalisuutta lähestytään useimmiten riskien ja negatiivien kautta eikä myönteiset näkökulmat nuorten seksuaalikäyttäytymiseen nähden ole kovin yleisiä joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (Whittington 2019, 205–207, ks. Näre, Ruuhilahti & Heimonen 2012, 51–52). Etenkin suomalaisessa viitekehyksessä seksuaalikasvatusta näyttää peilautuvan erityisesti heterosuhteissa elävien ihmisten näkökulmasta, lisääntymiseen tai ehkäisyyn liittyvää ulottuvuutta korostaen (Aho 2012, 95). Näin ollen suomalaisen seksuaalikasvatuksen tutkimuskenttä ei näyttäytyä tutkimuskohteiltaan erityisen moninaisena. Toisaalta myös kansainvälisesti katsoen seksuaalikasvatusta on alettu tutkia enemmän moninaisemmista lähtökohdista vasta 2010-luvulla ja vuosikymmenen jälkipuoliskolle painottuen. Esimerkiksi vuonna 2018 Sex Education -lehden neljännessä numerossa on käsitelty seksuaalikasvatusta täysin transsukupuolisuuden teemakokonaisuudesta käsin (Sinclair-Palm, & Gilbert 2018)

Tämän tutkimuksen puitteissa tutkimuksellinen kiinnostukseni oli nähdä, millä tavalla terveystiedon oppikirjojen kontekstissa luodut seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit käsittelevät seksuaalisuutta ja millaiset painopisteet ja eronteot näissä oppaissa korostuvat. Olin erityisen kiinnostunut siitä, miten nuorten seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus on otettu huomioon tutkimissani oppimateriaaleissa sekä millä tavalla sukupuolta ja nuoruutta on käytetty ohjaamaan seksuaalisuuden hahmottamista. Kiinnitin huomiota tutkimuksen tekemisessä myös siihen, miten muita diversiteettiin liittyviä tekijöitä – esimerkiksi monikulttuurisuutta ja vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä – aineistossa käsitellään. Suomalaisesta tutkimuskirjallisuudesta valtaosan keskittyessä kuvaamaan seksuaalikasvatusta ensisijaisesti heterosuhteita poika/tyttö-asetelman näkökulmasta moninaisuuteen huomiota kiinnittävä tutkimus täydentää seksuaalikasvatuksen tutkimuskenttää.

Tutkimukseeni on myös erityisellä tavalla vaikuttanut nuorisotutkimuksellinen näkökulma, mikä on ohjannut tapaani tarkastella nuoruutta ilmiönä. Nuorisotutkimus on tutkimukselliselta kentältään monitieteistä ja sen pohja on erilaisissa nuoruudesta tietoa tuottavissa näkökulmissa, esimerkiksi perhe- ja lapsuudentutkimuksen traditioissa. Nuorisotutkimuksen monitieteisen lähestymistavan mukaisesti nuorisotutkimusta voidaan tehdä usealla eri tieteen alalla, esimerkiksi yhteiskuntatieteissä, kasvatustieteissä, psykologiassa tai terveystieteissä. Yhteistä eri tieteen aloilla toteutettavalle nuorisotutkimukselle on se, että tutkimus pyrkii tuottamaan tietoa nuoruuteen liittyvistä ilmiöistä sekä empiirisellä että teoreettisella tasolla. (Honkatukia & Kiilakoski 2018, 11.)

Kun nuoriin liittyvä tutkimus pyrkii usein kontrolloimaan, hallinnoimaan ja ohjaamaan nuoria hyvään elämään, nuorisotutkimuksellinen tapa tehdä tutkimusta vallattomammin eli nuoruuden itseisarvoa korostaen (ks. Kiilakoski ym. 2018, 69) tuo tutkimukselliseen keskusteluun omaleimaista näkökulmaa. Toisaalta työtäni ovat ohjanneet myös opiskelutaustani ja ammatillisten kiinnostuksieni vuoksi nuorisotyölliset ajatukset nuoruuden erityisyydestä elämänvaiheena (ks. luvut 2.3 ja 8.1) sekä nuoren kasvun tukemisesta yksilölle parhaalla mahdollisella tavalla, mikä myös kytkeytyy kasvatustieteelliseen keskusteluun nuoruudesta.

## 2 SOSIAALISESTI RAKENTUNUT SEKSUAALISUUS

### *2.1 Teoreettisena viitekehyksenä sosiaalinen konstruktionismi*

Tutkimuksessani ymmärrän seksuaalisuuden sosiaalisesti rakentuneena ilmiönä, joka muovautuu muun muassa vallalla olevan aikakauden, kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön mukaan. Tarkastelen seksuaalisuutta ja siihen liitettäviä käsitteitä (kuten esimerkiksi nuoruus ja sukupuoli) erityisesti sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksen kautta. Sosiaalinen konstruktionismi viittaa siis sellaiseen tiedon käsittelemisen tapaan, jossa tieto nähdään sosiaalisesti rakentuvana kokonaisuutena. Burrin (2015, 2) mukaan sosiaalinen konstruktionismi on luonteeltaan monitieteistä, sillä se on ottanut vaikutteita useilta eri tieteenaloilta, kuten filosofiasta, kielitieteistä ja sosiologiasta.

Sosiaalisen konstruktionismin rajat ovat melko löyhät eikä tiukkarajaista määritelmää ole mahdollista luoda, minkä vuoksi sosiaalikonstruktionistinen lähestymiskulma mahdollistaa monenlaisia tapoja tehdä tutkimusta. Yhteistä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta tutkimusta tekeville tutkimussuuntauksille on tapa hahmottaa tiedon luonne sosiaalisissa yhteisöissä rakentuvana siten, että yhteisö neuvottelee, muokkaa ja uusintaa tiedon perustaa sosiaalisissa käytännöissään (Burr 2015, 2.) Hackingin (2009, 20) mukaan tutkijan väittäessä jonkin asian asiantilaa sosiaalisesti rakentuneeksi hän pitää totena sitä, että jonkin ilmiön tai asiantilan X ei tarvitsisi olla sellainen kuin millaiseksi se koetaan, vaikka ilmiö esitettäisiin väistämättömänä seurauksena asioiden luonteesta. Sosiaalisen konstruktionismin ensisijaiseksi tavoitteeksi voidaan näin ollen ajatella tietoisuuden lisääminen.

Yksinkertaisemmin sanottuna sosiaalisen konstruktionismin tavoitteena on suhtautua kriittisesti niin kutsuttuihin annettuihin totuuksiin eli tarkastella kriittisesti normaalina pitämiämme asioita sekä haastaa ajatusta siitä, että tavanomaiset käsityksemme maailmasta ovat objektiivisen ja puolueettoman tarkkailun tulosta. Tällainen ajattelutapa haastaa positivistista ja epistemologista tietokäsitystä siitä, että todellisuus on yksinkertaisesti sellainen kuin millaisena sen havainnoimme olevan. Toisin sanoen ne kategoriat, joiden avulla me ihmisinä tavallisesti hahmotamme maailmaa

eivät välttämättä todellisuudessa perustukaan aitoihin, meistä riippumattomasti olemassa oleviin jaotteluihin. (Burr 2015, 2, 3, 6, 9, Hacking 2009, 14–15.) Kuten Hacking (2009, 34) toteaa: tämä voi toisaalta olla vapauttava ajatus (esimerkiksi ajatus siitä, ettei ole olemassa yhtä oikeaa sukupuolen tai seksuaalisuuden määritelmää), mutta toisaalta myös vain todeta asiantilan: esimerkiksi sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaaman syrjinnän voidaan todeta olevan sosiaalisten rakennelmien aikaansaannosta, vaikka rakenteiden havaitseminen ei heitä välttämättä vapautakaan niiden asettamista haasteista ja rajoitteista.

Sosiaalista konstruktionismia on kritisoitu esimerkiksi biologisten löydösten mitätöimisestä sosiaalisiksi rakenteiksi siten, ettei kyseisiä ilmiöitä olisi oikeasti olemassa (vrt. sukupuoli). Sosiaalisen konstruktionismin tiukimman tulkinnan mukaan tällainen tulkinta toki voisi olla mahdollinen, mutta sosiaalinen konstruktionismi ei itsessään väitä tieteen löydösten olevan vain sosiaalisia rakennelmia. Pääpaino on tiedon tuottamisen tapojen kriittisessä tarkastelemisessa, jolloin huomio kiinnittyy ilmiöistä tuotettuun tietoon ja tiedon tuottamisen tapoihin. Sosiaalinen todellisuus nähdään tuotettuna eikä ilmiöiden essentialistisen alkuperän pohtiminen kuulu tämän teoreettisen viitekehyksen piiriin. (Alvesson & Sköldberg 2018, 46, ks. myös Burr 2015.) Näin ollen esimerkiksi omassa tutkimuksessani tiedostan seksuaalisuuteen liittyvän useita ulottuvuuksia, kuten biologisen tutkimuksen löydöksiä, mutta olen fokusoinut tutkimukseni seksuaalisuuden sosiaaliseen ulottuvuuteen. Toisin sanoen olen ollut kiinnostunut seksuaalisuudelle sosiaalisesti tuotetuista merkityksistä enkä ole ollut kiinnostunut seksuaalisuuden essentialistisista tarkoituksista.

Kuten seuraavassa alaluvussa (2.2) käy ilmi, sukupuoli määrittää seksuaalisuudesta sosiaalisesti tuotettavia merkityksiä ja niistä tehtyjä tulkintoja. Sosiaalinen konstruktionismi sopiikin nähdäkseni erityisen hyvin tällaisten vahvasti sukupuolen mukaan ohjautuvien ilmiöiden tarkasteluun, sillä se haastaa kulttuurissamme vallitsevaa ajatusta sukupuolesta kahtiajakoisena, mieheen ja naiseen jakautuneena rakenteena. Kuten Burr (2015, 3) kirjoittaa, ajatus kahtiajakoisen sukupuolijärjestelmän haastamisesta saattaa aluksi kuulostaa kummalliselta siksi, että esimerkiksi biologian löydöksien vuoksi sukupuoli kuulostaa luonnolliselta käsitteeltä ja samankaltaista kaksijakoisuutta on löydettävissä monen eläinlajin joukosta. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmiset voitaisiin kuitenkin jaotella myös muiden kuin sukupuoleen liittyvien seikkojen mukaan, esimerkiksi pituuden tai korvannipukoiden mukaan. Toisin sanoen myös tieteelliset kategoriat ovat aina jossain määrin kulttuurisesti määriteltäviä. (ks. myös Alvesson & Sköldberg 2018.) Huomionarvoisia ovat kategorioiden muodostumisesta tehdyt päätökset, jotka ovat tehty tutkijoiden kesken kulttuurisesti.

Tapa ajatella sukupuolta binäärisen eroavaisuuden kautta on myös loppujen lopuksi melko nuori keksintö. Esimerkiksi historiallisten lähteiden mukaan on esitetty, että ainakin 1500-luvulle asti mieheys ja naiseus olisi nähty toisiinsa nähden samankaltaisina, vahvempana ja heikompana

olomuotona samasta sukupuolisuudesta. Ennen 1800-luvun lääketieteellistä vallankumousta ja sukupuolen binäärisyyden ajatuksen vakiintumista sukupuolta voitiin hahmottaa kolmannen sukupuolen avulla siten, että esimerkiksi liian maskuliiniseksi koettu nainen luokiteltiin hermafrodiitiksi. Täytyy myös muistaa, että sukupuolet eivät määrity historiallisesti uudestaan vain esimerkiksi rakenteellisten muutosten kautta vaan käsitteiden muotoutumiseen vaikuttavat niin ideologiat, tietoiset valinnat kuin myös konkreettinen politiikka. (Ahlbäck 2014, 194, Halberstam 1998, 60, Paechter 2007, 14, Rossi 2010, 24, Sorainen 2013, 23–24.)

## ***2.2 Seksuaalisuus sukupuolittuneena ja kontekstisidonnaisena ilmiönä***

Kuten Rossi (2010, 22–23) kirjoittaa, seksuaalisuus voidaan nähdä sukupuolisen vallan erityismuotona: seksuaalisuutta konstruoidaan ajan ja paikan viitekehyksen mukaan sukupuolen kautta. Yhteiskunta osallistuu yksilön ruumiillisuuden säätelemiseen esimerkiksi erilaisten moraalisääntöjen, rangaistusten ja sosiaalisten diskurssien avulla, joita ilmennetään esimerkiksi erilaisten symbolien kautta (Lozano-Verduzco & Mendoza 2016, 548, Markkola, Östman & Lamberg 2014, 13). Kasvava nuori peilaa omaa itseään suhteessa näihin tekijöihin, ja muodostaa suhteen seksuaalisuuteensa niiden avulla. Esimerkiksi transsukupuolisena nuorena kasvaminen seksuaalisuuteen on erilainen prosessi kuin itsensä syntymästä asti oikein sukupuolitettulla nuorella.

Sosiaalisen konstruktionismin lisäksi olenkin inspiroitunut feministisen tutkimuksen ajatuksista sukupuolesta seksuaalisuuden määrittäjänä eli näkökulmani mukaan seksuaalisuutta ei voi ymmärtää ilman ymmärtämystä sukupuolesta. Sukupuoli toimii siis yleisesti kategoriana, joka määrittää oleellisella tavalla muita henkilöihin vaikuttavia kategorioita. Näin ollen myöskään sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteitä ei voi mielekkäästi erottaa toisistaan ja käsitteitä tulisikin tarkastella toistensa yhteydessä erityisenä käsiteparina. Toisin sanoen: sukupuoli määrittää tapaamme hahmottaa seksuaalisuutta. (Ridgeway 2009, 11–13, Woolley 2017, 90, ks. myös Butler 2006, Santos 2018.) Hyvänä havainnollistavana esimerkkinä ihmisen seksuaalinen suuntautuneisuus jaotellaan usein sukupuolen mukaan: esimerkiksi lesboiksi yleisesti mielletään naiset, jotka ovat romanttisesti ja/tai seksuaalisesti kiinnostuneita toisista naisista.

Sukupuolen voikin sanoa oleellisella tavalla luovan erontekoja siihen nähden, millä tavalla yksilön seksuaalisuutta käsitellään sekä yksilön itsensä että muiden silmissä. Useiden eri tutkimusalojen alueella on tehty havaintoja ja tulkintoja, että biologia ja sosiaalinen ympäristö (ja näin ollen kulttuuri) ovat alati vuoropuhelussa, jolloin totuuden tosiallisesta luonteesta tehdyt päätelmät kumpuavat usein sosiaalisesta ympäristöstä. Sukupuoli ei näin ollen määrity vain biologisten tekijöiden kautta vaan sosiaalinen ympäristö antaa merkityksiä myös biologiselle

ruumiille. (Dindia 2006, 3, Puustinen, Ruoho & Mäkelä 2006, 19–20, ks. myös esim. Braun, Tricklebank & Clarke 2013.) Toisin sanoen: vaikka kehot ovat olemassa myös fysiologisessa todellisuudessa, niistä tuotettava tieto on usein kulttuurisesti vääristettyä. Kuten edellä jo totesinkin, tämän tutkimuksen puitteissa en näin ollen käsittele seksuaalisuuteen liittyviä fysiologisia ulottuvuuksia, vaan rajaan näkökulman koskemaan nimenomaan sosiaalisesti tuotettavia merkityksiä.

Sukupuoliin liitettyjä seksuaalisia ominaisuuksia ja mielikuvia on usein pyritty selittämään miesten ja naisten psykologisilla ja biologisilla eroilla (ks. esim. Dindia 2006), jolloin näkemykset kahdesta ominaisuusiltaan vastakkaisesta sukupuolesta ovat korostuneet. Sukupuolten eroja tarkastelevat tutkimukset ovat kuitenkin suurissa määrin toteutettu aikana, jolloin sukupuoli on määritelty tiukan binäärisesti eikä tutkimukseen osallistuvilta ole välttämättä kyselty mihin sukupuoleen he kokevat kuuluvansa. Kun sukupuoli on biologisestikin moninainen ilmiö (ks. Saewyc 2017, Sanz 2017), kulttuurinen tapa jaotella ihmisiä vain kahteen kategoriaan on voinut hyvinkin sulkea oleellisia huomioita ilmiön tarkastelun ulkopuolelle. Lisäksi sosiaalisesti ymmärretyn kategorian saadessa uusia merkityksiä esimerkiksi arjen puheessa ihmiset saattavat peilata omaa sukupuoltaan eri tavoin kontekstista ja aikakaudesta riippuen. Esimerkiksi sukupuolentutkimuksen nykyajatuksen mukaan myös mieheyksiä/naiseuksia määrittääkin nimenomaan monimuotoisuus (Markkola ym. 2014, 15).

Kulttuuriset tavat hahmottaa seksuaalisuuksia ovat olleet kautta aikojen moninaisia ja muuttuvia. Seksuaalikäsityksien aika- ja kulttuurisidonnaisuus on nähtävissä esimerkiksi siinä, miten eri tavoin kehojen sukuelimiä on käsitelty eri aikojen aikalaisdokumenteissa. 1500-luvulta säilyneistä lääketieteellisistä asiakirjoista on nähtävissä, että vagina on kuvailtu sisäänpäin kääntyneenä peniksenä. Klitoriksen lääketieteellisen löytymisen aikoihin kyseenomainen sukuelin on ymmärretty peniksen kaltaisesti toimivana elimenä, mikä aiheutti löytämisaikoinaan jopa moraalista paniikkia. Toisaalta lääketieteellisen diskurssin voidaan nähdä määrittäneen puhetta seksuaalisuudesta erilaisten lakien avulla 1700-luvun lopusta alkaen läpi 1800-luvun. (Halberstam 1998, 60, Lozano-Verduzco & Mendoza 2016, 549.) Toinen hyvä esimerkki muuttuvista seksuaalisuuskäsityksistä on suuseksiin liitetyt erilaiset mielikuvat ajan ja paikan mukaan. Esimerkiksi 1900-luvun alkupuoliskolla Englannissa useimmat ihmiset pitivät suuseksiä ennenkuulumattomana seksuaalisuuden muotona, jota ei voinut pitää hyväksyttävänä (Cook 2004, 128), vaikka nykypäivänä suuseksi mielletään melko tavalliseksi seksuaalikäyttäytymisen osaksi.

Moderni ajatus seksuaalisuudesta seksuaalisten mieltymyksien viitekehyksessä on melko nuori ilmiö, myös suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Esimerkiksi vielä 1800-luvun lopulla Suomessa ei edes käytetty sanaa 'seksuaalisuus': termiä alettiin vasta luonnostella Saksassa näihin aikoihin erilaisia patologioita määriteltäessä. Ihmisyyteen ajateltiin kuuluvan olennaisesti seksuaalinen

kurinalaisuus, toisin sanoen siveellisyys, ja vapaa seksuaalinen käyttäytyminen koettiin eläimellisyyteen kuuluvaksi piirteeksi. Kykyä pidättäytyä niin kutsutuista eläimellisistä himoista pidettiin naiselle luonnollisempana, jolloin mies koettiin seksuaalisuutensa puitteissa arvaamattomaksi. Tämän vuoksi esimerkiksi prostituution kritiikki kohdistettiin nimenomaan miehiin ja prostituutioon osallistuvat naiset nähtiin miehisen seksuaalisuuden uhreina. Myös itsetyydytys ymmärrettiin nimenomaan miesten synniksi, vaikka toisaalta aikalaiset tiedostivat myös naisten harjoittavan sitä. (Markkola 2014, 144, 146, 151, 155.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa on siis elänyt vahva käsitys haluiltaan kontrolloimattomasta ja pidättyväisyyteen kykenemättömästä miesruumiista sekä korkeampaa siveellisyyttä ja herkkyyttä kuvastavasta naisruumiista. Seksuaalisuus pitkän aikaa määriteltiin itsessään negatiiviseksi asiaksi, jota tuli harjoittaa myös avioliitossa vain harkiten. Avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat niin ikään määritelty synniksi vielä 1800-luvun lopulla, jolloin ne olivat myös kiellettyjä. Vasta myöhemmin, 1900-luvulta lähtien, myös kristilliseen kasvatukseen on syntynyt myönteisempiä sävyjä seksuaalisuutta kohtaan. Myös lainsäädännön pehmentyminen seksuaalisuuden säätelyssä on ollut omiaan vapauttamaan suhtautumista seksuaalisuuteen. Esimerkiksi homoseksuaalisuuden dekriminointi vuonna 1971, poistaminen tautiluokituksesta 1981 ja tasa-arvoinen avioliittolaki vuoden 2017 alusta lähtien ovat laajentaneet mahdollisuuksia toteuttaa omaa seksuaalisuutta. (Markkola 2014, 135, 154, 156, Salonen 2005, 13, Seta 2019c.)

Toisaalta ajatusta oikeanlaisesta seksuaalisuudesta on haastettu esimerkiksi queer-teorian alueella (ks. Sorainen 2013, 23–24, 26, 40), jonka kentällä määritelmät seksistä ja seksuaalisuudesta erilaisine identiteetteineen ovat ymmärrettävissä ennen kaikkea erilaisten yhteiskunnallisten ihmisryhmien vallan kamppailujen kenttänä. Identiteeteillä kontrolloidaan muun muassa sitä, kenen seksuaalisuus on yhteiskunnassa sallittu ja haluttu, ja millaiset seksuaalisuuden muodot nähdään vältettävinä tai epätavallisina, normaalin ulkopuolisina asiantiloina. Identiteetit mahdollistavat näiden valtakamppailujen seurauksena tapahtuvat lukuisat kategorisoinnit. Erityisesti ei-heteroseksuaalisten patologisointien ja myöhemmin seksuaali-identiteettien avulla on pyritty luomaan normalisointia siitä, millainen seksuaalinen käyttäytyminen on suotavaa ja millainen ei. Identiteettikategoriat voivat myös toimia ulossulkevana syrjinnän välineenä myös ei-heteroseksuaalisen yhteisön sisällä, koska kaikki nuoret eivät mahdu ulkoapäin säädeltyjen kategorioiden sisään tai poikkeavat niistä. (Näre ym. 2012, 54.) Haastamalla näitä erontekoa luovia identiteettejä on mahdollista haastaa ja purkaa heteronormatiivisia asenteita ja yhteiskunnallisia rakenteita, jotka tavalla tai toisella rajoittavat seksuaalista ilmaisu.

Useissa tutkimuksissa (ks. esim. Diamond 2016, Manley, Diamond & Anders 2015, Mock & Eibach 2012) onkin havaittu, että seksuaalisuus näyttäisi tosiasiaissa olevan kategoriana joustava



kokonaisuus, joka tulisi nähdä enemmän jatkumona kuin tarkkarajaisena jakona heteroseksuaalisuuteen sekä homo-, lesbo- ja biseksuaalisuuteen (ja muihin mahdollisiin seksuaalisuutta määrittäviin identiteetteihin). Seksuaalisuuden joustavuus viittaa siis siihen, että ihmisen seksuaalinen identiteetti ei ole välttämättä kiveen hakattu vaan se voi eri elämäntilanteiden myötä saada uusia ja erilaisia painopisteitä. Tämä tukee nähdäkseni seksuaalisuuden kategorian sidonnaisuutta siihen kontekstiin, jossa se esiintyy. Muun muassa Diamond (2008) on havainnut pitkittäistutkimuksessaan, että naisen heteroseksuaalinen identiteetti saattoi kokea muutoksia esimerkiksi yllättävän romanttisen tai seksuaalisen naissuhteen myötä. Hiljattain hän on ilmaissut havainneensa seksuaalista joustavuutta samaan tapaan myös miessukupuolella. (ks. Diamond 2016, myös Rupp & Thomsen 2016, 904.)

Vaikka jyrkkää binääristä jakoa eri sukupuolten seksuaalikäyttäytymiseen ei suomalaisessa yhteiskunnassa ole tehty enää vuosiin ja seksuaalisuuden ei enää jyrkästi ajatella rajoittuvan avioliittoon (tai parisuhteeseen), kaikuja tällaisesta ajattelutavasta on edelleen nähtävissä. Ajatus siveellisyydestä ja parisuhdekeskeisestä heteroseksistä viitoittaa keskustelua seksuaalisuudesta jossain määrin edelleen ja seksuaalisuus on yleisesti melko vaiettu puheenaihe. Kadut täyttyvät seksualisoiduista kuvastoista ja kulttuuri on monella tapaa pornoistunut esimerkiksi pornon valtavirtaistumisen kautta (ks. esim. Paasonen 2016, Tyler & Quek 2016), mutta asiapitoista keskustelua seksuaalisuudesta ei käydä kovin paljon. Näkemykseni on, että joitakin akateemisia avauksia ja joidenkin kolmannen sektorin toimijoita (Sexpo, Hivpoint) lukuun ottamatta yhteiskunnallinen keskustelu seksuaalisuudesta valtaosin pönkittää heteronormatiivisia sukupuolimyyttejä edelleen. Lisäksi ihmiset kokevat usein mielekkääksi kategorisoida yksilöitä erityisiin lokeroihin, kuten esimerkiksi homo- tai heteroseksuaaleiksi, jolloin väistämättä he tulevat luoneeksi erontekijä suhteessa seksuaalisuuteen kategoriana.

### ***2.3 Nuoruus ja muut seksuaalisuutta määrittävät tekijät***

Yksi tärkeä aspekti peilattaessa seksuaalisuutta nykyaikaiseen kontekstiin on ymmärtää seksuaalisuus moninaisena ilmiönä, jota määrittävät sukupuolen lisäksi esimerkiksi ikä, sosiaalinen asema, seksuaalinen suuntautuneisuus ja etnisyys. Erityisen tärkeä seksuaalisuuteen vaikuttava tekijä oman tutkimukseni kannalta on ikä eli toisin sanoen nuoruus. Nuoruuteen liitetään usein esimerkiksi huolta, demonisointia ja riskialttiutta esiin tuovia puhetapoja, joiden kautta nuoria pyritään kontrolloimaan ja parantamaan. Nuoruus nähdään keskeneräisenä välivaiheena matkalla aikuisuuteen, mihin sisältyy paljon epävarmuutta ja riskejä. (Kiilakoski & Honkatukia 2018, 24–25, Kiilakoski ym. 2018, 68–69, Sorainen 2013, 28.) Seksuaalisuus ilmiönä ei ole tässä suhteessa poikkeus vaan erityisen

havainnollistava esimerkki elämäntilanteesta, joka on usein aiheuttanut ja aiheuttaa huolta aikuisissa. Nuoruuteen liittyviä ilmiöitä tutkittaessa onkin hyvä muistaa nuorten ja nuoruuden erityinen yhteiskunnallinen asema ryhmänä, jota hallinnoidaan ja kontrolloidaan intensiivisemmin kuin muita väestöryhmiä (Anttila 2012, 67, Kiilakoski ym. 2018, 68).

Seksuaalisuutta tarkasteltaessa on hyvä myös muistaa, että seksuaalisuuteen ja sen toteuttamiseen liittyy paljon valtakysymyksiä. Nuoren ja kasvattavan aikuisen välillä on aina valtasuhde, joka saattaa omalta osaltaan vaikuttaa nuoren seksuaalikasvatuksen toteutumiseen. Toisaalta muita valtakysymyksiä seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä on esimerkiksi nuoren asema välittömässä sosiaalisessa yhteisössään. On eri asia olla nuori, joka elää homoseksuaalisena ja osana vähemmistöä kuin esimerkiksi perinteiseen sukupuolirooliin sopeutuva heteroseksuaalinen tyttö. Nuoruuteen liitetään usein odotuksia tietynlaisesta normien mukaisesta elämäntilanteesta, jolloin normista poikkeaminen voi aiheuttaa erityistä huolta hänen ympärillään olevissa aikuisissa (Kiilakoski ym. 2018, 69).

Seksuaalisuutta hahmotetaan usein paljon heteroseksuaalisen normin eli heteronormatiivisuuden kautta, jolloin heteroseksuaalisuus nähdään henkilöiden oletettuna ja ensisijaisena seksuaalisena suuntauksena. Näin ollen heteroseksuaalisuuden ulkopuolella kasvavat nuoret joutuvat usein muodostamaan itse oman seksuaalioppimisensa polun, koska heidän seksuaalinen suuntautumisensa näyttäytyy poikkeavaksi suhteessa normiin. Tämä tarkoittaa sitä, että ei-heteroseksuaalisen nuorten täytyy muodostaa omanlainen näkemys suhteessa omaan seksuaalisuuteensa erilaisten yhteiskunnan taholta tulevien esimerkiksi ihmissuhteisiin ja yleisesti elämäntilanteeseen liittyvien heteronormatiivisten odotusten paineessa. Poikkeaminen heteroseksuaalisista odotuksista voi näyttäytyä muille nuorille epätavallisena, minkä seurauksena nuorta voidaan jopa uhata erilaisilla uhkauksilla, joiden päämääränä on yrittää muuttaa hänen seksuaalinen suuntauksensa heteroseksuaaliseksi. Nämä kaikki tekijät voivat ei-heteroseksuaalisen nuoren kohdalla johtaa onnettomaan mielentilaan, epäedullisiin valintoihin suhteessa itseensä ja vertaisiin sekä mielenterveysongelmiin. (Lehtonen 2009, 471, Näre ym. 2012, 59, Sorainen 2013, 23–26, Woolley 2017, 90, ks. myös Lehtonen 2003.)

Nuorten seksuaalisuuden käsittelyssä on suuri merkitys myös muun muassa sillä, onko nuori terve vai ei, vammainen tai vammautunut sekä millainen hänen etninen identiteettinsä on. Muita tällaisia erontekijöitä suhteessa seksuaalisuuteen tehdään sukupuolen, etnisyyden, ihonvärin ja seksuaalisen suuntautuneisuuden lisäksi esimerkiksi henkilön sosiaalisen luokka-aseman perusteella. Eri ihmisryhmiä koskevan tiedon onkin havainnointi olevan usein valkoista ja keskiluokkaista. Näiden erilaisten valta-asetelmien kautta käydään neuvotteluja siitä, millaiset ihmisryhmät saavat yhteiskunnassa tilaa ja mitkä ihmisryhmät joutuvat sorron kohteeksi. Kaikilla nuorilla ei ole näin

ollen samoja mahdollisuuksia äänensä kuuluviin saamiseksi, koska heidän taustansa saattaa jo sinällään johtaa heidän kokemuksiensa ja näkemyksiensä marginalisointiin. (Aaltonen 2008, 36, Aries 2006, 22, Kiilakoski ym. 2018, 69, Martin & Kazyak 2009, 169–170, Woolley 2017, 87.)

Nuoruuteen ja nuoriin liittyviin teemoihin nähden omaa tutkimustani erityisesti koskettava näkökulma on nuoria ja nuoruutta koskevat puhettavat, jotka voivat kytkeytyä läheisesti yhteen yhteiskunnallisten ilmiöiden kanssa. Ajatuksia ja käsityksiä nuoruudesta konstruoidaan ajan ja paikan mukaan samantyyppisesti kuin sukupuolta ja seksuaalisuutta. Toisin sanoen mielikuvat nuoruudesta kehystävät nuoren arkielämää ja elinoloja oleellisella tavalla esimerkiksi median representaatioiden kautta, jotka asettavat nuoria eri asemiin suhteessa heidän taustoihinsa. Nämä representaatiot puolestaan suuntaavat nuoruudesta tehtyjä tulkintoja ja sitä kautta toimenpiteitä, joita heitä kohti suunnataan. Nykynuorten elämistä ja olemista ohjaa erityisesti nykyaikana yksilöllisyyden eetos, joka toisaalta voidaan tulkita myös eräänlaiseksi vaatimukseksi: nuorelle tarjotaan yhä moninaisempia mahdollisuuksia toteuttaa itseään, mutta samaan aikaan myös odotukset näiden valintojen tekemiseen ovat suurentuneet eikä yhteiskunnallisia reunaehtoja välttämättä tunnisteta riittävän hyvin. Tämä asettaa elämiseen monenlaisia uusia haasteita, koska omaa itseä täytyy jatkuvasti asemoida uudelleen suhteessa lähipiiriin ja erilaisiin instituutioihin. (Kuortti 2012, 24.)

Myös seksuaalisuuteen nähden nuoren täytyy tehdä monia yksilöllisiä valintoja esimerkiksi seksuaali-identiteettiä rakentaessaan, kun hän peilaa mahdollisuuksiaan yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja ideaaleihin. Itse olen kokenut tärkeänä tutkimusta tehdessäni, että lähestyn nuoren seksuaalisuutta ilmiönä, johon liittyy toisaalta riskejä, mutta myös iloa ja positiivista toimijuutta tuottavia kokemuksia. Nuorisotutkimukselliseen lähestymistapaan kuuluukin, että nuoria ei nähdä vain yhteiskunnallisten olosuhteiden uhreina vaan tärkeää on tunnistaa nuorten mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaansa. Esimerkiksi heteroseksuaalisuuden ulkopuolelle jäämisestä voi seurata nuorelle myös etuja, kun hän oppii tarkastelemaan maailmaa ja yhteiskuntaa enemmistön näkökulman ulkopuolelta. Tällöin nuori voi oppia käyttämään omaa tietouttaan tai positiotaan yhteiskunnallista muutosta edistääkseen. (Kiilakoski & Honkatukia 2018, 25, McGlashan & Fitzpatrick 2017, 485, Sorainen 2013, 26–27).

### 3 KOULUN INSTITUTIONAALINEN ROOLI SEKSUAALISUUDEN TUOTTAJANA

Erilaiset instituutiot tuottavat merkittävällä tavalla yhteiskunnallisia rakenteita. Niihin kytkeytyy paljon valtaa ja ne määrittävät suurta osaa elämästämme. Tällaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä instituutioita ovat esimerkiksi kuntien hallinnolliset elimet, media ja erilaiset virastot, kuten maahanmuuttovirasto. Nuoriin merkittävällä tavalla vaikuttavia ikäspesifejä konteksteja, tiloja ja instituutioita ovat nuorten harrastustilat, nuorisotyön toiminnat ja koulu. Nämä erilaiset instituutiot ohjaavat nuorten mahdollisuuksia ilmaista itseään ja asettavat heitä kohtaan erilaisia rajoitteita. Nuoruuteen yhteiskunnallisena ilmiönä liitetään myös usein huolipuhetta ja ajatuksia ohjattavaksi tuleminen tarpeesta sekä odotuksia siitä, miten nuoren elämänsä tulisi edetä. Tällä tavoin myös nuoren käyttäytyminen mielletään usein ongelmalähtöiseksi, varsinkin jos se poikkeaa nuorta kohtaan asetetuista odotuksista. Näin ollen institutionaalista valtaa käytetään usein myös nuorten kontrollointiin ja ohjaamiseen, minkä on havaittu lisääntyneen 2000-luvun alusta lähtien. (Honkatukia & Kiilakoski 2018, 24–25., Kiilakoski ym. 2018, 68–69.)

Koulu on erityisen merkittävä nuorten elämään tavalla tai toisella vaikuttava instituutio. Kuten Honkatukia ja Kiilakoski (2018, 20) toteavat, muutokset lapsi- ja nuorisopolitiikassa heijastuvat myös kasvatustyöhön, joten on tärkeää tiedostaa näiden poliittisten päätösten ja muun yhteiskunnallisen keskustelun vaikutus koulutyöskentelyyn. Koulun viitekehyksessä toteutuvat myös monet sellaiset ilmiöt, jotka näkyvät laajemmin yhteiskunnassa. Koulu on instituutio, jota kohtaan kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on jonkinlainen suhde ja mielipide. Koulu pitää sisällään lukuisia erilaisia tasoja, vaikka se onkin myös itsestään selvästi kasvun ja oppimisen paikka. Toisin sanoen koulu siirtää eteenpäin tietoja ja taitoja, jotka ovat laajempia kuin oppiaineiden rajat. (Kiilakoski 2014, 9, 28, Kiilakoski ym. 2018, 69.) Koulun voi näin ollen nähdä omalta osaltaan myös kehittävän yhteiskunnallista ymmärrystä esimerkiksi lapsiin ja nuoriin liittyvistä asioista.

Koulu on nuorten tilana erityinen, sillä siellä he kohtaavat päivittäin suuren joukon oman ikäryhmänsä edustajia. Lisäksi nuoret viettävät siellä aikaa myös muun kuin itse valitsemansa seuran kanssa ja kohtaavat monenlaisia erilaisia nuoria muun muassa eri sosiaaliluokista. Nuoret käyvätkin monenlaisia neuvotteluja ja kamppailuja asemastaan yhteisössä ja sen sosiaalisissa prosesseissa niin

vertaistensa kuin opettajien kanssa. Toisin sanoen nuoret saattavat esimerkiksi haastaa opettajaansa oppitunneilla käsiteltävistä asioista ja he myös käsittelevät oppitunneilla käsiteltyjä asioita monin eri tavoin esimerkiksi välitunneilla. Seksuaalisuuteen liittyvät asiat eivät ole poikkeus, sillä nuoret saavat tietoa seksuaalisuudesta koulun ja vanhempien ohella muun muassa vertaisiltaan, joihin myös peilaavat itseään. Kouluilla ja koulukulttuurilla onkin havaittu olevan tärkeä rooli seksuaalisuuteen liittyvän tietouden ja mielikuvien ylläpitämisessä, toisintamisessa ja kyseenalaistamisessa. (Honkasalo 2013, 10–11, Kiilakoski 2014, 9, 28–29, Lozano-Verduzco & Mendoza 2016, 548, 552, Pearson 2018, 1469–1470.)

Seksuaalikasvatus näyttää tulevan usein ajankohtaiseksi yläkouluiässä, tarkemmin sanoen erityisesti kahdeksannella luokalla (Honkasalo 2013, 11). Koulun tuottamat institutionaaliset käytännöt ja oppimateriaalit voivat omalta osaltaan auttaa nuorta käsittelemään seksuaalisuuttaan. Koululla on erityisesti mahdollisuuksia nuoren seksuaalisen toimijuuden ohjaamisessa sekä nuoren seksuaalisen identiteetin muodostamisessa. Koulun seksuaalikasvatuksen pohja on Opetussuunnitelman perusteissa määritetyissä oppiainejaoissa ja seksuaalikasvatuksen säännöksissä, joita puolestaan ohjaavat erilaiset Euroopan Unionin ja Yhdistyneiden kansakuntien tasolla laaditut dokumentit lasten ja nuorten seksuaalioikeuksista ja seksuaalikasvatuksen standardeista. (Honkasalo 2013, 9, Näre ym. 2012, 52, Opetushallitus 2014, 241, 280, 400, 410.)

Seksuaalikasvatuksella on lukuisia mahdollisuuksia esimerkiksi seksuaalitietouden lisäämisessä, ihmissuhdetaitojen opettamisessa sekä nuoren seksuaalisen toimijuuden vahvistamisessa (ks. esim. Rohrbach ym. 2015, Green ym. 2017). Toisaalta koululla on suuri vastuu siinä, että seksuaalikasvatuksessa käydään läpi myös riittävästi eettistä pohdintaa seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyen, mutta myös annetaan tilaa nuorten seksuaaliselle itseilmaisulle. Esimerkiksi puutteellinen halun ja nautinnon diskurssin käsittely saattaa vaikuttaa heikentävästi tyttöjen seksuaaliseen toimijuuteen, mutta toisaalta voi myös omalta osaltaan luoda uudenlaista kahtiajakoa niin kutsutun hyvän ja huonon seksuaalisuuden suhteen. (Cameron-Lewis, 2016, 492, 495, 498, 501.)

Koulun seksuaalikasvatuksen käytäntöjä ympäröivät yleensä tasa-arvon, inklusion ja edistyksellisuuden diskurssit (ks. Neary ym. 2016, 252), mutta on myös havaittu, että koulu saattaa omalta osaltaan tuottaa vähemmistöjen kokemaa syrjintää. Jos koulun oppitunneilla ei käsitellä tarpeeksi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjen seksuaalisuutta ja korostetaan heteronormatiivista mallia seksuaalisuuteen, se voi omalta osaltaan vaikuttaa oppilaan seksuaalisen identiteetin muodostumiseen haitallisesti ja lisätä tai aiheuttaa heidän kohtaamaansa syrjintää (ks. myös Woolley 2017, 90). Lisäksi jos tietynlaiset seksuaalisuuden esittämiset marginalisoidaan, marginalisoinnin vaikutukset heijastuvat myös identiteetin muodostumiseen esittäessään heteronormatiivisesta

mallista poikkeavan seksuaalisuuden toiseuttavasti (Lozano-Verduzco & Mendoza 2016, 547–548, Neary ym. 2016, 252).

Esimerkiksi Woolleyn (2017, 84, 86–88, 90–91) mukaan koulun heteronormatiiviset käytännöt seksuaalikasvatuksessa vaikuttavat identiteetin muodostamisen lisäksi merkittävästi vähemmistöjen kokemuksiin ihmissuhteista ja sosiaalisesta kanssakäymisestä sekä normalisoivat muun muassa heidän kohtaamaansa syrjintää, uhkailua ja (henkistä) väkivaltaa. Enemmistö sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista peitteleekin omaa identiteettiään koulussa syrjityksi ja kiusatuksi tulemisen pelossaan (Lehtonen 2014, 68–69, Näre ym. 2012, 59). Kuten Näre ym. (2012, 62) kirjoittavat, koululla onkin ratkaiseva rooli myös ihmissuhteita koskevan luottamuksen rakentumisessa tarjoamansa seksuaalikasvatuksen puitteissa. Koulun tarjoamat seksuaalikasvatuksen puitteet ovat heteronormatiivisen viitekehyksen lisäksi usein vahvasti aikuisjohtoisia ja näin ollen nuorten näkökulma saattaa näkyä vain vähäisissä määrin (Honkasalo 2013, 13, 19).

# 4 TUTKIMUSASETELMA

## *4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset*

Tässä tutkimuksessa olen ollut kiinnostunut siitä, että millaiset tekijät oppimateriaaleissa kehystävät nuoren seksuaalisuutta, millaiset seksuaalisuuden osatekijät esitetään haitallisessa tai negatiivisessa valossa sekä millaiset seksuaalisuuden osatekijät näyttäytyvät positiivisina ja tavoittelemisen arvoisina. Toisin sanoen tutkimukseni tutkimustehtävänä on selvittää, minkälainen seksuaalisuus seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa esitetään nuorille tavoiteltavana. Tähän yläkysymykseen ja tutkimukseni tavoitteeseen olen pyrkinyt vastaamaan hahmottelemalla tutkimusaineistossa esiintyviä erontekoja suhteessa seksuaalisuuteen sekä seksuaalisuuteen liitettäviä puhetapoja eri teemojen ympärillä.

Tutkimuskysymyksiksi valikoituivat seuraavat kysymykset:

1. Millaisia erontekoja seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa tuotetaan seksuaalisuuden suhteen?
2. Millaisia puhetapoja seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa liitetään nuoren seksuaalisuuden yhteyteen?

Tällä tavoin olen pystynyt myös kytkemään tutkimuksen tekemisen diskurssianalyttiseen suuntaukseen, jossa on tavoitteena löytää tutkituista ilmiöstä yleisiä kaavoja tutkimalla ensin yksittäisiä tapauksia (ks. luku 5). Toisin sanoen erittelemällä ensin tekstistä esiin nousevia spesifejä puhetapoja ja erontekoja olen voinut tuottaa yleisempiä päätelmiä siitä, millä tavalla nuorten seksuaalisuutta seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa hahmotetaan. Tämä puolestaan mahdollistaa tutkimuksen yhdistämisen laajempaan tutkimukselliseen keskusteluun nuorten seksuaalisuudesta ja siitä tuotettavasta tietoudesta.

## 4.2 Tutkimuksen aineisto

Tutkin tässä tutkielmassa siis seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleja yläkouluille suunnatun materiaalin kontekstissa. Tutkimusmateriaaliksi valikoituivat terveystiedon oppikirjat Navigaattori 1, 2 ja 3. Navigaattori-kirjasarjan kolme osaa jakautuvat yläkoulun luokka-asteiden mukaan ensimmäisen olleen suunnattu 7. luokan oppilaille, toisen 8. luokan oppilaille ja kolmannen 9. luokan oppilaille. Jokaisessa oppikirjassa on varattu seksuaalikasvatukselle osio, joka on noin kymmenen sivun mittainen.

Navigaattori 1 keskittyy enemmän murrosikäisen nuoren kehon muutoksien tarkasteluun sekä seksuaalisen perustietouden välittämiseen muun muassa seksuaalisuuteen liittyvien termien opettelun kautta, Navigaattori 2:n teemoissa korostuvat ehkäisyn ja seksin aloittamisen teemat ja Navigaattori 3:ssa puolestaan käsitellään erityisesti seksuaalista ja sukupuolista moninaisuutta sekä nuorten elämässä olevia ihmissuhteita esimerkiksi seurustelun ja lähisuhdeväkivallan teemojen kautta. Oppikirjojen teemat näyttäisivät siis kirjasarjan edetessä siirtyvän yleisestä yksityiskohtaisempaan ja kokonaisuutena kirjat muodostavat noin 30 sivun kokonaisuuden, joka käsittelee seksuaalisuutta monesta erilaisesta näkökulmasta. Tämä näyttäisi aiemman tutkimuksen valossa olevan melko tavallinen tapa järjestää seksuaalikasvatuksen osio terveystiedon oppikirjoissa. (Kannas, Orkovaara, Hassinen, Löytty-Rissanen, Ruuhilahti & Villa 2011, ks. Honkasalo 2013.)

Tutkimuksen aineistoa kerätessäni halusin löytää nimenomaan nuorille suoraan kohdennettua seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleja, jotka ovat ajankohtaisessa käytössä opetuksessa. Tutkimusmateriaalia etsiessäni käytin hyödyn opettajien ja kasvattajien käytössä olevaa suurta ammattilaisten Facebook-ryhmää. Tässä ryhmässä käymieni keskustelujen ja suorien kyselyiden kautta löysin hyviä esimerkkejä siitä, millaisia materiaaleja seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa käytetään. Halusin valikoida tutkimukselliseen käyttöön sellaisia materiaaleja, jotka sisälsivät suoraan nuorille tuotettua kirjallista tietoa, joten jätin huomioimatta ehdotukset podcasteista ja videoista. Tutkimukseen valitsemani oppikirjat valikoituivat siten, että niissä kaikissa oli selkeä seksuaalikasvatuksen kokonaisuus ja havaitsin niiden olevan laajemmassa käytössä oppilaitoksissa (ks. esim. Honkasalo 2013). Päädyin rajaamaan tutkimuksen aineiston näihin kolmeen oppikirjaan, koska koin tämän sopivaksi rajaukseksi pro gradu -tutkielman mittaiseen opinnäytetyöhön. Lisäksi Navigaattori -sarjan kirjat olivat helposti saatavilla kirjastosta ja samojen kirjan tekijöiden oppimateriaalit antoivat hyvän kohteen, jota tarkastella yhtenä koherenttina kokonaisuutena.

Päädyin fyysisten oppikirjojen äärelle tutkimuksessa, koska esimerkiksi Karvosen ym. (2017, 40) mukaan fyysiset oppikirjat ovat säilyttäneet asemansa suosituimpien oppimateriaalien joukossa eikä toistaiseksi ole tullut viitteitä digitaalisten ja avoimien oppimisympäristöjen horjuttavan tätä



valtaa. Näin ollen koen fyysisten oppikirjojen merkityksen tutkimukselliselle tarkastelulle tärkeänä ja perusteltuna. Fyysiset oppikirjat valittuani suoritin aineiston valikointia vielä siinä määrin, että päädyin jättämään pois analyysistani tutkimusaineiston kuvamateriaalin, koska en pystynyt oppikirjojen kopiointikiellon takia havainnollistamaan analyysiani esimerkkikuvien. Analyysin perustelevina olisi huomattavasti vaikeutunut kuvien osalta ilman havainnollistavaa materiaalia, joten luontevinta oli keskittyä vain tekstin analyysiin.

Oppimateriaaleja tutkiessa on myös hyvä valita jokin spesifi näkökulma, josta oppimateriaaleja tarkastelee. Tämä on tärkeää, koska oppimateriaalit ovat monitahoisia kokonaisuuksia, joita voidaan hyödyntää opetuksessa lukuisista erilaisista näkökulmista eri painopisteitä painottaen (Karvonen ym. 2017, 40). Omalle tutkimukselleni olennaista on ollut olennaista kiinnostus seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien ideologisia piirteitä kohtaan eli millaisia erontekoja kirjat tekevät suhteessa seksuaalisuuteen. Tarkastelemini seksuaalisuudesta tuotettaviin erontekoihin ja puhetapoihin liittyy paljon ideologisia valintoja, jotka perustuvat yhteiskunnassa vallalla oleviin käsityksiin – esimerkiksi vallalla oleviin käsityksiin eri sukupuolista ja niihin liitetystä ominaisuuksista (ks. luku 2.2).

### ***4.3 Tutkimuksen analyysi***

#### **4.3.1 Diskurssianalyysi analyysimenetelmänä**

Tässä tutkielmassa pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiin diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysillä tarkoitetaan tutkimusanalyyttistä suuntausta, jossa on pääosassa kieli ja sen vaikutusten tutkiminen. Diskurssianalyysin kuitenkin erottaa muusta kielentutkimuksesta se, että siinä tutkitaan kielen ja muiden merkityssuhteiden (esimerkiksi semiotiikan) yhteyksiä toisiinsa. Nämä merkityssuhteet näkyvät arkielämässä siten, että moni kielessä esiintyvä kategoria siirtyy ideatasolla ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja tätä ideaa myös työstetään edelleen esimerkiksi uudelleenkategorisointien kautta. Toisin sanoen ihmiset luovat kieleen siis diskurssin, joka toimii sekä tietona kielessä esiintyvistä yleistyksistä että myös luo ja muokkaa niitä uudestaan. (Johnstone 2018, 1–2, 39.) Esimerkkinä diskursseista seksuaalisuuden kontekstissa voi mainita esimerkiksi lisääntymisen diskurssin, jolloin seksistä puhutaan ihmisen lisääntymiseen ja suvunjatkamiseen tähtäävänä toimintana. Toisaalta seksiä voidaan kuvailla myös sosiaalisten suhteiden diskurssilla, jolloin seksiin ja seksuaalisuuteen voidaan liittää puhetapoja esimerkiksi psykologisista prosesseista tai sosiaalisista valtasuhteista. Uudelleenkategorisointia puolestaan voidaan ajatella tapahtuneen esimerkiksi silloin, kun seksuaalisuutta on alettu käsittää heteropariskuntien välisen toiminnan lisäksi myös parisuhteen ulkopuolisena ja myös ei-heteroiden välisenä toimintana.

Diskurssianalyysin kenttä on moninainen: useat eri tieteenalojen tutkijat voivat kertoa tekevänsä diskurssianalyysia hyvin eri lähtökohdista käsin. Myös esitettyjen kysymysten ja niihin annettujen vastausten kirjo on laaja. (Johnstone 2018, 1–2.) Jotkut tutkijat (ks. esim. Blommaert 2005, 2) määrittelevät analyysin koskemaan laajemmin jopa kaikkea merkityksellistä symbolista käyttäytymistä missä vain muodossa. Toisaalta kaikki kielellinen kommunikaatio ei olekaan puhuttua tai kirjoitettua (esimerkiksi viittomakieli). Diskurssianalyysille tyypillistä vaikuttaisi olevan se, että siinä ollaan usein enemmän kiinnostuneita ilmiöistä, joita tuotetaan arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa kuin tutkijan ja tutkittavan välisestä kommunikaatiosta (vrt. haastattelut). Näin ollen myös tutkimuksen kohteena voi olla hyvin moninaista materiaalia: kirjoitettujen dokumenttien ohella esimerkiksi transkriptit, verkossa tapahtuva online-kommunikaatio ja audio- tai video-tiedostot kiinnostavat diskurssianalyysin tekijöitä. Diskurssianalyysia voidaan tehdä niin ikään puhutusta puheesta sekä esimerkiksi kuvista. (Alvesson & Skoldberg 2018, 287, Johnstone 2018, 7.) Kuten Johnstone (2018, 6) kirjoittaa: diskurssianalyysin potentiaaliset käyttökohteet ovat lukemattomat, sillä jokaisen, joka haluaa ymmärtää ihmisiä olentoina, tulee myös ymmärtää diskurssia.

Diskurssianalyttisen ajatuksen mukaan ihmiset rakentavat eli konstruoivat maailmaa kielellisesti kolmen eri näkökulman kautta. Ensinnäkin yksilöt luovat näkemyksiä ilmiöistä saatavilla olevien kielellisten resurssien avulla, toiseksi kielelle aktiivisesti tuotetaan merkityksiä poissulkien erilaisia merkityksiä tämän merkityksenannon ulkopuolelle ja kolmanneksi valitulla konstruoinnilla on seurauksensa: se tuottaa uusia merkityksiä käsiteltävälle ilmiölle. Kielen voidaan siis ajatella olevan toimintaa, jolla on poststruktuurallinen pyrkimys. (Alvesson & Skoldberg 2018, 285, Johnstone 2018, 30.) Seksuaalisuuden kontekstissa tämä voi näyttäytyä siten, että seksuaalisuudesta keskustellessa yksilöt käyttävät saatavilla olevia käsitteitä seksuaalisen suuntautumisen tavoista, jolloin heille syntyy mielikuva erilaisten seksuaalisuuksien rajoista. He voivat esimerkiksi määritellä, että homoseksuaalinen suhde on kahden miehen välinen suhde, ja määritellä miehen tarkoittavan yksilöä, jolla on tietynlainen peniksellinen keho. Tällöin he väistämättä luovat merkityksenannon siitä, että millaiset kehot ovat määriteltävissä miehiksi ja tätä kautta homoseksuaaleiksi. Toisaalta tätä ajatusta voidaan haastaa keskusteluissa esimerkiksi transsukupuolisten kehojen kautta, jolloin mies kategoriana ei välttämättä määräydy peniksellisen kehon kautta. Tämä asettaa myös homoseksuaalisuuden uudenlaisen määrittelyn alaiseksi.

Diskurssianalyysissa tutkija pyrkii löytämään vastauksia kysymyksiinsä analysoimalla kielessä käytettävää diskurssia eli toisin sanoen tarkastelemalla käytettävän kielen funktionaalisia ja struktuuraisia аспектеja. Diskurssianalyysissa keskeistä onkin se, että pidempiä diskurssipätkiä erotellaan pienempiin yksikköihin moninaisten kriteerien mukaan ja tarkastellaan jokaisen osion erityisiä piirteitä. Esimerkiksi voidaan tarkastella, että vaihtuvatko tavat puhua vuorovaikutuksessa

henkilön statuksen/aseman/tms. mukaan, onko puheenaiheiden/tapojen muutoksen yhteydessä havaittavissa toistuvia kaavoja, tai miten ihmiset neuvottelevat lukuisia erilaisia rooleja ja identiteettejä, joita heidän oletetaan omaksuvan. Erityisen tyypillistä diskurssianalyysille onkin systemaattisuus ja päätelmien tekeminen yksittäisistä tapauksista yleisiin kaavoihin. (Johnstone 2018, 3, 6.) Omassa tutkimuksessani tämä on näkynyt siten, että olen ensin lukenut laajempia oppikirjojen kappaleita, joiden pohjalta olen alkanut ryhmitellä tekstistä nousseita teemoja seksuaalisuudesta tehtävien erontekojen ympärille. Erontekojen kautta pystyin havainnoimaan yleisempiä nuorten seksuaalisuuteen liitettäviä puhetapoja, joiden pohjalta hahmottuneita teemoja tarkastelemalla pyrin tekemään yleisempiä päätelmiä tekstistä nousevista tulkinnoista.

Diskurssianalyysin tavoitteena on sosiaalisten kaavojen tunnistaminen, kielellisten rakenteiden toiminnan tarkasteleminen sekä sen havainnoiminen, mitä ne paljastavat ihmisen käyttäytymisestä: miten ihmiset neuvottelevat lukuisia erilaisia rooleja ja identiteettejä, joita heidän oletetaan omaksuvan. Diskurssin kautta annettavien merkityksenantojen voidaan ajatella olevan kuulijoiden, puhujien ja tekstien välisessä abstraktissa tilassa, jolloin merkityksenannot syntyvät edellä mainittujen tekijöiden yhteisvaikutuksesta. (Johnstone 2018, 6, 26, myös 144.) Toisin sanoen esimerkiksi oman tutkimuskohteeni viitekehyksessä tämä voi näkyä siten, että opettajat ja oppilaat käyttävät tarkastelemiani oppikirjoja opetuksessa, keskustelevat niissä tuotetuista merkityksistä, kenties haastavat niitä ja myös luovat uusia käsityksiä näiden keskustelujen pohjalta. Tältä pohjalta seksuaalisuudesta tehty merkityksenannot voivat sekä toistua uudelleen oppikirjan tarjoamien esimerkkien mukaisesti tai ne voivat järjestyä uudella tavalla.

Toisaalta Alvessonin ja Sköldberrin (2018, 284–285, 287) mukaan diskurssianalyysia kuvaa sosiaalisten kaavojen tunnistamisen lisäksi myös tutkimussuuntauksen pyrkimys kuvata ilmiötä kaavojen ulkopuolella, sillä esimerkiksi ristiriidat ja muut epämääräisyydet ovat itsessään huomion arvoisia. Diskurssianalyysia tekeville tutkijoille onkin tyypillistä se, että he ajattelevat, että tutkimuksien teossa ei yleisesti oteta tarpeeksi huomioon tutkittavaan ilmiöön liittyvää variaatiota. Diskurssianalyytikkojen mukaan sosiaalisten kaavojen todellisuutta kuvaavaa luonnetta ylikorostetaan tutkimuksissa usein (vrt. realistiset tutkimussuuntaukset), ja näin ollen kaavoista poikkeava variaatio voi jäädä liiaksi huomioimatta. Liiallisessa kaavoihin jumittumisessa voi käydä siten, että tutkija tulee lukinneeksi tutkimuskohteensa luomiensa kategorioiden sisään, jolloin näihin kaavoihin sopimattomat asiat saattavat jäädä tarkastelun ulkopuolelle. Tutkija kuitenkin aina tarkastelee maailmaa myös omista sisäistetyistä uskomuksistaan käsin, jotka heijastuvat siihen tapaan, millä hän luo kategorioita tutkimistaan ilmiöistä. On hyvä muistaa esimerkiksi se tosiasia, että sama ihminen voi esittää samasta tilanteesta tai ilmiöstä erilaisia näkemyksiä muun muassa ajallisesta tai tilallisesti kontekstista riippuen.

Diskurssianalyysissa ei toisin sanoen pyritä tarkastelemaan miten usein jokin asia tai aihe esiintyy kielessä, genressä tai vuorovaikutuksessa vaan tarkastelun kohteena on kuinka ja miksi jokin aihe esiintyy datassa. Näin ollen tutkimusaineistosta tehdyt havainnot ovat vain ehdotuksia siitä, miten ne saattavat esiintyä toisessa aineistossa. Tästä johtuen tutkimusaineistot ovat tyypillisesti pieniä eikä tutkimuksella pyritäkään sanomaan mitään lopullista totuutta tutkittavasta aiheesta. (Johnstone 2018, 18, 25, 30.) Niin ikään oman tutkimukseni puitteissa en näin ollen voi tehdä lopullisia tyhjentäviä päätelmiä aineistoni perusteella. Nuorten seksuaalisuudesta tuotettavat eronteot ja puhutavat heijastuvat tarkastelemani tekstin ulkopuoliseen maailmaan esimerkiksi oppitunneilla käytävien keskusteluiden kautta, jolloin oppikirjojen tekstit saavat väistämättä uudenlaisia merkityksiä nuorten ja opettajan puheissa. Näistä edelleen tuotettuja merkityksiä en luonnollisesti voi ennustaa tai arvioida oppikirjojen tekstien perusteella. (ks. myös Honkasalo 2013, 19–20.)

#### 4.3.2 Kriittinen diskurssianalyysi

Kuten jo edellä mainitsin, diskurssianalyysin kenttä on suuntauksiltaan moninainen, joten se voidaan myös jakaa moneen erilaiseen suuntaukseen. Esimerkiksi Wetherell ym. (2001) jakavat erilaiset diskurssianalyysin muodot neljään erilaiseen lähestymistapaan. Samaan aikaan diskurssianalyysin tunnetuimpia koulukuntia on Alba-Juezin (2009) mukaan kuitenkin yhdeksän, joista esimerkkejä ovat kriittinen diskurssianalyysi, keskustelunanalyysi, poststruktuurallinen teoria, variaatioanalyysi ja narratiivinen analyysi. Toisaalta diskurssianalyysin eri muotoja voidaan nähdä olevan yhtä monta kuin on tutkijoitakin (Alba-Juez 2009, 15). Itse pohjaan oman näkökulmani diskurssianalyysiin tässä tutkimuksessa kriittiseen diskurssianalyysiin ja erityisesti Barbara Johnstonen (2018) näkemyksiin.

Muun muassa Teun A. van Dijk (1993) on hahmotellut kriittisen diskurssianalyysin teoriaa, jonka mukaan kriittinen diskurssianalyysi on eräänlaista niin kutsuttua sosiaalipoliittista diskurssianalyysia. Sen keskiössä on diskurssin, vallan, dominanssin, sosiaalisen epätasa-arvoisuuden ja diskurssianalyysin tekijän oman position väliset suhteet ja näihin liittyvät kysymykset (ks. myös Johnstone 2018, 6). Tarkoituksena on keskittyä siihen, millainen rooli diskurssilla on vallitsevien valta-asetelmien uusintamisessa ja haastamisessa. Dijk määrittää valtaan kytkeytyvä dominanssin tarkoittavan esimerkiksi instituutioiden ja erilaisten hallinnollisten ryhmittymien valtaa yhteiskunnassa, mikä tuottaa sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta esimerkiksi sukupuolen, etnisyyden ja luokan perusteella. (Dijk 1993, 249–250.) Tällaisia valtaa tuottavia instituutioita voidaan ajatella olevan esimerkiksi valtio tai valtion ylläpitämät toimielimet virastot ja eduskunta sekä koulu, joka on oman tutkimukseni keskiössä.

Johnstone (2018, 53) kirjoittaa, että kriittinen diskurssianalyysi koostuu erilaisten toisiaan risteävien metodologioiden kirjosta, jotka assosioituvat joiltakin osin erilaiseen lähestymistapaan tarkastella diskurssia ja maailmaa. Suuntausta kontrolloi teoreettinen idea siitä, että vuorovaikutuksellisissa tilanteissa tuotetut tekstit ja sosiaaliset käytännöt ovat oleellisia tapoja, joiden kautta diskurssi ja ideologia kytkeytyvät toisiinsa. Esimerkiksi seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleihin nähden tämä voi näkyä siten, että oppimateriaalien tekstiä (ja kuvastoja) käytetään hyödyksi opettamisessa, jolloin opettaja muokkaa oppilaiden kanssa oppimateriaaliin omanlaisensa lähestymistavan ja myös puhuvat. Opettaja voi esimerkiksi halutessaan nostaa esiin kirjallisuudessa vähemmän esiin tuotuja teemoja, mutta toisaalta myös valita jättävänsä joitakin teemoja kokonaan pois käsittelystä. Tällä tavoin puhumisen tavat tuottavat ajattelun tapoja, joita voidaan puolestaan manipuloida esimerkiksi kieliopin, tyylin, sanavalintojen ja muiden diskurssiin liittyvien näkökulmien suhteen tehdyillä valinnoilla. Näin ideologiset systeemit saadaan näyttämään luonnollisilta ja haluttavilta, jolloin sorron erilaiset muodot jäävät näkymättömiin. Kriittinen diskurssianalyysi soveltuukin erityisen hyvin tekstien tutkimiseen. (Johnstone 2018, 53–54.)

Johnstonen (2018, 25) mukaan kriittiselle diskurssianalyysille on tyypillistä kriittisyys ensinnäkin sitä ajatusta kohtaan, että olisi mahdollista muodostaa tutkittavasta ilmiöstä yksittäinen ja koherentti kaiken kattava tieteellinen selitys. Toisekseen kriittisen diskurssianalyysin tekijät ovat kriittisiä vallitsevaa sosiaalista järjestystä kohtaan ja kiinnostuneita siitä, millä tavalla heidän tutkimuksensa auttaa kehittämään asioita parempaan suuntaan. Toisaalta diskurssianalyysi myös yleisesti vastaa tähän tarpeeseen, sillä analyysisuuntauksen läpileikkaava tapa tehdä tutkimusta usein väistämättä johtaa sosiaalisen nykytilan kyseenalaistamiseen ja kysymyksiin vallasta ja epätasa-arvosta. Hyvän diskurssianalyysin voikin ajatella pyrkivän sensitiiviseen tarkasteluun sen osalta, millä tavalla tutkija tutkimusta tehdessään muodostaa analyysiprosessin, millaisessa kontekstissa analyysi tehdään ja onko päämääränä tuottaa sosiaalista kritiikkiä. (Johnstone 2018, 25.)

Omalla kohdallani tämä on näkynyt siten, että minun on täytynyt kriittisesti reflektoida oman sukupuolen vaikutusta tutkimuksen tekemiselle, koska huomioni kiinnittyy luonnollisesti helposti oman sukupuolen seksuaalisuuteen ja siitä esitettyihin väittämiin. Lisäksi olen tarkastellut kriittisesti omia näkemyksiäni ja kokemuksiani seksuaalisuuteen nähden ja myös toisaalta etäännyttänyt itseäni omista ennakko-oletuksistani suhteessa tutkimusaineiston kuvauksiin. Cis-sukupuolisena tutkijana minun on täytynyt tutkimusta tehdessäni olla erityisen tarkka siitä, etten tule toistaneeksi sukupuolivähemmistöjä vahingoittavaa diskurssia esimerkiksi huonosti valikoiduilla sanavalinnoilla. Sukupuolen moninaisuuteen nähden sensitiivinen kielenkäyttö on ensiarvoisen tärkeää: jo se, että käyttää sanaa cis-sukupuolisuus on askel inklusiivisempaan sanastoon.

Kuten Johnstone (2018, 56) toteaa, jokainen valinta, miten diskurssia tuotetaan ja myös tulkitaan, on valinta myös siitä, millä tavalla maailmaa hahmotetaan, millaisia luokitteluja siihen tuotetaan ja millaisia selitysmalleja sille annetaan. Jokaisella valinnalla voidaan nähdä olevan strategia tiedon tuottamisen tapaan nähden ja jokaisen tiedon tuottamisen tavan tavoitteena on tuottaa tietynlaista tietoa maailmasta. Toisin sanoen, kun tulkitsemme maailmaa omista lähtökohdistamme, tulemme väistämättä jollakin tapaa myös arvioineeksi sitä esimerkiksi siihen nähden, kuinka tyypillisenä havaitsemaamme asiaa pidämme tai millaisia tunteita se tuottaa. Lisäksi tekemämme valinnat heijastuvat myös siihen, millaisia asioita pidämme todistusarvoltaan valideina, kuinka varmoja olemme tekemistämme väitteistä ja pidämmekö esittämäämme tietoa kyseenalaistamattomana vai aukinaisena avoimelle keskustelulle. (Johnstone 2018, 56–57.)

Samaan aikaan tutkijan on kuitenkin myös oltava tietoinen vallalla olevista yhteiskunnallisista ja poliittisista valtarakenteista voidakseen tehdä päteviä tulkintoja aiheesta. Kuten Johnstone (2018, 8) toteaa: jotta voi tehdä diskurssianalyysia, täytyy olla tietoinen sosiokulttuurisesta kontekstista, kuka sanoo, kelle sanoo, miksi, ketä ajatellaan, kenelle puhe kohdennetaan, kuka on vastuussa, mikä motivoi puhujaa jne. Näin ollen analyysiin kuuluu oman ajattelun kriittisen reflektoinnin lisäksi myös poliittisten painopisteiden näkyväksi tekeminen, jotta analyysi ei typistyisi pelkiksi tutkijan omiksi näkemyksiksi tai huomioiksi (Alvesson & Sköldberg 2018, 271). Omassa tutkimuksessani olen ottanut huomioon sosiokulttuurisen kontekstin sitomalla tutkimuksen aihetta ajankohtaiseen keskusteluun sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta ja diversiteetistä. Olen pyrkinyt peilaamaan aineistosta nousevaa analyysia suhteessa moninaisten ryhmien kohtaamiin haasteisiin seksuaalisuutensa toteuttamisessa. Lisäksi olen tarkastellut tutkimusaihettani suhteessa siihen instituutioon, jonka viitekehyksessä seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleja tuotetaan eli tässä tapauksessa koulun kontekstissa.

Diskurssianalyysia tehtäessä onkin hyvä muistaa, että myös tutkija osallistuu diskurssien tuottamiseen ja tulee siten samalla jollakin tavalla ottaneeksi kantaa tutkimusaiheeseensa, vaikka tämä ei tutkimuksen tekemisen suora tarkoitus olekaan. Elämme maailmassa, jossa olemme tottuneet käsittelemään maailmaa tietynlaisten käsitteiden kautta, ja näin ollen tutkijoina emme ole immuuneja ympäröivän sosiaalisen maailman vaikutukselle. Kuten Alvesson ja Sköldberg (2018, 271) toteavat, tutkija edustaa aina jonkinlaista auktoriteettia, ja on näin aina myös jonkinlaisessa valta-asemassa. Tämän vuoksi diskurssianalyysia tehtäessä on erittäin tärkeää, että tutkija muistaa tarkastella kriittisesti omaa positiotaan suhteessa tutkimukseensa ja havainnoida millä tavalla tämä positio vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen ja vaikkapa tutkijan havaintoihin tutkimusaineistosta. Lisäksi on tärkeä tiedostaa, että myös tutkimus itsessään luo uutta diskurssia tutkittavasta aiheesta, ja näin ollen tutkimuksenkaan tekeminen ei ole koskaan neutraalia. (ks. myös Johnstone 2018, esim. 8–9, 50.)

#### 4.3.3 Nuorisotutkimuksellinen näkökulma

Analyysin olen toteuttanut nuorisotutkimukselliselle tutkimustavalle tyypillisesti induktiivisen päättelyn avulla eli olen edennyt analyysissani yksittäisten esimerkkien tutkimisesta yleisempiin tulkintoihin ja päätelmiin. Induktiiviselle päättelylle on ominaista myös aineiston analyysin tekeminen avoimin mielin vahvoista ennakkokäsityksistä vapaana teorian kuitenkin ohjatessa työskentelyä. Induktiossa teorian kanssa käytävää keskustelua avataan vasta analyysin tekemisen jälkeen. (Honkatukia, Kiilakoski & Suurpää 2018, 357–358.) Tämä on antanut mahdollisuuden herkiytyä analyysin aikana nuoren seksuaalisuuden moninaisille ja erilaisille puolille, jotka voi myös nähdä dynaamisesti eri tilanteiden mukaan muotoutuvina.

Nuorisotutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavalla mediassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa toistuvat ajatukset nuoruudesta ovat muodostettavissa yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi. Tutkimuksen teossa nuoruutta ei nähdä vain yhteiskunnallisten olosuhteiden tuotoksena, mutta nuoria ei myöskään mielletä vapaiksi toimijoiksi suhteessa heihin vaikuttaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Tutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään nuoria ja nuoruutta sekä dokumentoimaan ja analysoimaan menetelmiä ja toimenpiteitä, joita nuoriin kohdistetaan esimerkiksi yhteiskunnan tasolta tai heihin kohdistuvan työn parissa. Tällainen tehtävä ei ole kuitenkaan yksinkertainen, joten nuorisotutkimusta tekevällä tutkijalla tulee olla ymmärrystä nuorten, nuoruuden ja nuorison parissa tehtävän työn tutkimisen erityispiirteistä. (Kiilakoski & Honkatukia 2018, 25.)

Toteuttamani analyysi oli pohjaltaan teoriaohjaava eli toisin sanoen tässä tutkielmassa ei ollut tarkoitus tarkastella miten toimiva tutkimuksen taustalla oleva teoria on, vaan tutkimuksen taustateorian tarkoitus oli ennemmin auttaa uusien ajatuskulkujen syntyemisessä. Analyysissa näkyvässä ajatteluprosessissani on siis näkyvissä sekä aineistolähteisyys että valmiit teorianmallit, joita olen pyrkinyt yhdistelemään toisiinsa. Teoriaohjaavan analyysin tarkoituksena oli siis valita ensin aineistolähtöinen näkökulma ja analyysin loppuvaiheessa valita teoriasta jotakin analyysia ohjaavaksi ajatukseksi. Aikaisempi tieto on ohjannut analyysia esimerkiksi aikaisemmissa yhteyksissä luotujen teoreettisten käsitteiden avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97–98.) Analyysia tehdessäni olen oppikirjoista kumpuavista yksittäisistä havainnoista järjestänyt teorian ohjaamana kattoteemoja, joiden perusteella olen tehnyt tulkintoja terveystiedon oppikirjojen välittämistä näkemyksistä nuorten seksuaalisuuteen nähden. Aikaisempi tieto näkyy analyysissani etenkin sukupuolittuneiden ja nuoruuteen erityispiirteisesti liitettyjen ilmiöiden havainnointina (ks. luvut 2.3 ja 8.1).

# 5 ERONTEOT SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA

## 5.1 Sukupuoli

Aineistossa seksuaalisuutta tuotetaan voimakkaasti sukupuolen mukaan tehtävien erontekojen kautta. Toisin sanoen sukupuolen kautta määritetään, millaisia erilaisia kehon toimintoja seksuaalisuuteen liittyy ja toisaalta kuvaillaan, millaisia tuntemuksia kehossa voi herätä. Sukupuolen kautta tehdyt eronteot suhteessa seksuaalisuuteen tuotetaan toisaalta seksuaaliseen moninaisuuteen viitaten, mutta pääasiassa kahta sukupuolista kategoriaa, mies- ja naissukupuolta painottaen. Tekstissä ensinnäkin joissakin kohdin tarkennetaan erikseen, että henkilö voi tarkoittaa kahta vaihtoehtoa, joko tyttöä tai poikaa:

Seksuaalista väkivaltaa kohdannut henkilö, tyttö tai poika, kärsii usein painajaisista ja peloista erilaisia ihmisiä tai asioita kohtaan. Hän saattaa vetäytyä yksinäisyyteen, masentua ja pukeutumis- ja käyttäytymistyyli voi muuttua.  
Navigaattori 2, s. 60

Sukuelimet alkavat murrosiässä toimia osittain uudella tavalla, ja kasvun tiimellyksessä nekin kasvavat ja muuttuvat. Maailmaan mahtuu kaikenlaisia peniksiä ja häpyhuulia: suoria, käyriä, sileitä, kurttuksia, ympärileikattuja... Omiin sukuelimiin kannattaa sekä tyttöjen että poikien tutustua kaikessa rauhassa tunnustelemalla ja peilin avulla tutkailemalla.

Navigaattori 1, s. 83

Ensimmäisessä lainauksessa käytetään kahta erillistä kategoriaa, joiden avulla tehdään selvä jako siihen, että seksuaalista väkivaltaa kohdannut henkilö tarkoittaa joko poikaa tai tyttöä, jompaakumpaa. Jälkimmäisessä lainauksessa puolestaan sukuelimet jaotellaan kahteen kategoriaan, joko tytölle tai pojalle kuuluviksi kehon osiksi, joita on hyvä tutkailla rauhassa. Myös toisaalla tekstissä sukuelimet tarkennetaan spesifisti tiettyyn sukupuoleen, sillä ne on jaoteltu suoraan miehen ja naisen sukuelimiksi. Tällaisia valintoja korostetaan muun muassa tehtävillä, joissa pyydetään tarkastelemaan sukuelimiä ja nimeämään niiden osia:



5. Tutki kuvia miehen ja naisen sukuelimistä. Opettele kaikkien osien paikat.

6. Kerätkää miellekarttaan tai taululle kaikki mahdolliset sukuelinten nimitykset.

a) Päätäkää yhdessä, mitä nimitystä käytätte naisen ja miehen sukuelimistä oppitunnilla.

b) Miettikää, millaiset sanat teistä kuulostavat ikäviltä.

c) Mitä tekemistä naisen tai miehen sukuelimellä on kiroilun kanssa?

Miksi joku käyttää niiden nimityksiä kirotessaan?

Navigaattori 1, s. 88

Näissä tehtävälainauksissa näkökulmaa kahteen eri sukupuoleen liitettävistä sukuelimistä vahvistetaan siten, että oppilaiden tulee peilata näkemyksiään sukuelimistä suhteessa näihin tekstissä kehystettyihin kategorioihin miehen ja naisen sukuelimistä. Lainauksissa nähtävillä tavoilla rakennetaan kuvaa siitä, että sukupuoli ja sitä kautta myös seksuaalinen keho jakaantuu ensisijaisesti kahteen osaan. Binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolijaottelu näkyy aineistossa erityisesti myös siten, että kahdelle erilaiselle seksuaaliselle keholle tuotetaan erilaisia rooleja suhteessa ehkäisyyn. Tätä roolien tuottamista voi havainnollistaa hyvin seuraavilla katkelmilla:

Kondomi on miehen/pojan ainoa ehkäisyväline. Uskallatko luottaa, että kumppanisi on hoitanut ehkäisyn? Luota vain itseesi ja hoida ehkäisy!

Kondomin voi ostaa kioskilta tai kaupoista, mutta hormonaaliset raskauden ehkäisymenetelmät vaativat naiselta lääkäriä tai terveydenhoitajalla käyntiä. Hormonaalinen ehkäisy on lääke ja sen aloittaminen vaatii tutkimuksia, jotka terveydenhoitaja tai lääkäri tekee vastaanotolla. Näin voidaan varmistaa, että ehkäisyvalmiste on turvallinen käyttäjälleen.

Navigaattori 2, s. 62

Lainauksissa on nähtävissä sukupuolten mukaan tuotettavaa erottelua ensinnäkin siten, että kondomin sanotaan ehdottomalla tavalla olevan miehen 'ainoa' ehkäisyväline ja hormonaaliset raskauden ehkäisymenetelmät ovat yhdistetty naisiin. Teksti toisin sanoen tekee määritelmän siitä, että poika ei käytä muuta ehkäisyn muotoa. Jälkimmäisessä katkelmassa puolestaan tuotetaan erillinen kategoria naisesta, jonka ehkäisyvaihtoehtoihin sisällytetään hormonaaliset raskauden ehkäisyn menetelmät. Näiden seikkojen lisäksi sukupuolen kaksijakoisuus suhteessa seksuaalisuuteen näkyy siten, että sukupuolta sidotaan aineistossa erilaisilla sanavalinnoilla erityisesti seksuaalisuuden fyysiseen eli keholliseen ulottuvuuteen (ks. myös luku 6.5). Tämä käy erityisen hyvin ilmi seuraavasta katkelmasta, jossa kuvataan pojan seksuaalisuutta murrosiässä:

Useimmille pojille ilmaantuu 10–14-vuotiaana peniksen jäykistymisiä eli erektioita ja siemensyöksyjä, jolloin siemennestettä tulee pieni määrä virtsaputken suusta ulos. Peniksen jäykistyminen saattaa yllättää mihin vuorokauden aikaan tahansa. Tällä tavoin keho ikään kuin harjoittelee uusia toimintojaan. Erektiota voi pitää merkinä siitä, että oma keho toimii niin kuin

pitääkin. Se mahdollistaa yhdynnän miehen osalta, mutta erektio ei välttämättä ole merkki seksuaalisesta halukkuudesta tai valmiudesta seksiin.

Katkelmassa korostetaan peniksen suhdetta mieheyteen ja siihen liittyvien ruumiin toimintojen normaaliutta, jotta pojan keho toimii ”niin kuin pitääkin”. Peniksen toimivuuden kerrotaan mahdollistavan yhdynnän ja kertovan pojan tulleen sukukypsäksi. Poikien siemensyöksyt esitetään kontrolloimattomina: niiden kerrotaan saattavan ”yllättää mihin vuorokauden aikaan tahansa”. Tällä tavoin tuotetaan kuvaa pojan seksuaalisuudesta normaalin nuoren miehen arkeen kuuluvana asiana. Pojan seksuaalisuuteen liittyvät kuvaukset aineistossa ovatkin lähes ainoita esimerkkejä tiettyyn sukupuoleen suoraan liitettävistä kehollisen seksuaalisuuden kuvauksista.

Tyttöjen seksuaalisuutta ei tuoteta kehollisuuteen nähden erityisen vahvasti vaan siihen liittyvien kuvauksien osuus jää tekstissä todella vähäiseksi. Murrosiän alkamiseen liittyvistä tekijöistä korostetaan näiden kehojen kohdalla erityisesti kuukautisia, joita ei liitetä seksuaalisuuteen, kuten käy ilmi seuraavasta aineistolainauksesta:

Kuukautisten alkaminen on merkki siitä, että tyttö on saavuttanut sukukypsyyden, eli tytön keho on biologisesti lisääntymiskykyinen. Kannattaa kuitenkin muistaa, että tyttö voi joskus tulla raskaaksi jo ennen ensimmäisiä kuukautisia, jos on yhdynnässä. Kuukautiset ovat seurausta tapahtumista, joita tytön kehossa monien hormonien vaikutuksesta tapahtuu.  
Navigaattori 1, s. 86

Lainauksessa kuukautiset liitetään hormonaalisten muutosten alkamiseen ja sukukypsyyden saavuttamiseen. Seksuaalisuuteen viitataan epäsuorasti kuukautisten kautta siten, että raskaaksi tuleminen on mahdollista myös ennen kuukautisten alkamista, jos on ollut yhdynnässä. Näin ollen tyttöjen seksuaalisuus tuotetaan ennen kaikkea raskauden mahdollisuuden kautta. Tyttöjen seksuaalisesta halusta ei mainita erikseen omana kokonaisuutenaan muuta kuin pieninä mainintoina. Esimerkiksi itsetyydytystä ei käsitellä tytön suhteen lainkaan, ja myös toisaalta seksuaalinen halu yhdistyy raskaaksi tulemisen mahdollisuuteen:

Seksuaalinen fantasia voi olla ajatuksia, unelmia, haaveita ja tarinoita. Niitä ei tarvitse kertoa kenellekään tai siirtää käytäntöön. Kehon hormonitoiminta saattaa saada aikaan seksuaalisen halun heräämistä. Esimerkiksi ovulaation aikaan aikuisilla naisilla voi seksuaalinen halu lisääntyä. Näin biologia yrittää varmistaa suvunjatkumisen ja naisen raskaaksi tulemisen.  
Navigaattori 2, s. 56

Katkelmassa kuvataan seksuaalisen halun lisääntyvän ovulaation aikaan. Näin seksuaaliselle halulle esitetään ruumiillinen syy, joka puolestaan yhdistetään suvunjatkamiseen ja sitä kautta raskauteen.

Lainauksessa myös erikseen mainitaan seksuaalisen halun liittyvän biologisiin ulottuvuuksiin. Seksuaalisen halun kuvailu jää tyttöjen osalta muilla tavoin mainitsematta.

Mies- ja naiskategorioiden ulkopuolelle sijoittuvien yksilöiden osalta oppikirjat tarjoavat mainintoja heidän olemassaolostaan, mutta heidän seksuaalisuutensa kehollisuudesta tai sukupuolen suhteesta seksuaalisuuteen ei puhuta mitään. Kuten edellä käy ilmi, sukuelimistä puhuttaessa tehdään maininta vain tyttöjen ja poikien suhteen, vaikka samassa yhteydessä todetaan jokaisen kehon olevan yksilöllinen. Maininnat moninaisuudesta esitetään myös alisteisina näille kahdelle sukupuolen kategorialle:

Ihminen voi kokea olevansa joko mies tai nainen, molempia tai ei mitään näistä. Vaikka sukupuoli on tiukasti sidoksissa kehoomme, se on enemmän kuin biologiaa ja genejä. Ihmiset eivät aina ole geenienkään perusteella naisia tai miehiä.  
Navigaattori 1, s. 93

Sukupuolen moninaisuus: Ihminen voi kokea, tuntea ja määritellä omaa sukupuoltaan monin tavoin. Erityisen näkyväksi moninaisuuden tekevät ne ihmiset, jotka haastavat biologisperustaisen, perinteisen ajatuksen naisesta ja miehestä.  
Navigaattori 3, s. 24

Kuten lainauksista käy ilmi, mies ja nainen kategoriana mainitaan molemmissa katkelmissa ensimmäisenä eikä muita vaihtoehtoja määritellä kovin tarkasti. Ensimmäisessä lainauksessa myös viitataan sukupuolen olevan 'tiukasti sidoksissa kehoomme', jolloin viitataan mies- ja naiskategorioiden kehollisuuteen. Sukupuolen moninaisuus asettuu vastakkain tälle kehollisuuden ajatukselle, kun sen mainitaan olevan enemmän kuin genejä. Toisessa katkelmassa tämä näkökulma korostuu myös, kun mies- ja naiskategorioiden ulkopuolella olevien ja näistä kategorioista poikkeavien henkilöiden sanotaan 'haastavan' biologisperustaisen, perinteisen ajatuksen naisesta ja miehestä. Tällöin sukupuolen moninaisuus näyttäytyy ensisijaisesti sosiaalisena ilmiönä.

Seksuaalikasvatuksen oppikirjoissa huomioidaan kahden sukupuolikategorian ulkopuolella olevat ihmiset myös siten, että erilaisia sukupuolivähemmistöihin liittyviä termejä käydään läpi mainitsemalla niitä nimeltä muun seksuaalisuuteen liittyvän tekstin seassa. Näitä termejä ei kuitenkaan selitetä kovin tarkasti auki, vaan niitä pyritään määrittelemään yhdessä nuorten kanssa, kuten seuraavista tehtävänannoista käy ilmi:

Ota selvää, mitä kuvateksteissä mainitut sanat sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyen tarkoittavat.

- 1) millaisia ajatuksia ja tunteita asiat sinussa herättävät?
- 2) Miten ajatuksesi muuttuisivat, jos kyseessä olisi kaverisi? Miten suhtautuisit?
- 3) Entä jos itse olisit intersukupuolinen, miten haluaisit sinut kohdattavan?

Navigaattori 3, s. 24

3. Miten selittäisit asiaa tuntemattomalle ihmiselle intersukupuolisen, transsukupuolisen ja transgender-henkilön eron?

Navigaattori 3, s. 24

Kuten lainauksista on luettavissa, kysymyksenasettelut pyytävät nuoria kuvailemaan sukupuolivähemmistöihin liittyviä termejä omien ajatuksiensa pohjalta. Tällä tavalla luodaan eroa sen välille, että kirjaa käyttävien oppilaiden joukossa ei ensisijaisesti odoteta olevan binäärisen sukupuolikäsityksen ulkopuolella olevia oppilaita. Eroa luodaan esimerkiksi siten, että kysymykset asetellaan konditionaalimuotoon: 'jos itse olisit intersukupuolinen' ja 'jos kyseessä olisi kaverisi'. Tällaiset sanavalinnat luovat toiseuttavan näkökulman sillä tavoin, että ihmiset ulkoa päin määrittelevät millaista on olla mies- ja naiskategorioiden ulkopuolella. Toisaalta ensimmäinen kysymys jättää mahdollisuuden identifioitumiselle näihin binäärisen sukupuolikäsityksen ulkopuolisiin kategorioihin, mutta sitä ei tuoteta ensisijaisena vaihtoehtona. Tehtävänannoissa ei esimerkiksi kysytä, kuuluuko vastaaja itse sukupuolivähemmistöihin.

Niin ikään mielenkiintoinen ulottuvuus sukupuolen moninaisuudessa oppikirjoissa on, että sitä ei sidota seksuaaliseen suuntautumiseen. Toisin sanoen seksuaalista suuntautuneisuutta tuotetaan ensisijaisesti kaksijakoisen sukupuolen järjestelmän kautta. Seuraavista katkelmista käy ilmi, miten mies/naissukupuoli ohjaa seksuaalista suuntautuneisuutta:

Seksuaalisuudeltaan ihminen voi suuntautua miehiin, naisiin, miehiin ja naisiin tai enemmän miehiin kuin naisiin tai toisin päin. On myös ihmisiä, jotka eivät kiinnostu seksuaalisesti kummastakaan sukupuolesta. Ihmisen elämänvaiheiden myötä kokemukset ja tuntemukset voivat muuttua ja vaihtua. Samalla ihmisellä voi olla esim. ei-heteroseksuaalista käyttäytymistä ja kuitenkin heteroseksuaalisia tunteita ja toisin päin. Seksuaalinen suuntautuminen on sidoksissa ihmisen sukupuolen määrittelyyn (joka voi myös olla hyvin moninaista).

Navigaattori 1, s. 94

Katkelman mukaisesti seksuaalisen suuntautuneisuuden kerrotaan suuntautuvan 'miehiin, naisiin, miehiin ja naisiin tai enemmän miehiin kuin naisiin ja toisin päin'. Lauseessa ei mainita muita vaihtoehtoja kahden sukupuolen kategorian ulkopuolelta, jolloin seksuaalinen suuntautuminen näyttää määrittyvän erityisesti näiden kategorioiden avulla. Sukupuolen kaksijakoisuuteen viitataan myös lauseessa ihmisitä, jotka eivät kiinnostu seksuaalisesti 'kummastakaan' sukupuolesta. Viimeisessä lauseessa toisaalta sanotaan, että ihmisen sukupuolen määrittely voi olla hyvin moninaista, mutta tämäkin on sisällytetty vasta lauseen loppuun sulkuihin eikä sukupuolen moninaisuuden sidosteisuutta seksuaaliseen suuntautumiseen avata enempää.

## 5.2 Ikä

Ikä näyttäytyy tutkimusaineistossa merkittävänä erontekojä tuottavana tekijänä suhteessa seksuaalisuuteen. Seksuaalisuutta tuotetaan eri tavalla suhteessa siihen, puhutaanko teksteissä aikuisesta, lapsesta tai nuoresta. Kirjassa tehdään selkeä ero ensinnäkin sen välille, miten lapsi ja nuori kokevat itsensä koskettelu sekä millaisia merkityksiä tälle toiminnalle annetaan iän mukaan. Kirjassa todetaan itsensä koskettelusta seuraavaa:

Pieni lapsi kokee mielihyvää kosketellessaan itseään ja sukuelimiään ilman ajatustakaan seksistä. Tämä kuuluu lapsen tavalliseen kehitykseen. Kosketus tuntuu lapsesta hyvältä ja suhde omaan kehoon on mutkaton, utelias ja avoin.  
Navigaattori 1, s. 90

Kuten lainauksesta käy ilmi, lapsen seksuaalisuuteen liitetään ajatus siitä, ettei siihen liity ajatuksia seksistä tai seksuaalisuudesta. Myös itsensä koskettelu esitetään ruumiin toimintona, joka ei ole mielihyvän tavoittelemisessa tahdonalainen vaan se kuvataan kuuluvan tavalliseen kehitykseen ja muun muassa uteliaisuuteen. Lapsi rajataan näin eronteon avulla seksuaalisuuden ulkopuolelle. Murrosikäisten kohdalla itsensä koskettelu puolestaan määritetään aineistossa yksiselitteisesti seksuaaliseksi teoksi:

Nuoruusiässä sukuelinten koskettelu ja siitä syntyvä nautinto muuttuu ajattelun ja ymmärryksen voimalla seksiksi, jota kutsutaan itsetyydytykseksi eli masturboinniksi. Masturboimalla oppii, mikä tuntuu itsestä tuntuu hyvältä ja millaisesta kosketuksesta pitää. Se on myös turvallinen tapa hahmottaa oman kehon seksuaalisuutta ja kokea seksuaalista mielihyvää.  
Navigaattori 1, s. 90

Tämän katkelman mukaan nuoruudesta puhuttaessa itsensä koskettelu ja siitä saatava nautinto muuttuu seksiksi, joka on myös tahdonalaista: se mikä on lapselle uteliasta ja mutkatonta, muuttuu nuorelle 'ajattelun ja ymmärryksen voimalla' seksuaaliseksi. Murrosikäisen seksuaalisuuden kuvataan näin olevan enemmän selkeämmin tahdonalaista ja myös sidoksissa seksuaaliseen ajatteluun. Myös nimikkeenä käytetään lapsuuteen erottavana tekijänä itsetyydytystä eli masturbointia. Masturboimisen kerrotaan olevan tapa oppia omasta seksuaalisuudesta ja halustaan kokea seksuaalista mielihyvää. Toisaalta murrosikäisen seksuaalisuuden kuvataan myös olevan keskeneräinen, muuttuvainen ja tekstissä korostetaan sitä, että murrosikäisen ei vielä oleteta haluavan seksiä. Oppikirjoissa esimerkiksi todetaan:

Vaikka seksuaalisuudesta puhutaan nuorille usein murrosiän yhteydessä, ei se tarkoita, että asian pitäisi olla silloin ajankohtainen.

Navigaattori 1, 89

Kahdeksasluokkalaisista lähes puolet ei ole suudellut, eikä 85% heistä ole ollut yhdynnässä.  
Navigaattori 2, s. 59

Ensimmäisessä lainauksessa esitetyillä tavoilla osoitetaan, että seksin ei välttämättä tarvitse olla osa nuoren maailmaa: asian ei tarvitse olla 'ajankohtainen'. Myös toisessa lainauksessa tuetaan tätä ajatusta, sillä tilastot osoittavat murrosikäisen kohdalla, että on harvinaisempaa olla seksuaalisesti kokenut kuin kokematon: 85 prosenttia kahdeksasluokkalaisista ei ole vielä ollut yhdynnässä. Näin tutkimusaineistossa tuotetaan näkökulmaa, jossa nuoren seksuaalisuus näyttäytyy asiantilana, jossa seksi ei välttämättä ole vielä osa elämää. Nuoren seksuaalisuus kuvataan aineistossa olevan myös muutostilassa, mikä käy ilmi seuraavista lainauksista:

Omaa sukupuolta tai seksuaalisuutta ei tarvitse "lyödä lukkoon" koko loppuelämäksi. Oma kokemus seksuaalisuudesta ja sukupuolesta voi vaihdella, häilyä tai muuttua eri elämänvaiheissa ja erilaisia kokemuksia, henkilöitä tai ajatusmaailmoja kohdatessa.  
Navigaattori 3, s. 22

Esimerkiksi heteronormatiivisuus länsimaisissa yhteiskunnissa saattaa estää oman seksuaalisuuden todeksi elämistä tai ainakin vaikeuttaa sitä. Oman seksuaalisuuden löytäminen vie aikaa ja useimmilla oma seksuaalinen minäkuva selkiytyy vasta yli 20-vuotiaana.  
Navigaattori 3, s. 23

Lainauksissa nuoren seksuaalisuutta kuvaillaan tavalla, jonka mukaan nuoren seksuaalisuus on eräänlaisessa välitilassa eikä valmis, kuten aikuisen seksuaalisuus. Tekstissä todetaan, että seksuaalisen minäkuvan muotoutumisessa menee aikaa. Tällöin viitataan siihen, että seksuaalinen minäkuva on pidemmän prosessin tulos: minäkuva selkiytyy vasta yli 20-vuotiaana. Näin ollen nuoren seksuaalisuutta ei kuvata valmiina tai asiana, joka olisi nuorelle jo tuttu asia, joka on omissa käsissä. Tällä tavoin nuoren seksuaalisuus rajataan muutoksessa olevaksi asiaksi, joka saattaa luoda nuorella epävarmuutta ja pelkoa. Erityinen esimerkki konkreettisesta eronteosta iän suhteen on se, millä tavalla nuoren seksuaalisuutta rajataan iän avulla. Näitä konkreettisia ikään sidottuja rajoitteita ovat erilaiset suojaikärajat, joita käydään läpi pornon ja seksin harrastamisen yhteydessä, kuten näistä lainauksista on nähtävissä:

Pornon esittäminen tai myyminen alle 18-vuotiaalle on laissa kiellettyä. Porno on suuri rahasampo sen tuottajille, mutta esim. pornonäyttelijät joutuvat usein ottamaan suuria ja hallitsemattomia terveydellisiä riskejä. Pornoteollisuudella uskotaan olevan kytköksiä rikollisuuteen, esimerkiksi ihmiskauppaan.  
Navigaattori 2, s.57

Suojaikärajan tarkoitus on suojella lapsia ja nuoria seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Suomen laissa seksin suojaikäraja on 16 tai 18 vuotta. Pääsääntönä on, että täysi-ikäinen ei saa harrastaa

seksiä alle 16-vuotiaan kanssa. 18 vuoden ikäraja sovelletaan silloin, kun täysi-ikäisen ja alle 18-vuotiaan välillä on tietynlainen ammattisuhde, esim. opettaja – oppilas, pappi – nuori, nuorisotyöntekijä – nuori jne. tai kyseessä on lapsen vanhempi tai huoltaja.  
Navigaattori 1, s. 93

Katkelmissa näkyy, että pornon että seksin suojaikärajan suhteen kerrotaan tarkkaan se, että minkä ikäisenä saa katsoa pornoa ja minkä ikäisenä seksiä harrastaa sekä kenen kanssa. Mielenkiintoinen havainto on, että toisaalta aineistossa todetaan lain mukainen sopiva seksin aloittamisen ikä, mutta nuoria kehoitetaan pohtimaan sopivaa seksin aloittamisen ikää myös itse, kuten tästä tehtäväesimerkistä käy ilmi:

Minkä ikäisenä seksiä voi mielestäsi harrastaa? Keskustelkaa asiasta pienissä ryhmissä ja kerätkää perusteluja omalle mielipiteellenne.  
Navigaattori 2: s. 60

Kuten lainauksesta näkyy, nuori saa aineistossa mahdollisuuden sopivan seksin aloittamisen iän määrittelyyn yhdessä toisten nuorten kanssa. Tällaisia nuorten itsensä määrittelemää erontekoa eri ikäisten erilaisen seksuaalisuuden suhteen korostetaan myös kirjassa tehtävillä vertailuilla suhteessa toiseen ikäryhmään kuuluvaan henkilöön. Tällaisia vertailuja esiintyy esimerkiksi erilaisten tehtävien muodossa:

4. Piirrä kuva lapsen kehosta, nuoren kehosta, aikuisen ja vanhuksen kehosta alastomana. Miten keho muuttuu elämän eri vaiheissa?  
Navigaattori 1, s. 88

2. Piirtäkää tai etsikää lehdistä tai netistä ryhmissä kuvat 13-vuotiaasta, 25-vuotiaasta, 40-vuotiaasta ja 70-vuotiaasta. Miten seksuaalisuus näkyy heidän elämässään? Keskustelkaa kuvista  
Navigaattori 1, s. 92

Ensimmäisessä tehtävässä on tarkoitus pohtia eri ikäisten alastomien kehojen muutoksia eri ikävaiheissa ja toisessa tehtävässä puolestaan pohditaan yksilön seksuaalisuuden toteutumista eri ikävaiheissa (lapsuus, nuoruus, vanhuus). Näissä tehtäväesimerkeissä ei tehdä suoraan eroa sen suhteen, millä eri tavoin näiden eri-ikäisten henkilöiden seksuaalisuus näkyy heidän elämässään, mutta tehtävänasettelun mukaisesti ikä näyttää suuntaavan sitä, millaiseen ajatuskehikkoon tietyn ikäisten ihmisten seksuaalisuus asettuu. Toisaalta samaan aikaan tehtävä ei tee tiukkaa määrittelyä eri-ikäisten henkilöiden seksuaalisuuden määrittelyyn vaan antaa nuorelle mahdollisuuden tehdä ryhmässä omia päätelmiä.

### 5.3 Sosiaaliset suhteet

Kolmas oppikirjoissa korostuva eronteko on sosiaalisten suhteiden kautta tapahtuva eronteko suhteessa seksuaalisuuteen. Sosiaaliset suhteet määrittävät sitä, millainen kosketus ja kenen koskemana on asiallinen, millainen seksuaalinen itseilmaisuus on mahdollista ja miten turvallisesti yksilö voi itsensä kokea. Seuraavat aineistoesimerkit havainnollistavat sitä, miten sosiaaliset suhteet voivat rajoittaa ja toisaalta mahdollistaa seksuaalisuuden toteuttamista:

Seksuaalinen minäkuva on osa laajempaa minäkuva. Seksuaalinen minäkuva kertoo siitä, millaisena ihminen itsensä ja oman seksuaalisuutensa näkee. Se rakentuu ympärillä olevien ihmisten kommenteista, omista ajatuksista suhteessa toisten ihmisten seksuaalisuuteen ja omaan seksuaalisuuteen. Ensin peileinä toimivat vanhemmat ja sitten ympäröivä maailma ystävien kera. Minäkuvaan vaikuttavat myös aistit, tavat oppia, muisti, temperamentti ja kokemukset. Navigaattori 3, s. 23

Jokaisella on oma keho, tunteet, ajatukset ja kokemukset. Samoin kaikilla on oma tyyli ilmaista seksuaalisuuttaan. Yhdelle seksuaalisuus on sukupuolitautilien välttämistä, toiselle se voi tarkoittaa rakkaussuhdetta ja kolmannelle se voi olla tärkeä osa minuutta. Myös lapsuudessa saadut mallit, kavereiden asenteet, kulttuuri, uskonto ja median luomat käsitykset vaikuttavat tapaan, jolla seksuaalisuudesta ajatellaan ja puhutaan. Navigaattori 3, s. 22

Ensimmäisestä katkelmasta käy ilmi, että tekstin mukaan seksuaalinen minäkuva rakentuu osaksi 'ympäriolevien ihmisten kommenteista' ja 'omista ajatuksista suhteessa toisten ihmisten seksuaalisuuteen'. Näin ollen toisten ihmisten näkökulmien kuvataan muokkaavan yksilön ajatuksia ja näkemyksiä omasta ja muiden seksuaalisuudesta. Muista ihmisistä puhutaan 'peileinä', joiden kautta yksilö heijastelee omaa seksuaalisuuttaan suhteessa omiin ajatuksiinsa. Toisessa katkelmassa niin ikään suoraan kerrotaan muiden ihmisten vaikuttavan ymmärrykseen omasta seksuaalisuudesta sekä siitä tavasta, jolla seksuaalisuudesta 'ajatellaan ja puhutaan'. Toisaalta katkelma tuo esille näkökulman yksilöllisyydestä antamalla esimerkkejä siitä, miten eri tavalla erilaiset yksilöt saattavat hahmottaa seksuaalisuutta: kaikilla on seksuaalisuuden ilmaisuun 'oma tyyli'. Samaan aikaan teksti osoittaa selväksi sen, että sosiaaliset suhteet ovat omalta osaltaan tärkeä osa seksuaalisuuden hahmottamista, esimerkiksi 'kavereiden asenteet', 'kulttuuri' ja 'lapsuudessa saadut mallit' kerrotaan vaikuttavan. Sosiaaliset suhteet näyttäytyvät aineiston puitteissa näin ollen myös nuoren seksuaalisuutta rajaavana elementtinä, josta hyvinä esimerkkeinä toimivat seuraavat aineistokatkelmat:

Uskallatko olla seksuaalisesti sellainen kuin sisimpäsi sanoo?

Omaa seksuaalisuutta ei ole aina helppo kohdata. Haasteita oman seksuaalisen minäkuvan rakentamiseen saattavat luoda ympäristön asettamat normit. Haastavaa on myös, jos itse kokee



oman seksuaalisuuden epäsovinnaksi tai pelottavaksi. Esimerkiksi heteronormatiivisuus länsimaissa yhteiskunnissa saattaa estää oman seksuaalisuuden todeksi elämistä tai ainakin vaikeuttaa sitä.

Navigaattori 3, s. 23

Ulkonäkökeskeinen ja seksin täyteinen ympäristömme vaikuttaa jokaiseen meistä. Siitä pitävät huolen elokuvat, mainokset ja jopa sähköposteihin tunkeutuvat roskapostit. Tähän ”kuvastoon” ei ehkä kiinnitä tietoisesti huomiota, mutta kuvat vaikuttavat meihin.

Navigaattori 1, s. 91

Ensimmäisessä lainauksessa kuvaillaan seksuaalisuutta tai oman seksuaalisen minäkuvan rakentamista voivan rajoittaa esimerkiksi ’ympäristön ahtaat normit’. Myös heteronormatiivisuus koko yhteiskunnan leikkaavana voimana kuvataan voivan jopa estää seksuaalisuuden ’todeksi elämistä’. Tällä tavoin aineisto tuottaa kuvaa siitä, että nuoren aito seksuaalisuus on sosiaalisten suhteiden tekemien erontekojen takana. Toisin sanoen heteronormatiivisuus ja ahtaat normit saattavat aineiston mukaan vaikeuttaa nuoren mahdollisuuksia oman seksuaalisuutensa toteuttamiseen. Toisessa lainauksessa puolestaan viitataan ulkonäkökeskeiseen ja ’seksin täyteiseen’ ympäristöön, jolloin esimerkiksi mediassa näkyvät kuvastot kuvataan tiedostamattomalla tasolla vaikuttavan ajatuksiin seksuaalisuudesta. Lisäksi sosiaaliset suhteet näyttäisivät heijastavan erilaisia sosiaalisia arvostuksia seksuaalisuuden suhteen ja sitä, millaiset henkilöt saavat enemmän mahdollisuuksia oman seksuaalisuutensa ilmaisuun. Tässä suhteessa korostetaan myös nuoren omaa osuutta sosiaalisten suhteiden erontekoihin:

Välillä on hyvä pysähtyä miettimään, millainen peili itse on: Millaista kuvaa seksuaalisuudesta eteenpäin välittää ja miten eri tavoin seksuaalisesti suuntautuvia kohtelee. Nimitteleeke muita homoksi tai huoraksi tai sulkeeko silmänsä väkivallalta, kiusaamiselta, kun sitä ympärillään havaitsee?

Navigaattori 3, s. 23

Kuten tästä katkelmasta käy ilmi, nuorta itseään kehoitetaan reflektomaan sitä, millä tavalla hän itse saattaa pyrkiä rajoittamaan muiden seksuaalisuutta eli millainen ’peili’ hän on suhteessa toisten yksilöiden seksuaalisuuteen. Tähän ’peilinä’ olemiseen liitetään erityisesti mielikuvia siitä, millä tavalla nuori voi mahdollisesti rajoittaa muita ihmisiä omalla suhtautumisellaan eli puuttuuko kiusaamiseen tai harjoittaako itse ulossulkevaa toimintaa. Näiden edellä mainittujen tekijöiden lisäksi sosiaalisten suhteiden avulla aineistossa myös tuotetaan mielikuvaa nuoren oman reflektiotehtävien kautta siitä, miten sosiaaliset suhteet määrittävät puheita seksuaalisuudesta ja siitä, kuka saa nuoreen koskea ja millä tavalla:

7. Kenelle kertoisit omista kuukautisistasi tai siemensyöksyistäsi? Kenen mielestäsi kuuluu tietää niistä?

Navigaattori 1, s. 88

3. Yllä on kahden ihmisen kuvat edestä ja takaa. Piirrä samantapainen kuva vihkoosi.

a) Väritä kuvaan ne alueet, joita vanhempasi saavat koskea, ilman että kiusaannut.

b) Väritä eri värillä kuvaan ne alueet, joita tyttö- tai poikakaverisi saa koskea.

Navigaattori 1, s. 92

Lainauksista käy ilmi, että nuoren oman pohdinnan kautta tehdään rajoja sille, että miten eri tavalla erilaiset henkilöt pystyvät nuoren kanssa seksuaalisuutta käsittelemään tai kuka saa nuoreen koskea. Toisessa lainauksesta näkyy, että erontekoa tuotetaan siten, että on eri asia, jos vanhempi koskee nuoreen kuin tyttö- tai poikakaveri. Tehtävän avulla nuorta ohjataan aineistossa pohtimaan sitä, että miten tämä sosiaalisten suhteiden kautta tuotettava eronteko näkyy hänen elämässään. Kosketuksissa on näin ollen eroja, joita määritetään erilaisten sosiaalisten kategorioiden kautta, kuten vanhemmat ja ystävät.

#### *5.4 Seksuaalinen nautinto vs. riskit ja vastuu*

Neljäs tutkimusaineistossa toistuva eronteko on seksuaalisuuteen liittyvän nautinnon ja vastuun välinen vuoropuhelu. Toisin sanoen nautinto sekä riskit ja vastuu luovat erontekoja sen välille, miten seksuaalisuutta aineistossa tuotetaan. Näin ollen aineistossa tuotetaan myönteistä kuvaa nuorten seksuaalisuudesta, vaikka seksin harrastamisessa ja seksuaalisuuden käsittelemisessä alleviivataan myös vastuuta, huolellista suunnittelua ja riskien ennakointia. Seuraavat katkelmat tuovat hyvin esiin nautinnon näkökulmaa seksuaalisuudesta:

Seksuaalisuus on tärkeä ja myönteinen osa ihmistä syntymästä kuolemaan. Seksuaalisuus kehittyy ja muuttuu läpi elämän tulematta koskaan valmiiksi, ja siksi sitä pitää välillä pysähtyä pohtimaan. --

-- Seksuaalisuuteen saattaa liittyä halu harrastaa seksiä, mutta ilman sitäkin ihminen on seksuaalinen. Seksuaalisuuteen kuuluu mahdollisuus kokea mielihyvää.

Navigaattori 1, s. 93

Heteroseksuaalisessa yhdynnässä mies työntää jäykistyneen peniksensä naisen emättimeen. Lantioalueen liikkeillä tuotetaan kiihotusta ja mielihyvää molemmille. Yhdyntä päättyy tavallisesti jommankumman tai molempien orgasmiin.

Navigaattori 2, s. 56

Ensimmäisessä esimerkissä kuvataan seksuaalisuutta tärkeänä ja myönteisenä asiana, joka tuottaa mahdollisuuden kokea mielihyvää. Toisessa lainauksessa puolestaan kuvataan seksuaalista toimintaa, heteroseksuaalista yhdyntää, jonka kuvataan tuottavan 'kiihotusta ja mielihyvää' molemmille osapuolille. Yhdynnän myös kerrotaan 'tavallisesti' päättyvän orgasmiin, jolloin nautinto esitetään

tavanomaisena tapahtumana, joka oletettavasti tapahtuu. Orgasmi puolestaan on suoraan yhdistettävissä nautinnon ja mielihyvän näkökulmaan seksistä.

Seksi tuotetaan tutkimusaineistossa kuitenkin myös asiana, jota kannattaa harkita tarkkaan etukäteen ja johon liittyy monia riskejä. Näitä riskejä havainnollistetaan erityisesti turvallisuuden kautta, esimerkiksi mitä turvalliseen seksiin kuuluu. Seuraava lainaus toimii hyvänä esimerkkinä seksin riskien kuvaamisesta turvallisuuden kautta:

Turvaseksin määritellään olevan sellaista seksiä, joka ei tuota jälkikäteen pahaa mieltä, katumusta, häpeää tai syyllisyyttä eikä uhkaa terveyttä. Turvaseksillä voidaan tarkoittaa myös yhdyntää, jossa on käytetty kaksoisehkäisyä. Myös suuseksissä, jossa hyväilläään sukupuolielimiä suulla, tulee käyttää kondomia, jotta turvaseksistä olisi kyse.  
Navigaattori 2, s. 56

Kuten katkelmasta on luettavissa, turvaseksi koostuu tekijöistä, joiden avulla seksi ei tuota jälkikäteen negatiivisia asioita, kuten katumusta, syyllisyyttä tai pahaa mieltä. Riskien ja vastuun näkökulmasta asia on käännettävissä siten, että turvallista seksikokemusta uhkaavat aineiston mukaan erilaiset fyysiset ja psyykkiset riskit, kuten ehkäisyn pettäminen. Tätä näkökulmaa lainauksessa tuotetaan muistuttamalla, että seksiä harrastaessa tulee käyttää ehkäisyä sekä yhdynnässä että suuseksissä. Toisin sanoen riskeihin liittyvää seksuaalisuuden tuottamisen tapaa tarkastellaan turvallisuuden kautta: kun yksilö huolehtii, että seksi on turvallista, myös riskit ovat pienempiä. Toisaalta riskien rajataan tulevan esiin ennen kaikkea kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa, mikä käy ilmi myös seuraavan katkelman kautta:

Turvallisimpia seksin muotoja ovat ne, joissa ei tapahdu limakalvokontaktia. Silloin ei ole huolta ei-toivotusta raskaudesta tai sukupuolitaudeista, mutta nautinto säilyy.  
Navigaattori 2, s. 56

Masturbointi (=itsetyydytys, itserakastelu, onania) on hyvä tapa nauttia seksistä. Samalla oppii paljon omasta kehostaan ja seksiin liittyvistä tuntemuksistaan. Useimmat ihmiset harjoittavat masturbointia ainakin jossain elämänsä vaiheessa.  
Navigaattori 2, s. 59

Aineiston lainauksesta selviää, että riskien ja vastuun näkökulmasta tuotettu seksuaalisuuden näkökulma korostaa turvallisimpana seksin ja seksuaalisuuden muotona tilanteita, joissa seksiä harrastetaan yksin tai joissa ei tapahdu limakalvokontaktia. Nautinnon kerrotaan säilyvän tilanteissa, joissa riskit ja sitä kautta huolet ovat poistettu, jolloin nautinnon voi nähdä olevan riippuvainen riskeistä. Toisin sanoen riskien ja vastuun määrä ohjaa nautintoa, jolloin liian suuri määrä riskejä toimii nautintoa vastaan. Sosiaaliset suhteet voidaan nähdä erityisenä riskien ja vastuun lähteenä. Vastuun näkökulma suhteessa sosiaalisiin suhteisiin korostuu erityisesti näissä katkelmissa:

Ollakseen valmis kokeilemaan seksiä toisen kanssa on uskallettava ja kehdattava puhua asioista yhdessä. Jos on sukuelinten limakalvokontaktissa toisen ihmisen kanssa, on huolehdittava tautien ja ei-toivotun raskauden ehkäisystä.

Navigaattori 2, s. 59

Seksiin liittyy sekä riskejä että iloa. Kun ilonaiheet ovat suuremmat kuin riskit, ja kun pystyy kantamaan vastuun seksin seuraamuksista, saattaa olla sopivan ikäinen.

Navigaattori 2, s. 59

Kuten ensimmäisestä katkelmasta on luettavissa, tekstissä painotetaan vastuun ottamista siten, että ollakseen valmis harrastamaan seksiä on otettava vastuuta sekä ehkäisystä että uskallettava puhua asioista yhdessä seksikumppanin kanssa. Seksin aloittamiselle sopivaa aikaa kuvaillaan myös sen kautta, että ollakseen valmis aloittamaan seksielämän tulee olla valmis kantamaan vastuuta: seksiin liittyvien ilojen tulee olla suuremmat kuin siihen liittyvät riskit. Nämä ja edelliset lainaukset huomioden aineistosta on luettavissa, että riskien huomioon ottaminen mahdollistaa parhaiten nautinnon saamisen seksistä. Tämä tulee esiin esimerkiksi näissä lainauksissa:

Seksi voi olla läheisyyttä, kosketusta, unelmointia, suudelmia tai melkein mitä vain. Seksi voi siis olla tekoja, ajatuksia tai sanoja. Seksi tarjoaa vapaaehtoista läheisyyttä ja seksuaalista mielihyvää. Sen harrastamista kannattaa harkita tarkoin etukäteen, sillä se sisältää myös monia riskejä. Seksiä voi harrastaa yksin tai kaksin. Ketään ei saa pakottaa tai painostaa seksiin. Yhdyntä voi olla osa seksiä, mutta seksiin ei tarvita yhdyntää. Yhdyntä ei aina ole välttämättä seksiä, vaan joissain tilanteissa jopa rikos.

Navigaattori 1, s. 93

Seksi on hyvinvointia edistävä asia, kunhan riskit sairastua, kokea jotakin epämiellyttävää tai tulla ei-toivotusti raskaaksi on minimoitu. Katumusta ja mielihävää vastaan parasta ehkäisyä on huolellinen harkinta. Kondomin käyttöä kannattaa harjoitella etukäteen. Oikein käytettynä se suojaa melko tehokkaasti sukupuolitaudeilta ja ei-toivotulta raskaudelta.

Navigaattori 2, s. 61

Ensimmäisessä lainauksessa todetaan ensinnäkin, että seksi tarjoaa läheisyyttä ja seksuaalista mielihyvää, jolloin seksistä muodostuu positiivinen mielikuva. Kuitenkin tämän jälkeen lainauksessa muistutetaan, että seksin harrastamista on hyvä pohtia ja harkita etukäteen, koska siihen liittyy monia riskejä. Toisessa lainauksessa muistutetaan, että seksi on hyvinvointia edistävä asia, mutta vasta sitten, kun siihen liittyvistä riskeistä on osattu kantaa vastuuta. Huolellisen harkinnan myös mainitaan olevan 'parasta ehkäisyä' katumusta ja mielihävää vastaan. Näin ollen aineisto tuottaa seksuaalisuutta siten, että nautinnosta ei puhuta yksinään omana kokonaisuutenaan vaan sen yhteydessä korostuu myös riskien ja vastuun näkökulma. Toisin sanoen seksiä ja seksuaalisuutta tuotetaan riskien ja vastuun näkökulmasta silloinkin, kun on kyse nautinnosta.

## 5.5 Keho

Erontekoja tuotetaan myös erilaisten kehojen suhteen, jotka risteävät sukupuolesta tuotettavien erontekojen kanssa (ks. luku 6.1). Kehot esitetään kahtena binäärisenä toisiinsa nähden erilaisena kokonaisuutena, joille on määrätty omanlaiset sukuelimet ja muut ruumiin toiminnot. Kehot jaotellaan siis kehoihin, joissa on penis ja litteä rintakehä, ja kehoihin, joissa on rinnat ja vagina. Näitä kehoja myös määritetään erilaisten ruumiintoimintojen avulla, jotka ilmenevät murrosiässä ja näihin kehoihin yleisesti viitataan tytön ja pojan kehoina. Tämä eronteko kahden erilaisen kehon välillä käy hyvin ilmi ensinnäkin seuraavasta lainauksesta:

Muutokset ovat seikkailu uuteen ja yllättäväänkin kehoon. Kehon muuttuessa on mahdollisuus löytää itsestään aivan uusia puolia. Jokainen kehittyy omassa tahdissaan, eikä yhtä oikeaa aikaa tai järjestystä muutosten ilmaantumiseen ole. Useimmat käyvät läpi kehon ulkoiset muutokset 10–16 vuoden iässä. Muuttuvan hormonitoiminnan myötä tytöt saavat kuukautiset ja pojat kokevat erektioita ja siemensyöksyjä.

Navigaattori 1, s. 82

Katkelmassa kerrotaan suoraan, että hormonitoiminnan muuttumisen toiset kehot saavat kuukautiset ja toiset kehot kokevat erektioita ja siemensyöksyjä. Toisin sanoen peniksellisten kehojen sukukypsyyden kerrotaan tapahtuvan siemensyöksyjen ja erektioiden muodossa ja vaginallisten kehojen puolestaan kerrotaan saavuttavan sukukypsyyden ei-seksuaalisen merkinannon eli kuukautisien kautta. Näin ollen aineistossa tehdään selkeä ero sen suhteen, että kehojen kantajat kokevat erilaisia muutoksia ruumiintoimintoihinsa hormonien myötä. Peniksellisen kehon seksuaalisuuden muutoksiin viitataan erikseen omassa kappaleessaan suoraan erektion ja siemensyöksyjen muodossa. Seuraavassa aineistokatkelmassa käsitellään tätä kehon muutosta:

Siemensyöksyjä voi ilmaantua itsestään esimerkiksi yöllä tai itsetyydytyksen tai seksin harrastamisen yhteydessä. Tämä on osa normaalia kasvua ja kehitystä. Mikäli siemensyöksyä ei ole kokenut kertaakaan noin 18 vuoden ikään mennessä, kannattaa asiasta jutella lääkärin kanssa ja selvittää mistä on kyse.

Navigaattori 1, s. 85

Katkelmassa huomioitavaa on se, että siemensyöksyjä pidetään niin oleellisena kasvun kannalta, että aineistossa kehotetaan hakeutumaan lääkärin vastaanotolle niiden puuttuessa: siemensyöksyt ovat 'osa normaalia kasvua ja kehitystä'. Tällöin niiden olemassaolo sidotaan voimakkaasti kehoon siinä määrin, että siemensyöksyjen puuttuessa kehossa on jotain vikaa. Erilaiset keholliset toiminnot myös määrittävät sitä, minkä ikäisenä kehon kantajaa ohjeistetaan menemään lääkärille, jos kehon toiminnot eivät ala odotetun mukaisesti, mikä käy ilmi tästä aineistokatkelmasta:

Mikäli siemensyöksyä ei ole kokenut kertaakaan noin 18 vuoden ikään mennessä, kannattaa asiasta jutella lääkärin kanssa ja selvittää mistä on kyse.  
Navigaattori 1, s. 85

Jos kuukautiset eivät ala 16 ikävuoteen mennessä, on hyvä antaa lääkärin selvittää, mistä asia johtuu.  
Navigaattori 1, s. 87

Lainauksesta (tai aineistosta ylipäätään) ei käy ilmi, miksi toisten kehojen kohdalla lääkärillä käynti on tärkeämpää nuorempana kuin toisten kehojen kohdalla. Huomionarvoista on, että siemensyöksyjen puuttumisen vuoksi ohjeistetaan menemään lääkärille vasta 18. ikävuoteen mennessä, kun puuttuvien kuukautisten kohdalla nuorta kehotetaan menemään lääkärille jo 16. ikävuoteen mennessä. Tätä eroa ei selitetä tekstissä eikä selitetä, onko asiasta terveydellistä haittaa vai onko kyseessä lisääntymiskyvystä huolehtiminen, miksi lääkärille ylipäätään pitää mennä. Kehojen variaatioista suhteessa kaksijakoiseen keholliseen jakolinjaan ei tekstissä mainita mitään. Esimerkiksi rintojen kasvaminen määritellään tapahtuvaksi vain toiselle kehotyypille, kun taas toisen kehotyyppin kohdalla mainitaan sen olevan mahdollista, mutta ohimenevää:

Myös suurelle osalle pojista tulee jossakin vaiheessa murrosikää rintarauhasten turvotusta, pieniä kyhmyjä, ja rinnat saattavat olla kosketusarat niin kuin tytöilläkin. Poikien rintarauhasten suureneminen on ohimenevä vaihe.  
Navigaattori 1, s. 83

Lainauksesta näkyvällä tavalla tehdään ero siihen, että toiseen kehoon kuuluu selkeästi tietynlainen kehitymisprosessi ja toiseen toisenlainen. Rinnat saattavat olla turvoksissa ja kosketusarat, mutta niiden suurenemiseen viitataan 'ohimenevänä vaiheena'. Oppimateriaalissa ei esitellä esimerkiksi kehotyyppejä, jotka jollain tapaa poikkeaisivat annetusta kaksijakoisesta jakolinjasta. Esimerkiksi kehoja, joissa esiintyy molemmat sukuelimet, joissa sukuelimet eivät ole kehittyneet standardin mallin mukaiseksi tai jotka muulla tavoin poikkeavat standardista mallista, ei esitellä. Kehot myös esitetään yleisesti laihoina ja kehoina, joissa ei ole vammaa tai jotka ovat selkeästi määriteltävissä jompaankumpaan kehomalliin.

# 6 PUHETAVAT SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA

## 6.1 Itsemääräämisoikeus ja yksilöllisyys

Navigaattori-sarjan kirjoissa esiintyy näkökulma seksuaalisuuden itsemääräämisoikeudesta ja yksilöllisyydestä. Aineiston teksteissä korostetaan vahvasti sitä, että nuori itse päättää seksuaalisuutensa suunnan ja nuori itse tekee päätöksensä, mitä seksi hänelle merkitsee ja millaisen merkityksen hän seksuaalisuudelle antaa. Tätä viestiä vahvistetaan esimerkiksi oppikirjojen tehtäväosioissa, joista moni on nuorelle ja hänen oppilastovereilleen suunnattuja pohdintatehtäviä. Tässä esimerkki muutamista tehtävistä, joissa tämä nuoren oman ajattelun korostaminen näkyy:

1. Selaa kirjan sivut läpi ja katso kuvitusta. Keskustele ryhmäsi kanssa tukeeko se heteronormatiivisuutta vai pyrkiikö se rikkomaan tätä? Perustele mielipiteesi.

Navigaattori 3, s. 24

4. Tehkää ryhmissä viiden kohdan lista asioista, jotka kuuluvat seksiin. Esitelkää lista muille ryhmille. Kootkaa asioista moniste tai seinätaulu, joka laitetaan käytävään tai vaikka koulun vessaan kaikkien nähtäväksi, jos saatte siihen luvan.

Navigaattori 2, 60

6. Tee miellekartta sanasta seksuaalisuus. Millaisia asioita sinulle tulee siitä mieleen? Mieti myös, millaisia tunteita sana sinussa herättää? Mitä kehon osia sinulle tulee sanasta mieleen? Kirjaa nekin muistiin.

Navigaattori 1, s. 92

Tehtäväesimerkkien mukaisesti nuorta kehoitetaan pohtimaan omaa näkökulmaa siihen, mitä tarkoittaa sana seksuaalisuus ja millaisia mielikuvia ja merkityksiä nuori sanaan liittää. Nuoren omaa näkökulma esitetään niin tärkeäksi, että toisessa tehtäväesimerkissä nuoren näkökulma ohjeistetaan laitettavaksi 'kaikkien nähtäväksi' esimerkiksi koulun vessaan tai käytävään. Tehtävissä pohditaan niin ikään nuorten näkemyksiä suhteessa heteronormatiivisuuteen ja nuoria pyydetään refleктоimaan sitä, että millä tavalla kirjan omat kuvat tuottavat heteronormatiivisuutta vai pyrkivätkö ne nuoren näkökulmasta rikkomaan sitä. Tällä tavalla näkökulma seksuaalisuuteen näyttäytyy yksilöllisenä ja

nuoren omaa näkökulmaa arvostavana. Samanlaiset puhetavat suhteessa seksiin ja seksuaalisuuteen heijastuvat myös muussa oppikirjatekstissä, mitä kuvaavat seuraavat aineistokatkelmat:

Seksiä voi olla hellä katse, kosketus, suudelma, tekstiviesti tai jotakin muuta, mikä kiihottaa seksuaalisesti ja tarjoaa seksuaalista nautintoa ja mielihyvää.

Navigaattori 2, s. 58

Jokaisella on oma keho, tunteet, ajatukset ja kokemukset. Samoin kaikilla on oma tyyli ilmaista seksuaalisuuttaan. Yhdelle seksuaalisuus on sukupuolitautilien välttämistä, toiselle se voi tarkoittaa rakkaussuhdetta ja kolmannelle se voi olla tärkeä osa minuutta. Myös lapsuudessa saadut mallit, kavereiden asenteet, kulttuuri, uskonto ja median luomat käsitykset vaikuttavat tapaan, jolla seksuaalisuudesta ajatellaan ja puhutaan.

Navigaattori 3, s. 22

Kuten ensimmäisestä lainauksesta käy ilmi, seksi esitetään laajana kategoriana, johon voidaan ajatella kuuluvaksi fyysisen seksuaalisen kanssakäynnin lisäksi tai sijaan myös tekijöitä, jotka eivät välttämättä ole oletusarvoisesti seksuaalisia, esimerkiksi tekstiviesti. Toiseksi nuoren oma kokemus seksuaalisuudesta esitetään seksuaalisuutta määrittäväksi asiaksi, jota alleviivataan siten, että kaikilla on 'oma tyyli' seksuaalisesti eli eri nuoret kokevat asian eri tavoin. Aineistossa kerrotaan, että toiselle seksuaalisuus voi liittyä läheisesti rakkaussuhteeseen ja toiselle identiteettityöhön. Näin ollen seksuaalisuuden ilmaisu ja kokeminen esitetään kytkeytyväksi yksilöllisyyteen, jota korostetaan korostamalla jokaisen omanlaista olemista. Myös monessa aineistossa esiintyvissä tehtävissä ohjataan nuorta pohtimaan oman ajattelun kautta seksuaalisuuteen liittyviä teemoja:

3. Nuorten seksuaaliset oikeudet ovat tärkeä asia. Lue oikeudet s. 60 ja valitse sinusta tärkein oikeus. Kirjoita vastauksesi perustelujen kera. Verratkaa vastauksianne.

4. Oma yksityinen pohdintatehtävä. Kirjaa paperille millaisia ajatuksia ja tunteita tämän kappaleen sanat sinussa herättivät.

Navigaattori 2, s. 57

Ensimmäisessä lainauksessa kuvaillaan nuoren seksuaalioikeuksia 'tärkeäksi asiaksi', joista tärkeimmän nuori saa itse valita pohdiskeltavakseen kirjassa olevasta nuorten seksuaalioikeuksien listasta. Tällä tavoin nuoren itsemääräämisoikeuden ja yksilöllisyyden tärkeyttä alleviivataan. Toisessa tehtävässä puolestaan nuorta ohjataan itsenäisesti pohtimaan ajatuksiaan ja tunteitaan seksuaalisuudesta lukemiinsa asioihin. Ensimmäisessä lainauksessa mainittuun nuorten seksuaalisten oikeuksien listaan (ks. liite 1) sisältyy myös itsessään itsemääräämisoikeus eli oikeus seksuaaliseen vapauteen.



Seksuaaliseen vapauteen nähden oppikirjojen aineistossa myös huomioidaan, että edes yhdyntä ei välttämättä ole seksiä, jos se ei ole vapaaehtoista – tällöin se on yksiselitteisesti rikos. (ks. lainaus s. 40). Tärkeäksi kuvaillaan se, että seksuaalisuus on jokaisen nuoren itse määriteltävissä eikä seksuaalisuus välttämättä tarkoita yhtä kuin seksin harrastamista. Itsemääräämisoikeus korostuu kirjasarjan kirjoissa myös sitä kautta, että jokainen kirjasarjan kirja käsittelee seksuaalista väkivaltaa/häirintää jollakin tavoin. Kirjoissa korostetaan seksin vapaaehtoisuutta ja sitä, että ketään ei saa pakottaa tai painostaa seksiin. Seksuaalista itsemääräämisoikeutta kuvaillaankin teksteissä niin tärkeäksi, että siihen viitataan ihmisoikeutena, kuten tässä lainauksessa todetaan:

Seksuaalinen häirintä ja väkivalta: Seksuaalinen turvallisuus ja oikeus koskemattomuuteen ovat ihmisoikeuksia ja monet näitä oikeuksia loukkaavista teoista määritellään Suomen laissa rikoksiksi. Merkittävää väkivallan määrittelyssä on uhrin kokemus tilanteesta, eikä niinkään se, pitääkö tekijä asiaa vakavana vai ei. Toisen puolesta ei voi sanoa, mikä on pientä ja harmitonta ja mikä taas ei.  
Navigaattori 1, s. 95

Katkelmasta tulee esiin itsemääräämisoikeuden näkökulma siten, että seksuaalisen väkivallan määrittely kerrotaan olevan uhrin vastuulla ja toisen ihmisen puolesta ei voi sanoa, mikä on 'vakavaa' ja mikä 'pienä ja harmitonta'. Toisin sanoen seksuaalisuuden rajat määrittyvät ennen kaikkea itsemääräämisoikeuden kautta. Myös muualla oppimateriaaleissa tärkeänä esitetään se, että nuori toteuttaa itseään seksuaalisesti vapaaehtoisesti ja määrittelemällä omat rajansa. Tätä havainnollistetaan esimerkiksi näillä tehtävillä, joissa pohditaan omien rajojen määrittelyä ja niistä kiinni pitämistä:

2. Miten pitäisi toimia, jos joku lähettelee sähköpostin välityksellä alaston- tai pornokuvia, joita ei haluaisi vastaanottaa, eikä lähettäjä lopeta pyynnöistä huolimatta?  
Navigaattori 2, s. 57

5. Mikä on seksuaalista ei-toivottua käytöstä? Mitä pitää tehdä, jos joutuu kohtaamaan tällaista?  
Navigaattori 1, s. 95

1. Harjoitelkaa ryhmässä tai pienryhmissä ainakin viisi tapaa osoittaa, ettet halua toisen ihmisen tulevan sinua lähelle.  
Navigaattori 3, s. 31

Näissä ylläolevissa tehtävissä kehoitetaan nuoria pohtimaan erilaisia tapoja, joilla omia rajoja voi pyrkiä suojaamaan. Lisäksi kuten toisessa tehtävälainauksessa näkyy, tehtäviin sisältyy myös omien rajojen pitämiseen liittyviä harjoitteita: ryhmissä on tarkoitus harjoitella konkreettisia tapoja, joilla viestittää toiselle ihmiselle, ettei halua hänen lähestyvän. Samanlainen ajatus omien rajojen tuntemisesta ja tiedostamisesta toistuu myös muualla tekstissä, jopa siinä määrin, että seksuaalista

väkivaltaa kohdatessa omien rajojen tiedostaminen kuvataan tärkeäksi. Hyvänä havainnollistavana esimerkkinä toimivat nämä aineistokatkelmat:

Seksissä on tunnettava oma itsensä, osattava lukea toista ihmistä ja kyettävä tulkitsemaan tilannetta kaiken aikaa. On pystyttävä lopettamaan, jos toinen vaikuttaa poissaolevalta, pelokkaalta, haluttomalta tai kipeältä. On uskallettava sanoa, jos ei halukaan tai jokin, mitä toinen tekee, ei tunnu hyvältä.

Navigaattori 2, s. 58

Seksuaalinen kaltoinkohtelu on yleistä. Se on vastoin omaa tahtoa tapahtuvaa seksuaalista toimintaa. Se voi olla esimerkiksi seksuaalista vihjailua, nimittelyä, koskettelua, ehdottelua, painostamista tai pakottamista. Kaltoinkohtelua voi tapahtua kasvotusten tai esimerkiksi puhelimen tai internetin välityksellä. Sitä ei tarvitse sietää, eikä siihen pidä alistua.

Navigaattori 3, s. 28

Valtaosa seksuaalisen väkivallan teoista tehdään tutun ihmisen toimesta, vaikka usein luullaankin tekijän olevan tuntematon. Kuuntele vaistojesi tilanteissa, joissa sinua pelottaa. Uskalla asettaa rajasi. Poistu paikalta.

Navigaattori 2, s. 60

Ensimmäisessä lainauksessa kerrotaan seksissä olevan tärkeää toisaalta toisen ihmisen lukeminen ja tulkitseminen, mutta seksuaalisessa tilanteessa on hyvä myös osata sanoa, jos jokin tuntuu epämiellyttävältä. Toisessa lainauksessa todetaan, että seksuaalista kaltoinkohtelua 'ei tarvitse sietää' ja siihen ei pidä 'alistua'. Kolmas lainaus puolestaan kehottaa suoraan seksuaalisen väkivallan tilanteessa suojautumaan: on tärkeää uskaltaa asettaa rajat ja poistua paikalta. Näin ollen tilanteiden kulku on jossain määrin myös häirityksi tulleen henkilön vastuulla. Tutkimusaineistossa tuotetaankin näkökulmaa sellaisesta seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta, jonka mukaan toisten rajoja pitää kunnioittaa, mutta seksuaalisen väkivallan kohteen tulisi tuntea itse omat rajansa ja osata lähteä pois tilanteesta. Tällöin seksuaalisuuden ja siihen liittyvien rajojen määrittely näyttäytyy olevan ensisijaisesti yksilön vastuulla.

## **6.2 Seurustelu ja tunteet**

Tutkimusaineistossa tuotetaan nuorten seksuaalisuutta paljon seurustelun, rakkauden ja tunteiden viitekehyydessä. Esimerkiksi nuoren seksikumppaniksi mielletään ensisijaisesti seurustelukumppani ja seksin harrastamisen esitetään tuottavan tunteita. Seksin tunnepitoisuutta havainnollistetaan useissa eri tekstin kohdissa näiden lainauksen tapaan:

Seksi syntyy kehon ja mielen yhteispelistä. Kosketus keholla koskettaa myös tunnetta. Aistimus saa aikaan reaktioita kehossa ja mielessä ja tunteissa. Yhtä oikeaa tapaa lemmiskellä ei ole. Jokainen ihminen ja jokainen pari etsii itselleen ne sopivimmat ja iloa tuottavimmat. Navigaattori 2, s. 59

Seksi ei synny suorituksista eikä siitä, että tekee kuten lehdissä tai netissä sanotaan. Seksi syntyy tuntemuksista ja tunteista. Aivot ovat ihmisen tärkein sukupuolielin. Ne mahdollistavat kiihottumisen ja nautinnon. Navigaattori 2, s. 59

Ensimmäisen lainauksen mukaan seksi on kehon ja mielen yhteispeliä, jolloin kosketus tuottaa tunteita, jotka heijastuvat seksiin. Seksiin myös viitataan 'lemmiskelynä', joka on suora viittaus tunnepitoiseen seksiin. Toisessa lainauksessa puolestaan kuvataan seksiä suoraan toimintana, jonka sanotaan syntyvän 'tuntemuksista ja tunteista'. Seksin ulkopuolelle rajataan ajatukset suorittamisesta ja siitä mitä 'lehdissä tai netissä sanotaan'. Tällä tavoin seksi näyttäytyy tekstissä erityisesti tunnepitoisena toimintana. Seksin tunnepitoisuus korostuu aineistossa useaan otteeseen ja nuorten oletetaan harrastavan seksiä nimenomaan seurustelukumppanin kanssa. Näkökulmaa rakastavan kumppanin ja tunteiden tärkeydestä seksin harrastamisessa tuotetaan aineistossa ensinnäkin sen kautta, että tutun ihmisen kanssa harrastettu seksi on turvallisinta ja nautinnollisinta:

Ensimmäinen kerta on missä tahansa asiassa jännittävä ja joskus hermostuttavakin hetki. Seksi tutun, turvallisen ja luotettavan henkilön kanssa on monille nautinnollisinta. Tällöin on mahdollista puhua omista toiveista ja peloista ja pohtia, millaista seksiä harrastetaan ja mitä sitten tehdään, jos jokin menee pieleen. Rakastavan kumppanin lähellä pystyy pitämään kiinni omista rajoistaan, eikä oman halunsa huumassa tule loukanneeksi toista. Navigaattori 2, s. 59

Lainauksessa tehdään merkityksenanto ensinnäkin siitä, että tuttu henkilö on 'turvallinen ja luotettava'. Tämän lisäksi tekstissä tuotetaan näkemys siitä, että tuttu kumppani osaa pitää rajoista kiinni. Myös toisen loukkaaminen kuvataan olevan vähemmän mahdollista ja 'oman halun huuma' viitataan tapahtuvan ensisijaisesti muissa kuin rakastavissa suhteissa. Tällä tavoin toisiinsa tunnesuhteessa olevien henkilöiden välinen seksi rajataan olevan ennemmin epäitsekästä ja toista huomioivaa kuin omaa halua toteuttavaa ja itsekästä. 'Kumppanin' kanssa tapahtuvan seksin myös kuvataan suojaavan taudeilta ja muilta epämiellyttäviltä asioilta, kuten mielipahalta:

Ajattele ennen seksiä! Parasta valmistautumista seksiin on pohtia asioita etukäteen ja sitten yhdessä oman kumppanin kanssa. Navigaattori 2, s. 61

Lainauksessa erikseen mainitaan, että parasta valmistautumista seksiin on pohtia asiaa nimenomaan 'oman' kumppanin kanssa, jonka omistussuhdetta kuvaava 'oma'-termi viittaa

seurustelukumppaniin. Harkinnan kuvataan olevan paras ehkäisyn tapa seksiin liittyvissä ikävissä asioissa, ja harkinta liitetään tapahtuvaksi oman kumppanin kanssa. Tekstissä ei mainita muita mahdollisia henkilöitä, joiden kanssa seksistä voisi puhua, jolloin harkinta ja puhuminen yhdistetään tapahtuvaksi kumppanin kanssa. Asia tulee myös ilmi tehtäväosiossa, jossa useassa tehtävässä puhutaan kumppanista seksin harrastamiseen liittyen. Yksi esimerkki tällaisesta tehtävästä on seuraava:

5. Miettikää pienissä ryhmissä, miksi nuorten ja aikuistenkin on joskus vaikeaa ehdottaa omalle kumppanilleen kondomin tai muun ehkäisyn käyttämistä? Miksi intohimo voittaisi järjen? Miten tällaista voisi estää tapahtumasta. Purkakaa pohdinnat koko ryhmän kesken.  
Navigaattori 2, s. 66

Myös tässä lainauksessa seksiä lähestytään tunteiden kautta kehystämällä 'oman kumppanin' kanssa harrastettu seksi 'intohimoksi'. Tehtävässä käsitellään intohimoa sen kautta, että se voi hallitsemattomana voittaa järjen ja saada unohtamaan ehkäisyn. Siten seksistä tuotetaan kuvaa tunteiden vallassa tapahtuvaksi toiminnaksi. Mielenkiintoista tässä valossa toisaalta onkin, että vaikka aineistossa toistuu ajatus seurustelukumppaneista ja seksin tunnepitoisuudesta, Navigaattori 3:n seurustelusuhteisiin liittyvän neljän sivun mittaisen tekstin aikana ei seksuaalisuutta tuoda esiin kuin lyhyen maininnan kautta:

Jos seksi kuuluu suhteeseen, siinä suojaudutaan sukupuolitaudeilta ja ei-toivotulta raskaudelta.  
Navigaattori 3, s. 27

Lainauksessa korostuu seksi suhteessa vain riskeihin ja terveyteen liittyviin asioihin eikä seksistä siis puhuta suhteen sosiaalisten yhteyksien kautta. Romanttinen suhde itsessään näin ollen toisaalta erotetaan tarkasti omaksi seksuaalisuudesta erilliseksi alueeksi, johon kuuluvat muut asiat, esimerkiksi hellyydenosoitukset, ennemmin kuin seksuaalisuus. Tunteisiin sidotun seksin turvallisuutta ja nautinnollisuutta tuotetaan aineiston teksteissä myös pornosta puhumisen kautta. Pornosta puhuminen näyttäytyykin eräänlaisena vastapuheena suhteessa emotionaaliseen seksuaalisuuteen, sillä siihen liitetään ennen kaikkea fyysisyyden ajatus, mikä käy ilmi tästä lainauksesta:

Pornon tarkoituksena on saada aikaan nautintoa, himoa ja seksuaalista halua fantasioita hyödyntämällä. Pornokuvissa, -elokuvissa tai -teksteissä seksi esitetään sukupuolielimiä korostaen ja niihin keskittyen ja seksi näyttäytyy fyysisenä tekona. Porno on kaupallista fantasiaa; mielikuvitusta ja satua – ei totta! –  
Navigaattori 2, s. 57

Lainauksessa sanotaan seksin 'näyttäytyvän' fyysisenä tekona, mikä viittaa siihen, että seksi ei ole tekstin mukaan vain fyysinen teko, vaan porno esittää seksin fyysisenä tekona. Lainausta yhdistettynä muihin aineiston teksteihin piirtää kuvaa seksin ensisijaisesta merkityksestä suhteessa emotionaalisuuteen, jolloin seksin fyysisyys on vasta toissijainen asia. Lisäksi pornon todetaan olevan 'mielikuvitusta ja satua', 'ei totta', jolloin seksin fyysisyys näyttäytyy toissijaisena asiana seksissä, mikä tukee seksin tunnepitoisuuden ensisijaisuutta. Toisaalta oppikirjoissa tiedostetaan myös se, että seksi tutun ihmisen kanssa ei välttämättä ole turvallista. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kuvataan sitä, kuinka seksuaalisen väkivallan tekijä voi olla uhrilleen tuttu ihminen:

Seksuaalisen väkivallan tekijä on usein kohteelleen jollain tavoin tuttu henkilö: naapuri, seurustelukumppani, luokkakaveri, ystävä, sukulainen tai uusi tuttavuus. Se, että tekijä on tuttu ja jopa rakas ihminen, tekee kertomisen ulkopuolisille vaikeaksi ja jopa häpeälliseksi. Väkivaltaa kokenut voi ajatella, että tapahtunut oli vain vahinko, väärinkäsitys tai hänen itsensä aiheuttama. Usein seksuaalista väkivaltaa kokenut toivoo voivansa unohtaa tapahtuneen ja olla kuin mitään ei olisikaan tapahtunut.

Navigaattori 3, s. 29

Seksuaalista häirintää tai väkivaltaa voi kohdata kadulla kävellessään, koulussa, kotona, julkisessa kulkuneuvossa tai vaikka kaupassa eli missä vain. Valtaosa seksuaalisen väkivallan teoista on tutun ihmisen tekemiä ja teon kohteeksi voi joutua kuka vain. Tekijä on aina vastuussa teoistaan eikä syyllisyyttä voi vierittää uhrin niskaan. Jos koet seksuaalista häirintää tai väkivaltaa, kerro aikuiselle.

Navigaattori 1, s. 95

Tiesitkö?

- Tutkimusten mukaan joka neljäs nuori aikuinen kokee parisuhteessaan väkivaltaa. Älä kuulu tekijöihin – vastusta väkivaltaa. Jos kohtaat väkivaltaa, älä jää asian kanssa yksin vaan hae apua.

Navigaattori 3, s. 29

Ensimmäisessä ja toisessa lainauksessa todetaan suoraan, että seksuaalista häirintää tai väkivaltaa voi harjoittaa seurustelukumppani tai vaikkapa luokkakaveri tai ystävä. Tekstissä todetaan, että valtaosa seksuaalisesta väkivallasta on tutun ihmisen tekemiä ja kohteeksi voi joutua kuka vain. Näin ollen seksi tutun ihmisen kanssa ei välttämättä ole turvallista ja myös rakas ihminen voi olla seksuaalisen väkivallan tekijä. Kolmannessa lainauksessa käykin ilmi, että seksuaalinen väkivalta on yleistä nimenomaan parisuhteissa. Tällainen näkökulma haastaa aineistossa muutoin tuotettavaa kuvaa seurustelusuhteisiin liittyvästä turvallisesta seksistä.

### 6.3 Fyysinen terveys ja biologia

Seksuaalisuudesta puhutaan tutkimusaineistossa paljolti terveyteen vaikuttavana ilmiönä. Oppikirjoissa esiintyykin runsaasti puhetapoja seksuaalisuudesta biologian ja fyysisen terveyden näkökulmasta. Nuorta ohjeistetaan omasta seksuaaliterveydestään huolehtimiseen monin eri tavoin. Tutkimusaineistossa annetaan esimerkiksi ohjeita päivittäiseen seksuaaliterveyden ylläpitoon, kuten tässä katkelmassa sanotaan:

- Pese sukuelinten alue päivittäin lämpimällä vedellä
- Tarkista, että jokainen ihopoimukin tulee puhtaaksi
- Pesuaineet saattavat kuivattaa ja ärsyttää herkkiä sukuelinten limakalvoja
- Vaihda puhtaat alushousut joka päivä

Navigaattori 1, s. 83

Kuten katkelmassa on nähtävissä, aineistossa annetut ohjeet koskevat hyvin konkreettisia tekijöitä nuoren fyysisessä kehossa – tarkemmin sanoen sukuelimissä: tärkeää on pestä sukuelinten alue päivittäin ja varmistaa, että ne tulevat puhtaaksi. Fyysisen terveyden näkökulma tulee esiin myös erityisesti erilaisten ehkäisyyn liittyvien asioiden yhteydessä. Seuraavat esimerkit ovat hyviä havainnollistamaan ehkäisyn yhteyttä fyysisen seksuaalisen terveyden näkökulmaan:

Kondomi on ehkäisymenetelmä, joka suojaa myös seksitaudeilta. Nuoret kertovat, että kondomin käyttäminen yhdynnässä on helppo ottaa puheeksi kumppanin kanssa ja jopa vaatia kondomin käyttämistä. Tästä kannattaa pitää kiinni aikuisenakin.

Yksikään ehkäisyvälineistä ei toimi sadan prosentin varmuudella. Aina on olemassa mahdollisuus, että ehkäisy ei syystä tai toisesta toimikaan. Myös myytti siitä, ettei ensimmäisestä yhdynnästä tai keskeytetystä yhdynnästä voisi saada tautia tai tulla raskaaksi, on valetta!

Navigaattori 2, s. 62

Ensimmäisessä lainauksessa kerrotaan kondomin suojaavan seksitaudeilta ja kondomin käytön vaatimisen olevan tärkeää sekä nuorena että aikuisena. Toisessa lainauksessa puolestaan muistutetaan, että yksikään ehkäisyväline ei toimi takuuvarmasti: 'sadan prosentin' varmuus puuttuu ja näin on mahdollista, että ehkäisy ei toimikaan. Ehkäisyn puuttuminen kuvataan myös 'aina' riskinä raskaudelle tai taudeille. Näin ollen puhutavat fyysisestä terveydestä keskittyvät erityisesti tautien yhteyteen. Toisaalta seksuaaliterveyttä kehoitetaan hoitamaan myös erilaisten terveydenhoitoon liittyvien palveluiden kautta, joita käsitellään seuraavissa katkelmissa:

Ehkäisyä ja seksin kokeilemista pohtiessaan on hyvä käydä juttelemassa oman alueen ehkäisyneuvolassa tai jos sellaista ei löydy, kääntyä kouluterveydenhoitajan tai -lääkärin puoleen. He osaavat auttaa sopivan ehkäisyn valinnassa.  
Navigaattori 2, s. 62

Sukupuolitauti tarttuu useimmiten yhdynnässä, mutta sen voi saada myös veren tai limakalvokontaktin kautta. Oireita sukupuolitaudista on turha jäädä odotelemaan, vaan sitä epäillessään on tärkeää hakeutua omalle terveysasemalle tai sukupuolitautien poliklinikalle tutkimuksiin.  
Navigaattori 2, s. 63

Ensimmäisessä lainauksessa kehoitetaan käydä juttelemassa esimerkiksi ehkäisyneuvolassa tai kouluterveydenhoitajan kanssa silloin, kun nuori suunnittelee ehkäisyä tai seksin kokeilemista. Toisessa lainauksessa käsitellään tilanteita, joissa ehkäisy on tavalla tai toisella pettänyt, jolloin tekstissä kerrotaan olevan tärkeää hakeutua terveydenhuollon ammattilaisten pariin terveysasemalle tai sukupuolitautien poliklinikalle tutkimuksiin. Tällä tavoin tekstissä tuotetaan näkökulmaa fyysisen seksuaaliterveyden tärkeydestä: jo seksin aloittamisen pohdinnat ovat hyvä syy käydä puhumassa asiasta ammattilaisen kanssa.

Seksuaalisuutta tuotetaan fyysisen terveyden ohella ja rinnalla myös biologisesta näkökulmasta. Murrosikäisten henkilöiden ruumiintoimintoja yhdistetään biologiseen näkökulmaan ja esimerkiksi ruumiintoimintojen esiintymistä käsitellään biologisesta lisääntymisen näkökulmasta. Nämä aineistokatkkelmat kuvaavat hyvin biologisten puhetapojen esiintymistä tutkimusaineistossa:

Siemensyöksyt eli ejakulaatiot kertovat, että siittiöiden ja muiden siemennesteen eli sperman osien tuotanto kiveksissä ja etu- ja rakkularauhasessa on alkanut. Tällöin pojasta on tullut sukukypsä, mikä tarkoittaa sitä, että keho on periaatteessa biologisesti valmis lisääntymään.  
Navigaattori 1, s. 85

Ehkäisemällä sukupuolitauteja voi edistää lisääntymisterveyttään. Sukupuolitautien voi saada tai tartuttaa vaikka olisi komea tai kaunis, ihana ja hurmaava. Välttämällä sukupuolitaudit vaalii omaa hedelmällisyyttään eli mahdollisuutta tulla raskaaksi toivotusti. Useimmiten raskaus on iloinen ja toivottu asia, siksi sinäkin olet olemassa!  
Navigaattori 2, s. 63

Ensimmäisessä lainauksessa todetaan, että siemensyöksyjen alkaminen kertoo pojan tulevan sukukypsäksi ja on näin ollen biologisesti valmiiksi lisääntymään, mikä on suora viittaus biologiseen ajatukseen seksistä lisääntymisen välineenä. Toisessa lainauksessa puhutaan 'lisääntymisterveydestä' tautien ehkäisemisen yhteydessä ja tautien välttäminen yhdistetään ennen kaikkea oman 'hedelmällisyyden vaalimiseen' eli raskaaksi tulemisen mahdollisuuteen. Tällaisilla biologiaan viittaavilla sanavalinnoilla tuotetaan kuvaa seksuaalisuudesta biologisena ilmiönä.

## 6.4 Seksuaalinen halu

Oppikirjoissa läpileikkaavana teemana suhteessa seksuaalisuuteen liittyviin puhetapoihin näyttäisi olevan seksuaalisen halun olemassaolo seksuaalisuuden normina sekä oletusarvoisena ihmisen ominaisuutena. Seksuaalinen halu normina näyttäytyy esimerkiksi siten, että seksuaalisuus kuvaillaan tärkeänä ihmisen terveyttä ylläpitävänä tekijänä:

Seksuaalisuus on yksi terveyttä ylläpitävä tekijä.  
Navigaattori 3, s. 22

Kyseenomainen lainaus on korostettuna erikseen oppikirjan tekstin sivussa omana kokonaisuutenaan, joka korostaa lainauksen sisältöä tärkeänä. Tällä tavoin seksuaalisuuden merkitys kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille näyttäytyy eräänlaisena normina, jota tukevat muut aineistosta esiin nousevat esimerkit. Esimerkiksi aseksuaalisuutta ei mainita aineiston teksteissä ollenkaan, vaikka toisaalta seksuaalisen halun puuttumiseen viitataan yhtenä mahdollisuutena muiden joukossa, kuten tässä aineistosta poimitussa katkelmassa on näkyvissä:

Pitääkö olla kiinnostunut seksuaalisuudesta?  
Seksuaalisuus on yksi henkilökohtaisimmista ja helpoiten haavoittuvista alueista ihmisessä. Sitä kannattaa pohtia kiireettömästi, silloin kun se tuntuu itsestä tarpeelliselta. Vaikka seksuaalisuudesta puhutaan nuorille usein murrosiän yhteydessä, ei se tarkoita, että asian pitäisi olla silloin ajankohtainen. Seksuaalisuuden tai seurustelun ei tarvitse kiinnostaa lainkaan, ja toisaalta aiheet saattavat yhtä hyvin pyöriä mielessä kaiken aikaa.  
Navigaattori 1, s. 89

Tässä lainauksessa seksuaalisen halun puuttumiseen viitataan siten, ettei seksuaalisuuden tarvitse kiinnostaa ollenkaan, jolloin osoitetaan olevan mahdollisuus valita suhteessa seksuaaliseen haluun. Tässäkään kohdassa ei itse ilmiötä tosin määritellä aseksuaalisuudeksi eikä termiä ole siis mainittu tekstissä ollenkaan. Toinen kohta, jossa seksuaalisen halun puute mainitaan erikseen, on lyhyt tietoisku selibaatista:

Selibaatti: Pidättäytyminen seksistä – tietoinen päätös olla olematta seksuaalisessa kanssakäymisessä toisen ihmisen kanssa. Päätös pidättäytyä myös masturboimisesta kuuluu usein selibaattiin.  
Navigaattori 2, s. 59

Myös tässä esimerkissä seksuaalisen halun puute kehystetään aktiiviseksi valinnaksi seksuaalisen halun toteuttamisesta pidättäytymisestä. Aktiivinen valinta tulee esiin siten, että selibaatti määritetään tietoiseksi päätökseksi, jonka henkilö on itse tehnyt. Tällöin valinta tehdään sellaisessa



viitekehyksessä, että seksuaalinen halu on olemassa, mutta sitä päätetään olla seuraamatta. Näin ollen seksuaalisen halun puute ei määrity seksuaaliseksi suuntautuneisuudeksi vaan ennemmin poikkeamiseksi oletusarvoisesta tilanteesta. Seksuaalisen halun puute ei näin ollen ole kehystetty tilanteeksi, joka on itsearvoisesti olemassa.

## 6.5 Seksuaalinen moninaisuus

Yhtenä teemana aineistossa tuotetaan puhetapoja seksuaalisesta moninaisuudesta, jota ensinnäkin kehystävät maininnat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, jotka omalta osaltaan tuottavat näkökulmaa moninaisuudesta (ks. myös luku 6.1). Toisaalta aineistossa tuotetaan näkökulmaa seksuaalisuuden moninaisuudesta myös sen kautta, että tapoja olla seksuaalinen on yhtä paljon kuin on ihmisiä. Seuraavissa lainauksissa näitä edeltäviä ajatuksia todetaan hyvin suorilla tavoilla:

Seksiä harrastavat eri ikäiset, eri tavoin seksuaalisesti suuntautuvat ja eri sukupuolta olevat ihmiset.

Navigaattori 2, s. 58

Seksuaalisuuden moninaisuus koskettaa kaikkia ihmisiä. Eri maissa ja eri historian aikoina seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen suuntautumiseen on liitetty monia eri merkityksiä. Moninaisuus ei tarkoita vain seksuaalista suuntautumista, vaan se pitää sisällään monenlaisia asioita liittyen kulttuuriin, uskontoon, terveyteen tai sairauteen ja vammaisuuteen.

Navigaattori 1, s. 94

Ensimmäisessä lainauksessa todetaan seksin harrastamisen olevan monen erilaisen ihmisryhmän asia yhtä lailla. Ajatuksen tärkeyttä alleviivaa se, että se on tekstissä korostettu puhekuplan muotoon muusta tekstistä erillään olevaan muotoon. Toisessa lainauksessa ajatusta viedään pidemmälle siten, että seksuaalisen moninaisuuden todetaan olevan kaikkia ihmisiä koskettava asia. Seksuaalisuuden kerrotaan olevan eri ajan ja paikan mukaan merkityksiä saava asia ja moninaisuuteen kuuluu monet eri tekijät esimerkiksi kulttuuriin, vammaisuuteen ja uskontoon nähden. Tällaiset asiat rakentavat kuvaa siitä, että seksuaalisuus on ilmiönä monimuotoinen ja pitää sisällään erilaisia ulottuvuuksia. Seksuaaliseen moninaisuuteen liittyviä puhetapoja tuotetaan tekstissä erityisesti siitä näkökulmasta, että moninaisuus on arvona tavoiteltava asia. Tämä käy ilmi näistä lainauksista:

Seksuaalisuuden moninaisuus on arvokasta

Navigaattori 3, s. 22

Heteronormatiivisuus pitää sisällään kaavamaisia käsityksiä sukupuolirooleista, siitä mitä on olla mies tai nainen. Se, mikä sukupuolille on sallittua, toivottua tai paheksuttavaa, on kulttuuri- ja aikasidonnaista. Sukupuoliroolit ovat usein tiedostamattomia ja niihin sisältyy usein oletus jokaisen ihmisen heteroseksuaalisuudesta. Sen mukaan heteroseksuaalisuus on ensisijaista ja luonnollista. Heteronormatiivisuus korostaa miesten ja naisten vastakkaisuutta.

Heteronormatiivisuus kohdistuu kaikkiin ihmisiin ja se rajaa mahdollisuuksiamme olla sellaisia kuin olemme.  
Navigaattori 3, s. 23

Ensimmäinen lainaus on löydettävissä kirjan sivuilta korostettuna yksittäisenä virkkeenä, jolloin se näyttäytyy tekstiä ohjaavana ajatuksena, jossa suoraan kerrotaan seksuaalisen moninaisuuden olevan arvokasta itsessään. Toisessa lauseessa kuvataan heteronormatiivisuutta siten, että sen todetaan rajoittavan ihmisten mahdollisuuksia toteuttaa itseään, jolloin se näyttäytyy moninaisuutta uhkaavana voimana.

# 7 NUOREN SEKSUAALISUUS SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALEISSA

## *7.1 Näennäisesti moninainen ja sukupuolittunut seksuaalisuus*

Nuoren seksuaalisuutta tuotetaan tarkastelemissani seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa yleisesti katsoen seksuaalisuuden moninaisuutta alleviivaamalla jokaisen nuoren yksilöllisyyttä ja seksuaalisuuden moninaista kirjoa. Seksuaalisuus tuotetaan yksilöihin nähden moninaisena kokonaisuutena: aineistossa kerrotaan jokaisella olevan omanlainen seksuaalinen tyyli. Jokaisen yksilön antavan seksuaalisuudelle omanlaisiaan merkityksiä, jolloin tapoja esittää ja toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan on lukuisia. Seksuaalisuus ja seksi voivat tarkoittaa eri henkilöille eri asioita ja omat seksuaaliset rajat ovat jokaisen yksilön itse määriteltävissä. Aineistossa kuultaa läpi ajatus siitä, että seksuaalisuus on siis ensisijaisesti jokaisen henkilökohtainen tila ja asia, joka ei ole toisten ihmisten päätettävissä.

Syvämmän analyysin perusteella seksuaalisuutta kuitenkin rajataan aineistossa monin eri tavoin, ja tekstissä esitetyistä moninaisuutta arvostavista näkökulmista huolimatta myös moninaisuuden kysymykset jäävät pintapuolisiksi. Ensinnäkin aineistossa on mainintoja sukupuolen moninaisuudesta, mutta seksuaalisuutta tuotetaan melko binäärisesti eli kaksijakoisesti jakamalla seksuaalisuus mies- ja naissukupuolen mukaisesti eli tuotetaan selkeä ero tytön ja pojan välille. Nuorten todetaan olevan yksilöllisiä, mutta samaan aikaan tehdään selväksi, mitä tarkoittaa olla tyttö ja mitä poika: esimerkiksi tytöillä on rinnat ja pojilla ei. Toisin sanoen kehojen sukupuolittuneisuuden kautta tehdään selkeä ero eri sukupuolten seksuaalisuuden välille: tietynlaiset ruumiin toiminnot yhdistetään tyttöihin ja tietynlaiset ruumiin toiminnot poikiin eikä poikkeuksia mainita. Esimerkiksi poikien kehoista puhuttaessa korostetaan siemensyöksyjä ja peniksen jäykistymisiä, ja tyttöjen kohdalla kuukautisten alkamista.

Toisaalta sekä tyttö ja poika esitetään seksuaalisuutensa puolesta kehollisina, mutta vain pojan kohdalla esiintyy mainintoja seksuaalisesta halusta ja itsetyydytyksestä. Tyttöjen puolesta varsinaiset

viittaukset seksuaalisuuteen jäävät vähäisiksi korostaen kuukautisia, hedelmällisyyttä ja raskauteen liittyviä teemoja. Poikien kohdalla myös puhutaan esimerkiksi siemensyöksyistä, mutta tyttöjen kohdalla puhe orgasmeista puuttuu kokonaan. Olennaista on, että peniksen jäykistyminen esitetään seksuaalisena, mutta tyttöjen ruumiilliset toiminnot esitetään pääasiassa seksuaalisesti neutraaleissa konteksteissa. Tyttöjen ruumiin toimintoja seksuaalisuuteen liittyen käydään läpi lähinnä epäsuorasti, kun puhutaan kuukautisista ja niiden roolista mahdollisen hedelmöittymisen ja raskauden suhteen. Tyttöjen seksuaalisesta halusta ei mainita erikseen omana kokonaisuutenaan muuta kuin pieninä mainintoina, jotka myös sidotaan biologiseen diskurssiin.

Poikien siemensyöksyt myös esitetään kontrolloimattomina: niiden kerrotaan saattavan 'yllättää mihin vuorokauden aikaan tahansa'. Siemensyöksyjä ja erektioita pidetään myös merkinä siitä, että keho toimii normaalisti ja niitä myös kuvaillaan luonnolliseksi ja normaaliksi osaksi kasvua. Pojan erektion kerrotaan myös 'mahdollistavan yhdynnän' pojan sukukypsäksi ja lisääntymiskykyiseksi tulemisen yhteydessä, jolloin viittaus näyttää olevan heteroseksin osalta. Tällainen havainto tekee heteronormatiivisen oletuksen siitä, että pojan (peniksellinen) keho on erektiossa valmiustilassa nimenomaan (vaginallista) yhdyntää varten. Tällaisten ruumiintoimintojen merkityksellistäminen suhteessa yhdyntään tekee heteronormatiivisen oletuksen siitä, että peniksellä varustetut kehot ovat ensisijaisesti valmiudessa lisääntymään naiseksi oletetun kehon kanssa. Näin ollen kehoihin suhtaudutaan eri tavalla ja kehon seksuaalisuus korostuu erityisesti peniksellisten, pojaksi miellettyjen kehojen suhteen. Tällä tavoin aineistossa toistuu tietyiltä osin ajatus pojasta seksuaalisena toimijana ja tytöstä passiivisena halun kohteena, jonka seksuaalisuus määrittyy pojan tekemisen kautta. (ks. myös Honkasalo 2013, 10–11.)

Muita sukupuolia ei määritellä aineistossa kovin tarkasti, jolloin esimerkiksi erilaisten sukupuolivähemmistöihin kuuluvien termien käsitteleminen jätetään tekemättä. Termien käsitteleminen on jätetty opettajan ja oppilaiden vastuulle esimerkiksi tehtäväosioiden kautta, joissa oppilaita pyydetään muiden oppilaiden kanssa keskustelemalla määrittämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä termejä. Myös tehtäväosioissa tehdään kysymyksenasetteluissa sanavalintoja, joissa sukupuoli näyttäytyy binäärisenä rakenteena. Muut sukupuolet ja niiden ilmaisutavat esitetään myös alisteisina binääriselle sukupuolirakenteelle, ja vaikka muiden kuin binääristen sukupuoli-identiteettien olemassaolo tunnustetaan, nämä vaihtoehdot esitetään normista poikkeavaksi. Sukupuolivähemmistöihin liittyvästä termistöstä myös puhutaan tehtäväosioissa siten, että sitä ei ole suunnattu sukupuolivähemmistöille vaan enemmistön opettamiseen. Teksti ottaa kantaa esimerkiksi yhteiskunnan heteronormatiivisuuteen ja pyrkii haastamaan tällaisia asetelmia, mutta samaan aikaan heteronormatiivisuudenkin yhteydessä korostetaan binääristä ajatusta kahdesta

sukupuolesta. Muista sukupuolista puhutaan seksuaalikasvatuksen yhteydessä mainintoina, mutta heidän seksuaalisuudestaan ei suoraan puhuta kehoihin tai sukupuoleen liitettynä.

Myös seksuaalisen suuntautuneisuuden kohdalla tekstissä löytyy mainintoja sukupuolisesta moninaisuudesta, mutta aihe kuvaillaan epämääräisesti mainitsemalla sukupuolen määrittelyn olevan moninaista. Sukupuolinen moninaisuus jää näin ollen seksuaalisen suuntautumisen kategorioiden ulkopuolelle ja seksuaalinen suuntautuneisuus määrittyy binäärisen sukupuolijärjestelmän kautta. Näyttäisi siis siltä, että heteronormiin ja binääriseen sukupuolijaotteluun kuuluvista kehoista ja näiden kehojen välisestä käyttäytymisestä on saatavilla paljon tietoa, mutta näiden kategorioiden ulkopuolelle rajautuvista kehoista ei ole saatavilla kuin yleisluontoista tietoa. Esimerkiksi heteroseksia normitetaan toisaalta lisääntymisnäkökulman kautta, mutta muuta seksiä ei juurikaan: ei edes kuvailemalla muita sukuelimiä kuin pojalle ja tytölle määritetyt standardit elimet. Myös ei-heterojen seksuaalisen kanssakäymisen kuvaukset jäävät mainintojen asteelle, vaikka heteronormatiiviseen asetelmaan sopivaa seksuaalista kanssakäymistä kuvaillaan yksityiskohtaisemmin.

Binäärisesti sukupuolitettuna ja heteronormatiivisen seksuaalisuuden lisäksi kirjassa esitetään myös heteroseksuaalisesta seksistä ja seksuaalisuudesta melko normatiivinen tapa olla. Kehot esitetään standardin mallin mukaisesti kahdenlaisina eikä esimerkiksi intersukupuolisia<sup>4</sup> tai vammautuneita kehoja nosteta aineistossa esiin. Seksuaalinen halu myös näyttäytyy kokonaisvaltaisena oletettuna normina eikä esimerkiksi aseksuaalisuudesta puhuta, vaikka toisaalta tekstissä todetaankin seksuaalisen halun puuttumisen olevan aivan yhtä normaalia. Pohdittavaksi jää näiden tekijöiden ja edellä mainittujen tietojen valossa se, että millä tavalla normin ulkopuolella olevat nuoret oppivat peilaamaan seksuaalisuuttaan ja miten. Jos seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit kehottavat yksilölliseen itsensä ilmaisemiseen, mutta eivät anna siihen työkaluja, oman seksuaalisuuden etsiminen jää nuoren itsensä, hänen vertaistensa ja opettajan tiedostavuuden varaan (ks. esim. Sorainen 2013, Lehtonen 2009, myös luku 2.3 ja luku 3).

## ***7.2 Seksuaalisuus suhteessa lisääntymiseen ja terveyteen***

Edellä mainittujen moninaisuuteen liittyvien pulmien vuoksi voi todeta, että seksuaalisuutta tuotetaan aineistossa ensisijaisesti heteroseksuaalisena, pojan ja tytön välisessä kanssakäymisessä tapahtuvana ilmiönä. Yksi iso aineistosta esiin nouseva teema, jonka kautta tätä ilmiötä tuotetaan, on biologiaan

---

<sup>4</sup> Intersukupuolisuus ilmiönä viittaa erilaisiin kehollisiin variaatioihin, joiden sukupuolitettut piirteet – esimerkiksi kromosomit, hormonaaliset piirteet tai sukuelimet – eivät vastaa kaksijakoista binääristä ajatusta sukupuolista. Intersukupuolisuus voi olla myös sukupuoli-identiteetti. (Ks. Seta 2019a).

ja terveyteen liittyvät näkökulmat. Tällainen heteroseksuaaliseen kanssakäymiseen nojaava seksuaalisuus voikin nähdä olevan yksi aineistossa esiin tulevista seksuaalisista normeista. Erityisen hyvin tämä tulee esiin murrosikäisten seksuaalisuutta kuvattaessa, kun kirjoissa kiinnitetään paljon huomiota seksuaaliterveyteen, sukukypsäksi tulemiseen ja kehon valmistautumisesta raskaaksi tulemiseen. Tyttöjen kohdalla tämä näkökulma korostuu erityisesti, kun heidän seksuaalisesta halustaan ei joko lainkaan puhuta tai se yhdistetään suoraan biologisiin puhetapoihin.

Näin ollen biologisen näkökulman selitysvoima valitaan tekstissä kehollisten ilmiöiden selittäjäksi ja tuotetaan näkökulmaa (hetero)seksuaalisuudesta ensisijaisesti biologisena ilmiönä. Tällaisten valintojen kautta aineistossa korostuvat perinteiset ajatukset lisääntymiskeskeisestä seksistä ja seksuaalisuudesta, joka tapahtuu heteroseksuaalisten henkilöiden, tytön ja pojan välillä. Tällaisten ajatusten kautta tehdään jako sen suhteen, että seksuaalisuuden on ensisijaisesti ajateltu liittyvän heteroseksuaalisten henkilöiden lisääntymishakuiseen toimintaan. Tosiasiassa kuitenkin nykyaikana lisääntyminen on vahvasti ihmisen päätettävissä, jolloin seksuaaliselle käyttäytymiselle saattaa olla useita vaikuttimia biologisen vietin ohella. Jos asiaa ajatellaan biologisen diskurssin kautta, heteromallista poikkeava käyttäytyminen voidaan ajatella jollakin tavalla tarkoitukseltaan vajavaisena.

On ylipäätään huomionarvoinen ajatus se, että myös ei-heteroseksuaalinen käyttäytyminen selitetään aineistossa biologisen lisääntymisen kautta tai lisääntymisestä ylipäätään puhutaan myös seksuaalisesti eri tavalla suuntautuvien kohdalla. Esimerkiksi seksuaalivähemmistön jäsen ei ruumiintoimintojensa osalta välttämättä tähtää ainakaan ensisijaisesti lisääntymiseen. Näkemykseni mukaan on siis jo itsessään sosiaalinen valinta ottaa näkökulma, että sukuelimillä ja niiden toiminnoilla on ensisijaisesti lisääntymiseen liittyvä tehtävä ja tarkoitus. Ihmisen seksuaalisuuden tiedetään kuitenkin olevan monimutkainen geenien, hormonien ja ympäristön vaikuttimien tulos (ks. esim. Bobier & Martin 2016, Golfarb & Lieberman 2016). Jos seksuaalisuuden esitetään olevan tarkoitettu suvullista lisääntymistä varten, heteroseksuaalista normista poikkeavien yksilöiden seksuaalisen käyttäytymisen tarkoituksiperät jäävät käsittelemättä ja myös hämäriksi. Tällöin on oleellista pohtia, että miksi esimerkiksi kahden vaginallisen henkilön seksiä ylipäätään esiintyy, jos seksi määrittyy toimintana, jonka ensisijaiseksi tarkoitukseksi määritetään penetratiivinen lisääntymiseen tähtäävä toiminta.

### *7.3 Nuoren yksilöllinen ja muuttuva seksuaalisuus sosiaalisesti kontrolloituna ilmiönä*

Nuoren seksuaalisuutta tuotetaan toisaalta vahvasti yksilöllisyyden ja itsemääräämisen teemojen kautta. Kirjan sivuilla kehoitetaan luottamaan lähinnä omaan itseensä ja sosiaaliset suhteet eivät tällä tavoin saisi olla ainut seksuaalisuutta ohjaava asia. Nuorta kehoitetaan tarkastelemaan seksuaalisuuttaan rauhassa ja kuuntelemaan itseään sekä luomaan itselleen sopivat seksuaaliset rajat, joihin liittyviä rajanvetoja lähestytään ensisijaisesti nuoren omien yksilöllisten näkemysten kautta. Itsemääräämisoikeus korostuu senkin kautta, että nuorten seksuaaliset oikeudet tehdään nuorelle selväksi esimerkiksi seksuaalisten oikeuksien listan kautta (ks. liitteet). Nuoren mahdollisuudet omien rajojen luomiseen ja vapauteen päättää omasta seksuaalisuudestaan tuotetaan tärkeänä näkökulmana, joka määrittää koko aineistoa voimakkaalla tavalla.

Nuoruuteen liitettävä seksuaalisuus tuotetaan oppikirjoissa myös välitilassa olevana vaiheena, joka ei ole enää viatonta lapsen itsensä tutkiskelua, mutta ei toisaalta seksuaaliselta minäkuvaltaan valmis asia. Seksuaalisuutta kehoitetaan lähestyttävän harkinnan ja varovaisuuden kautta, jotta riskit tulevat minimoiduksi. Yhtenä merkittävänä riskinä nuoren seksuaalisuuteen nähden näyttäytyykin se, ettei nuoren seksuaalista minäkuvaa nähdä valmiina kokonaisuutena vaan välivaiheena matkalla aikuisen seksuaalisuuteen. Tällainen ajatus esiintyy esimerkiksi Soraisen (2013, 39) tekemissä huomioista nuoruudesta: esimerkiksi lapsen seksuaalisuus määrittyy väistämättömän prosessin tuloksena ja vailla toimijuutta aikuisen ehtoihin peilaten, mutta aikuinen tuottaa seksuaalisuutensa aktiivisesti tekemällä. Nuoren seksuaalisuus asettuu siis suhteessa lapsen ja aikuisen seksuaalisuuteen osana kasvuprosessia: nuori ei ole täysin kasvuprosessin vietävissä, mutta ei vielä täysivaltainenkaan. (ks. myös Anttila 2012, 68.) Kun nuoren oletetaan olevan keskeneräinen, hänen voi olettaa myös tekevän hätiköityjä ratkaisuja, joista on hyvä varoittaa.

Seksiin liittyvät riskit yhdistetään erityisesti sosiaaliin suhteisiin, jotka myös rajaavat nuoren mahdollisuuksia oman seksuaalisuuden ilmaisemiseen tavalla tai toisella. Tämä näkyy aineistossa muun muassa siten, että itsetyydytystä kuvataan turvallisimpana seksin muotona eikä riskipuhetta liitetä siihen. Sosiaalisten suhteiden kautta määrittyy esimerkiksi se, millaiset henkilöt saavat nuorta koskea, millä tavalla ja millaisille henkilöille voi ylipäättään puhua omasta seksuaalisuudestaan. Oppikirjoissa esiintyy myös kehoituksia nuorelle pohtia omaa seksuaalisuuttaan yhdessä muiden kanssa: vaikkapa perheensä tai uskontonsa arvostuksia huomioiden. Muiden henkilöiden todetaan myös vaikuttavan nuoren seksuaalisuuden muodostumiseen: esimerkiksi kaverisuhteet, lapsuudessa saadut mallit ja vanhempien asenteet todetaan tällaisiksi vaikuttimiksi.

Nuoren seksuaalisuuden sosiaalinen kontrollointi näkyy erityisesti siten, että aineistossa nuoren seksuaalisuutta tuotetaan riskien näkökulmasta myös silloin, kun puhutaan seksuaalisuuteen liittyvästä nautinnosta. Tämä sopii hyvin linjaan tutkimuksen teoriapohjan kanssa, sillä riskipuhe on nuoruuteen yleisemmin liitetty puhutavan muoto (ks. luku 2.3 ja 3). Riskien näkökulma tulee esiin erityisen hyvin esimerkiksi seksuaaliterveyteen liittyvien asioiden kohdalla, kun nuorta muistutetaan ehkäisyn tärkeydestä. Toiseksi riskien näkökulma korostuu seksin aloittamisesta puhumisen kohdalla ja aineistossa todetaan, että seksiä aloittaessa tulee olla mahdollisimman varma halustaan seksielämän aloittamiseen. Valmis seksiin voi olla vasta sitten, kun seksiin liittyvät riskit ovat mahdollisimman hyvin minimoitu ja kun nuori on valmis ottamaan vastuuta seksiin liittyvistä seurauksista. Näkökulmana seksiin liittyvien seurauksien korostaminen on mielenkiintoinen, koska se pitää jo itsessään sisällään oletuksen siitä, että seksistä tulee seurauksia. Seksi siis näin ollen kehystetään ennen kaikkea riskin lähteeksi, joka näyttäytyy sellaisena myös silloin, kun aineistossa kuvataan seksuaalista mielihyvää.

Sosiaalisten suhteiden lisäksi mielikuvia erilaisista riskeistä liitetään pornoon, esimerkiksi terveyden ja sosiaalisten riskien näkökulmasta sekä rikollisuuteen peilautuvien teemojen kautta. Porno määrittyy aineiston mukaan ensisijaisesti fyysiseksi teoksi, mikä aineistossa tuotetaan yhdeksi isoksi riskitekijäksi. Tekstistä jää epäselväksi se, että millä tavalla pornoa voi lähestyä mielihyvän kautta, mikä on huomattava valinta, sillä moni nuori kohtaa pornografista kuvastoa tahtomattaankin. Lisäksi netin kautta toteutettavat seksuaalisuuden väylät saattavat parhaimmillaan tarjota nuorille turvallisia ensimmäisiä kokemuksia kosketuksissa omaan seksuaalisuuteensa ja avata väyliä esimerkiksi vammaisille nuorille, joille tavanomaisemmat fyysisen seksin väylät voivat olla haasteellisia. (Anttila 2012, 69, Daly, Heah & Liddard 2019, 243, Honkasalo 2013, 11, ks. myös Walker, Temple-Smith, Higgs & Sansi 2015).

Toisaalta pornon todetaan olevan kiellettyä alle 18-vuotiaalle ja toisaalta myös mielikuvitusta ja satua, ei totta, jolloin seksin fyysisyys näyttäytyy toissijaisena asiana seksissä. Tämä on mielenkiintoinen aspekti siihen nähden, että yksi isoista oppikirjojen teksteissä esiintyvistä teemoista on myös biologia ja sitä kautta fyysisyys, joiden avulla seksuaalisuutta paljolti kehystetään. Toisaalta seksin fyysisyyden ulottuvuuden toissijaisuuden korostaminen sosiaalisissa yhteyksissä asettuu linjaan aineistossa toistuvan seksin tunnepitoisuuden ajatuksen kanssa. Seksintunteellisuutta ja rakastetun kumppanin kanssa seksin harrastamista tuotetaan turvallisimpana näkökulmana suhteessa seksuaalisuuteen. Toisaalta aineistossa myös todetaan, että suurin osa seksuaalisesta väkivallasta tapahtuu parisuhteissa. Tähän tietoon nähden seksin turvallisuuden perustaminen tutun kanssa seksin harrastamiseen näyttäytyy ristiriitaisena ja tosiasioihin nähden kyseenalaisena.



Tutkimusaineistossa seksi ja seksuaalisuus toisaalta kehystetään henkilökohtaiseksi alueeksi, mutta samaan aikaan oppikirjojen teksteissä kehoitetaan miettimään ulkopuolisten tekijöiden suhtautumista asiaan. Tällöin ajatus itsemääräämisoikeudesta oman seksuaalisuutensa suhteen ei toteudu, vaikka tekstissä myös huomioidaan samassa kontekstissa oman omatunnon ja sisimmän kuuntelemisen tärkeys. Nuorten seksuaalisuus näyttäytyykin aineiston valossa sosiaalisesti kontrolloituna rakennelmana, jossa myös yksilöllinen näkökulma on sidoksissa sosiaalisesti tuotettuun todellisuuteen. Nuoren yksilöllistä suhtautumista omaan seksuaalisuuteen rajaavat muiden ihmisten asenteet ja näkökulmat, mutta myös ihanteet seksuaalisuudesta yhdistettynä seurusteluun ja tunteisiin. Yksilöllistä näkökulmaa rajaavat myös moninaiset riskit, jotka peilautuvat erityisesti sosiaalisten suhteiden kautta.

#### ***7.4 Yhteenveto: seksuaalisuuden tuottaminen seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa***

Tekemäni analyysin perusteella näyttää siltä, että nuorten seksi ja seksuaalisuus esitetään oppikirjoissa sekä yksilöllisenä, sosiaalisena että biologisena ilmiönä, johon vaikuttavat useat erilaiset vaikuttimet. Seksuaalisuutta lähestytään biologisena lisääntymiseen ja hedelmällisyyteen sidottuna ilmiönä kehollisuuteen nähden, mutta myös sosiaalisena ilmiönä, johon vaikuttavat muun muassa sosiaaliset suhteet. Samoihin havaintoihin seksuaalikasvatuksen biologisen näkökulman korostamisesta moninaisuuden kustannuksella on tehnyt muun muassa Allen (2005). Seksuaalisuutta tuotetaan ensisijaisesti heteroseksuaalisten kaksijakoisen sukupuolirakenteen sisäpuolelle asettuvien henkilöiden mukaan. Biologista näkökulmaa seksuaalisuuteen tuotetaan aineistossa erityisesti kehollisuuteen ja fyysisiin tekijöihin nähden kaksijakoista sukupuolijärjestelmää korostaen. Sosiaalista näkökulmaa peilataan suhteessa muun muassa seksin harrastamiseen, seksuaalisten käsityksien ja seksuaalisen minäkuvan muotoutumiseen.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liitettävät tekijät tuotetaan toissijaisina seksuaalisina kokonaisuuksina, jotka esitetään poikkeamaksi heteroseksuaalisesta cis-sukupuolisesta viitekehyksestä. Seksuaalinen ja sukupuolinen moninaisuus eli näihin liittyvien vähemmistöjen asiat tuotetaan toisin sanoen ensisijaisesti seksuaalisuuden sosiaalisen ulottuvuuden viitekehyksessä. Tämä on merkittävä havainto, sillä tämän hetken tiedon mukaan esimerkiksi transsukupuolisuudella arvellaan olevan perusta biologiassa (ks. esim. Eriksson-Schroth 2013, Leinung & Wu 2017) ja seksuaalinen suuntautuminen ymmärretään nykytiedon valossa sekin moniulotteisena ilmiönä, johon kuuluu sekä sosiaalisen ympäristön, geenien, hormonien ja biologian yhteisvaikutus. Näin ollen on tärkeää, että sukupuolta redusoida vain sosiaaliseksi konstruktioksi. Kehollisuus on niin ikään tärkeä

osa ihmisen seksuaalisuutta ja sukupuolta, vaikka henkilö ei olisikaan heteroseksuaali tai cis-sukupuolinen.

Nuoren seksuaalisuutta tuotetaan myös riskitekijöiden kautta, jotka korostuvat myös silloin, kun on puhe seksuaalisesta nautinnosta. Nuoren seksuaalisuus näyttäytyy muutoksien alaisena kehityksellisenä välivaiheena, jota kontrolloidaan sosiaalisesti monin eri tavoin ja johon liitetään monenlaisia mielikuvia riskeistä. Näin ollen tutkimuksesta välittyvä kuva nuoren seksuaalisuudesta heijastuu aiemmissa tutkimuksissa esiin tulleeseen representaatioon nuoruudesta epävakana siirtymävaiheensa lapsuuden ja aikuisuuden välillä, jolloin nuoret nähdään ensisijaisesti ongelmallisina ja levottomuuksia aiheuttavina potentiaalisina riskitekijöinä. Huoli- ja riskipuhe nuorten seksuaalisuudesta asettuu myös tällä tavoin samaan linjaan muiden nuorista riskien kautta tuotettujen erontekojen kanssa, joiden kautta nuoria pyritään kontrolloimaan. (Kiilakoski & Honkatukia 2018, 25, Kiilakoski ym. 2018, 69.)

Yleisesti nuoren seksuaalisuutta tuotetaan aineistossa erityisesti itsemääräämisoikeuden ja yksilöllisyyden ajatuksien kautta, korostaen nuoren oikeutta seksuaaliseen vapauteen ja omanlaiseen seksuaaliseen ilmaisuun. Nuoren vastuulla kuvataan olevan ensisijaisesti omien rajojen tekeminen, jopa siinä määrin, että tämä näkökulma korostuu jopa seksuaalisen väkivallan ja kaltoinkohtelun viitekehyksessä. Nuorta kehoitetaan poistumaan uhkaavista tilanteista ja tekemään selväksi, mistä hän pitää ja mistä ei. Tämä on ristiriidassa sen asiantilan kanssa, että usein seksuaalista väkivaltaa kohtaava ihminen lamaantuu eikä näin ollen pysty osoittamaan sitä, että ei halua tapahtuvan jotakin asiaa (ks. esim. Moor, Ben-Meir, Golan-Shapira & Farchi 2013). Teksti myös tekee oletuksen, että paikasta poistuminen on ylipäättään mahdollista.

Oppikirjoissa tuotetaan kuvaa nuoren seksuaalisuudesta moninaisena ilmiönä lähinnä näennäisellä tasolla ja seksuaalisuudesta tuotettava yksilöllisyyden ajatus on toisaalta sidoksissa erilaisiin sosiaalisiin odotuksiin ja normeihin. Esimerkiksi etnisyyteen, vammaisuuteen ja aseksuaalisuuteen liittyvät teemat jäävät lähes kokonaan käsittelemättä. Tämä toisaalta asettuu linjaan muiden tutkimuksien havaintojen kanssa näiden ryhmien edustuksesta seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa sekä heidän seksuaalioikeuksiensa toteutumisesta (Daly ym. 2019, 235–236, Honkasalo 2013, 9, 12, 19, Treacy, Taylor & Abernathy 2018). Normin mukaiseen seksuaalisuuteen liittyvät sosiaaliset odotukset ja normit tuottavat todellisuutta, jossa jotkut seksuaalisuuden ilmaisutavoista näyttäytyvät vähemmän oleellisina ja alisteisina suhteessa enemmistön kategorioihin. Tämä havainto on linjassa esimerkiksi Woolleyn (2017) havainnoista uusliberalismin vaikutuksesta identiteetin muodostamiseen.

Toisin sanoen yksilöllisinä näyttäytyvät identiteettiprojektit tuottavat erilaista sortoa tuottavia rakenteita, joiden olemassaoloa ei tiedosteta kovin hyvin. Tutkimusaineisto pyrkii hyviin

tarkoitukseen sukupuoli- ja kulttuurisokeuden kautta, mutta jättää näin toimimalla tarkastelun ulkopuolelle yhteiskunnallisen ulottuvuuden ja tällä tavoin sortoa aiheuttavat rakenteet. Tiedetään kuitenkin, että sukupuolta ja seksuaalisuutta tuotetaan yhteiskunnassa monin systemaattisin tavoin, jolloin rakenteellisen tason vähälle huomiolle jättäminen sulkee pois joitakin oleellisia huomioita nuorten seksuaalisuudesta. (Woolley 2017, 84, ks. myös Salonen 2005, 266–267.)

Samaan aikaan aineisto kuitenkin tuottaa yksilöllisyyteen nähden näkökulman myös seksuaalisuudesta myönteisenä voimavarana, joka pitää yllä seksuaalista terveyttä. Seksuaalisuudesta tuotetaan kuvaa myönteisten tunteiden lähteenä erityisesti seurustelun ja välittämisen kontekstissa. Toisaalta seksuaalisuutta tuotetaan myös voimakkaasti seksuaalisen nautinnon ja halun näkökulmasta, jolloin nuorten seksuaalisuus ja sen ilmaiseminen nähdään jo itsessään lähtökohtaisesti hyvänä asiana. Tämä on merkittävä havainto, koska vaikka nuoruuteen liitetään paljon puhetta riskeistä ja kontrolloimattomuudesta, menee suurimmalla osalla nuorista hyvin eikä elämänsä aikana tapahdu suurempia ongelmia. Suurin osa heistä siis kasvaa fyysisesti, emotionaalisesti ja psyykkisesti terveiksi yksilöiksi, joilla on vertaissuhteet ja yhteys vanhempiin kunnossa. (Goldfarb & Lieberman 2016, 221.) Näin ollen myönteinen suhtautuminen nuoren seksuaalisuuteen korostuu aineistossa tärkeänä elementtinä ja myös aineiston yhtenä isona kantavana teemana.

# 8 EETTISIÄ HAVAINTOJA JA TUTKIMUKSEN MERKITYS

## 8.1 Tutkimuksen etiikka

Tutkimuksen eettisiä ulottuvuuksia tarkastellessa korostuu oman tutkimukseni puitteissa lasten ja nuorten tutkimiseen liittyvät eettiset ohjenuorat. Eettisen tutkimustavan omaksuminen on tärkeää jo tutkimuksen alussa, koska se on yksi oleellisimmista tieteellistä ajattelua ja tutkimuksen tekemistä ohjaavista periaatteista (Laukkanen, Pekkarinen & Vilmilä 2018, 77). Vaikka oma aineistoni ei koostukaan suoraan nuorten tutkimisesta tutkimuskohteina, tuottavat sen tulokset nuoria koskettavaa tietoutta, jolloin nuoruuden erityispiirteiden tuntemus ja sensitiivinen tarkastelu ovat paikallaan. Kun seksuaalikasvatuksen järjestämistä suunnitellaan, heijastuu se suoraan nuorten arkielämään ja niissä esiintyviin todellisuuksiin esimerkiksi nuorten parissa tehtävässä työssä. Nuorisotutkimuksessa pidetään tärkeänä tutkijan vastuuta suhteessa niihin vaikutuksiin, joita tutkimuksen teosta nuorten elämään koituu. Myös nuorten oikeutta tulla tutkimuksessa kuulluksi pidetään tärkeänä. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka peilautuukin tutkimuskohteen reflektoinnin lisäksi erityisesti siihen, miten tutkitaan ja raportoidaan. (Laukkanen ym. 2018, 76, Taavetti & Lehtonen 2018, 280.)

Näkemyksiä seksuaalisuudesta ja siihen liitettävästä seksuaalikasvatuksesta ja sen kehittämisestä ei näin ollen voi rakentaa tyhjiössä. Nuoriin liittyviin toimenpiteisiin, joihin myös seksuaalikasvatus kuuluu, heijastuvat väistämättä esimerkiksi nuorisopoliittiset hallinnan toimet, joita on syytä tarkastella ja reflektoida kriittisesti (Kiilakoski ym. 2018, 69). Tutkijana minun on täytynyt olla tietoinen tutkimusta tehdessäni omista arvoistani ja niiden pohjalta mahdollisesti tiedostamattani tekemistäni päätelmistä, jotka ohjaavat tulkintojani. Olen esimerkiksi tottunut tarkastelemaan sukupuolta ja seksuaalisuutta erityisen kriittisesti, koska nämä aihepiirit ovat myös omia intohimoisia kiinnostuksen kohteitani. Olen myös itse taustaltani seksuaalisesti joustava enkä määritä itseäni heteroseksuaalisuuden kautta. Näiden taustavaikuttimien vuoksi minun on täytynyt olla erityisen varovainen, etten sotke tutkimukseen omia kriittisiä yleisiä havaintojani, jotka ehkä toistuvat yleisesti yhteiskunnassa, mutta eivät itse aineistossa. Toisaalta oma taustani on myös

auttanut analyysin kokoamisessa, koska olen pystynyt huomioimaan asioita, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä huomiotta.

Myös Laukkanen ym. (2018, 75, 94) kirjoittavat, että huolellisen eettisen pohdinnan taustalla tuleekin olla oman itsen ja ympäröivän yhteiskunnan arvoista hankittu tietämys. Arvot saattavat olla julkilausumattomia, mutta väistämättä aina vaikuttavat yhteiskunnallisten rakenteiden taustalla ja ovat sidoksissa vallitsevaan aikakauteen ja kulttuuriin. Yksinkertaisimmillaan eettinen pohdinta tarkoittaa siis sitä, että tutkija on tietoinen omista arvoistaan ja pyrkii noudattamaan tietynlaisia periaatteita tutkimusta tehdessään. Tähän pohdintaan sisältyy myös oman tutkijaposition kriittinen reflektio, omien arvojen ja asenteiden kyseenalaistaminen sekä kyky joustaa tarvittaessa. Lisäksi tutkijan tulee pohtia ja peilata käyttämiään tutkimuksellisia valintoja suhteessa siitä seuraaviin haittoihin ja hyötyihin suhteessa akateemisiin, yhteisöllisiin ja yhteiskuntapoliittisiin viitekehyksiin. Esimerkiksi tavat tulkita lapsuutta ja nuoruutta voivat vaihdella niin kulttuurisen kuin ajallisen viitekehyksen mukaan. (Laukkanen ym. 2018, 75, 93–94, Taavetti & Lehtonen 2018, 282.)

Eettiset näkökulmat voivat myös näyttäytyä erilaisilta sen mukaan, millaisesta aspektista nuoruutta ja nuoria tutkitaan. On esimerkiksi eri asia suhtautua nuoriin suojelun kohteina kuin keskittyä nuorten toimijuutta ja osallisuutta korostaviin näkökulmiin. Tämän vuoksi onkin tärkeää olla perillä omista motiiveistaan nuoria ja heitä koskettavien ilmiöiden tutkimiseen (Kiilakoski ym. 2018, 70, Taavetti & Lehtonen 2018, 280.) Omassa tutkimuksessani näkökulmana on ollut se, että olen lähestynyt nuoren seksuaalisuutta kokonaisvaltaisesti ilmiönä, johon voi liittyä niin toimijuutta kuin mahdollisia alisteisia valtasuhteitakin. Toisaalta olen myös tiedostanut nuoriin alati kohdistettavan riski- ja huolipuheen, mutta myös nuorten oman mahdollisuuden vaikuttaa asioihin. Nuorisotutkimuksellinen taustani opintojeni myötä on ehdottomasti ollut tässä asiassa suuri etu.

#### *Nuorisotyön perusfunktiot ja nuorisotyön eetos eettisenä ohjenuorana*

Työtäni on ohjannut nuorisotyöllinen ajatus nuoruuden erityisyydestä elämänvaiheena. Niemisen (2007, 23–26) mukaan nuorisotyössä on erotettavissa neljä perusfunktiota: sosialisatio-, personalisatio-, kompensatio- sekä resursointi- ja allokontifunktio. Näistä kolme ensimmäiseksi mainittua funktiota on erityisesti vaikuttaneet taustalla tätä tutkimusta tehdessäni. Sosialisatio- ja personalisatiofunktioiden mukaisesti näen tärkeänä, että nuorten kasvussa tuetaan sekä hänen kasvuaan omat rajansa ja voimavaransa tuntevaksi yksilöksi, mutta yhteisön arvot, toimintamallit ja roolit tunnistaen. Kompensatiofunktiolla puolestaan viitataan siihen, että nuoren kasvua tuettaessa on myös paikattava nuorelle mahdollisesti elämänkulkunsa aikana tulleita puutteita sosialisatio- ja personalisatiofunktioissa. Nuoren seksuaaliseen kehitykseen nähden tämä kasvun tukeminen voi

tarkoittaa esimerkiksi sitä, että nuoren kykyä tunnistaa omat seksuaaliset rajansa ja itsemääräämisoikeutensa tuetaan. Samanaikaisesti nuorta on hyvä kuitenkin myös ohjata peilaamaan omaa seksuaalisuuttaan muuhun yhteiskuntaan ja sen odotuksiin sekä tunnistaa mahdolliset erityisryhmät seksuaalisuuden käsittelemisessä (esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt).

Nuorisotyöllisen eetoksen (ks. Nieminen 2007, 34–37) mukaisesti koen tärkeänä myös sen, että seksuaalikasvatus rakentuu nuorisolähtöiseksi, arvoperustaltaan relativistiseksi ja pluralistiseksi sekä nuorten tarpeiden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiselle, mutta myös aikuisen kasvatusoikeus ja -vastuu huomioiden. Vaikka nuorisotyön eetokseen kuuluu sosiaalista nuori voimassaoleviin rakenteisiin ja käytänteisiin, vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen suhtaudutaan myös kriittisesti ja kannustetaan nuoria haastamaan niitä, jos se on heille eduksi (Forkby & Kiilakoski 2014, 12). Toisin sanoen voi sanoa kokoavasti, että nuorisotyöllisen eetoksen ytimessä on nuoren etu. Näin ollen nuorisotyöllinen eetos myös sopii hyvin lapsiin ja nuoriin liitettäviin tutkimuseettisiin tekijöihin: tärkeää on, että tutkimus jollakin tavalla vaikuttaa nuorten asemaan parantavasti eikä missään tapauksessa saa vahingoittaa heidän asemaansa.

Kuten Kiilakoski ja Honkatukia (2018, 10, 25) kirjoittavat, nuorisotutkimukselliselle lähestymistavalle ominaista on, että voidakseen tutkia nuoria ja nuoruuteen liittyviä ilmiöitä on syytä tunnistaa nuoruuden erityisyys elämänvaiheena ja siihen liittyvät erityispiirteet. Nuorisotutkimusta siis ohjaa sekä yksittäisten nuorten että nuorten ryhmien sosiaalinen vahvistaminen sekä kaikkien nuorten yhteiskunnallisen aseman parantaminen, jolloin asiantunteva ote nuorten asioihin on elintärkeä. Nuoriin ja nuoruuteen liittyvässä tutkimuksessa on myös hyvä huomioda se, että kaikki nuoret eivät elä elämäänsä odotettujen elämänkulun polkujen mukaan tai mukaudu näihin heille kohdistettuihin odotuksiin. Kaikilla ei ole edes tähän taustansa takia mahdollisuuksia, sillä esimerkiksi etninen, terveydellinen, taloudellinen tai sosiaalinen tausta voi itsessään johtaa marginalisoiduksi tulemiseen. (Kiilakoski ym. 2018, 69.) Tähän olen omassa tutkimuksessani pyrkinyt vastaamaan tarkastelemalla seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleja erityisesti moninaisuuden näkökulmasta näihin valta-asetelmiin tulkintojani peilaten. Tässä kohdassa oma taustani on myös auttanut, koska en itse ole yhteiskunnan normatiivisiin asetelmiin mukautuva yksilö.

Nuoren seksuaalisuuteen liittyviä tuotettuja puhetapoja tutkiessa olenkin kokenut erityisen tärkeäksi moninaisuuden huomioon ottavan sensitiivisen työotteen, sillä nuoren elämässä moninaisuuden huomioiminen voi olla äärimmäisen tärkeää. Näitä puhetapoja tutkittaessa on hyvä muistaa, että myös itse tuotan uusia nuoruutta koskevia puhetapoja, jotka voivat hyvinkin konkreettisesti vaikuttaa nuoren elämään ja käsityksiin nuoren seksuaalisuudesta. (ks. Kiilakoski & Honkatukia 2018, 25.) Kuten Taavetti ja Lehtonen (2018, 287) toteavat, tutkimuksessa on tärkeää tuoda esille tutkittavien sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen myös silloin, kun he ovat cis-

sukupuolisia ja heteroseksuaalisia – toki näidenkin ryhmien sisäinen moninaisuus huomioiden. Koen, että minulla on ollut tutkijana vastuu pohtia sitä, millä tavalla tutkimuksen teon tekemisen myötä mahdollisesti tapahtuva puhetapojen muutos vaikuttaa nuoren elämään. Seksuaalikasvatus voi parhaimmillaan tuoda nuorille voimaannuttavia kokemuksia, mutta pahimmillaan sulkea ulos kokonaisia ihmisryhmiä. Olen halunnut, että tuottamani tutkimustieto pyrkii ennen kaikkea turvaamaan jokaiselle nuorelle riittävän turvallisen ja seksuaaliterveyttään edistävän seksuaalikasvatuksen ympäristön.

Olen itse pyrkinyt aineistossa puhumaan ensisijaisesti eri sukupuolista ja eri seksuaalisista suuntauksista niiden omilla nimillä siten, että olen määrittänyt myös heteroseksuaalisuuden ja cis-sukupuolisuuden tutkimussanastoon. Tällä tavoin minulla on ollut tavoitteena käyttää tutkimuksessa mahdollisimman inklusiivista kieltä, jotta itse tutkijana tule luoneeksi erontekoa suhteessa sukupuolivähemmistöihin. Yksi vaihtoehto olisi ollut puhua kattokäsitteenä sateenkaarinuorista, joka on käsitteenä yleistynyt viime vuosina (Taavetti & Lehtonen 2018, 274). Tämä olisi kuitenkin nähdäkseni häivyttänyt heteroseksuaalisuuden ja cis-sukupuolisuuden ulottuvuutta ja normittanut esimerkiksi transsukupuolisuuden normin ulkopuolelle. Kuten Taavetti ja Lehtonen (2018, 274, 288) kirjoittavat, sateenkaarikäsitteet voivat toimia tarpeettoman erilaistamisen lähteenä, normittaa kaikki normeja eri tavalla haastavat nuoret saman kattokäsitteen alle ja myös häivyttää tutkimuksessa esiin nousevia sukupuolieroja. Sateenkaarinuori ei ole myöskään käsite, joka olisi erityisen aktiivisesti itse sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten keskuudessa.

Eettisesti haasteellista tutkimuksestani tekee se, että tutkimuksessa ei ole haastateltu nuoria eikä nuorten oma näkökulma heille tuotettuja seksuaalikasvatuksen materiaaleja kohtaan näin ollen tule esiin millään lailla. Nuorten ollessa saamansa seksuaalikasvatuksen pääkohderyhmä, jotain oleellista voi jäädä saavuttamatta seksuaalikasvatuksen merkityksestä, kun nuorten ääni ei tule esiin. Nuoret myös kokevat yleisesti, ettei heitä ja heidän näkemyksiään kuunnella (ks. Kiilakoski 2014, 46, Näre ym. 2012, 54), jolloin seksuaalikasvatusta ei välttämättä määritellä nuorten omien tarpeiden mukaan vaan aikuisen näkökulmasta hyväksi ajatelluiksi teemoiksi. Seksuaalikasvatuksen laadun määrittää ennen kaikkea se, että millä tavalla se vaikuttaa nuorten hyvinvointiin seksuaalisuuden alueella, ja nuoret ovat ensisijaisesti heitä, joilta heidän hyvinvoinnistaan kannattaa kysyä. Lisäksi moni tuotettu puhetapa seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa voi saada nuorten keskuudessa merkityksiä, joita en pysty tavoittamaan pelkästään aikuisten tuottamia oppimateriaaleja lukemalla.

Toisaalta tutkimusaiheeni on käsitellyt useille yksilöille ja myös nuorille herkkää aihealuetta, jolloin nuoren oman äänen saaminen mukaan esimerkiksi haastatteluiden kautta olisi saattanut osoittautua vaivalloiseksi. Nuorten ja aikuisten välillä on usein ennakoluuloja, joiden vuoksi nuoria voi paikoitellen olla vaikea saada houkuteltua mukaan tutkimukseen jo yleisellä tasolla. Toisaalta on

huomioitavaa, että nuorten tutkimuksessa on usein käytettävä perinteisistä tutkimusmenetelmistä poikkeavia tapoja tehdä tutkimusta, koska perinteisin menetelmin kaikkea tietoa ei aina osata tai uskalleta sanallistaa. (Kiilakoski ym. 2018, 70.) Nuoria ja nuoruutta tutkittaessa onkin tärkeää olla tietoinen erilaisista valtasuhteista tutkimuksen teossa ja pyrkiä refleктоimaan sitä, että kenen ääni kuuluu ja kenen ei. Esimerkiksi piilottamalla oman seksuaalisen suuntautumisensa tutkija voi toistaa heteronormatiivisten asetelmien toteutumista siten, että tukee huomaamattaan ajatusta siitä, ettei seksuaalinen suuntautuminen kuulu tutkimustilanteisiin muuta kuin hetero-olettaman kautta (Taavetti & Lehtonen 2018, 286, Kiilakoski ym. 2018, 70.) Omassa aineistossani tällaista äänen hiljentämistä kohtaavat erityisesti etniset ryhmät, aseksuaalit ja vammaiset. Näihin ryhmiin kuuluvia ihmisiä ei joko mainita lainkaan tai heistä löytyy vain vähäisiä ja epäsuoria viittauksia.

## **8.2 Tutkimuksen merkitys**

Koen, että tutkimukseni aihe on tärkeä, sillä nuoruudessa luotu seksuaalinen identiteetti luo pohjan myöhemmille seksuaalisille suhteille ja seksuaaliselle itsensä ymmärtämiselle. Esimerkiksi Hanna Vilka (2006) on väitöskirjassaan käsitellyt laajalti sukupuolen ja identiteetin välistä yhteyttä. Hänen mukaansa murrosikäistä nuorta voi hämmentää kehossaan tapahtuvat muutokset, mikä voi puolestaan saada nuoren kokemaan oman kehonsa erilaiseksi ja vieraaksi. Tällaisessa tilanteessa (ja myös yleisesti) nuori voi miettiä onko hän normaali vai epänormaali sekä onko hän ihmisenä ainoa laatuaan. Omaa subjektiivista kokemusta peilataan suhteessa kulttuurin kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään ja toisiin nuoriin. Ulkopuolisuuden tunne näihin tekijöihin nähden voi saada tuntemaan olonsa vieraaksi koko yhteisössä. (Vilka 2006, 78–79, 121.) Koen, että nuorten kasvatuksessa on hyvä purkaa tätä sukupuolijärjestelmän kaksijakoisuutta ja antaa nuorille mahdollisuuksia peilata itseään erilaisiin seksuaalisuuden malleihin. Ulkopuolisuuden tunne voi pahimmillaan syrjäyttää yhteiskunnasta, jos nuorella ei ole samaistumiskohteita, joihin peilata omaa sukupuolista ja/tai seksuaalista identiteettiään.

Seksuaalikasvatuksen kriittinen tarkasteleminen tarjoaa avaimia myös seksuaalisen häirinnän ja kiusaamisen ehkäisemiseen. Nähdäkseni seksuaalikasvatuksen materiaalien kehittäminen moninaisuutta arvostavaan ja tiedostavaan suuntaan mahdollistaa uudenlaisen seksuaalikäyttäytymisen toimintakulttuurin luomisen. Tällaisen toimintakulttuurin laatimiseksi tarvitaan itsensä ja omat rajansa tuntevia yksilöitä sekä myös sensitiivisiä ja toistensa suostumuksesta huolta pitäviä yksilöitä. Monipuolisesti erilaisten ihmisryhmien tarpeet huomioiva seksuaalikasvatus antaa nuorille yksilöille mahdollisuuksia kasvaa tällaiseen toimijuuteen. Näiden tekijöiden vuoksi olisi tärkeää, että seksuaalisuutta peilattaisiin seksuaalikasvatuksessa erilaisiin moninaisiin



positioihin nähden. Seksuaalisuus tulisi huomioida etenkin suhteessa erilaisiin sukupuolen muotoihin siten, että kehojen variaatio tuotaisiin selkeästi esiin, intersukupuolisuutta ja transsukupuolisuutta käsiteltäisiin suhteessa kehoihin ja sukupuolta ei sidottaisi niin tarkasti eri sanavalinnoilla tietynlaiseen (keholliseen) seksuaalisuuteen. Esimerkiksi seksuaalisuuden tarkastelu vammaisten kehojen kautta voi aukaista uusia mielenkiintoisia näkökulmia nuorten seksuaalisuuden tarkasteluun ja normatiivisten seksuaalikäsitysten haastamiseen (Daly ym. 2019, 239–240).

Tutkimukseni tapa käsitellä seksuaalisuudesta tuotettavia erontekoja ja puhetapoja yhdessä toistensa kanssa auttaa nuorten seksuaalisuudelle tuotettujen ideaalien kriittisessä tarkastelemisessa siten, että se mahdollistaa seksuaalisuudesta tuotettavien puhetapojen peilaamisen laajempiin rakenteellisiin tekijöihin. Aineistosta esiin nousseet erontekoja tuottavat tekijät ovat kaikki asioita, jotka myös rakenteellisella tasolla muovaavat käsityksiämme seksuaalisuudesta ja suuntaavat siitä tuotettavia puhetapoja. Esimerkiksi sukupuoli ja seksuaalisuus risteävät muiden erontekoa tuottavien tekijöiden kanssa, jolloin ne toimivat alustajana ja välittäjänä erilaisille valtarakenteille ja neuvotteluille niiden rakentumisesta (Woolley 2017, 87). Toisaalta käsittelemäni oppimateriaalit olivat terveystiedon oppikirjoja, jolloin näkökulma saattaa painottua terveyteen enemmän kuin muissa seksuaalikasvatuksen oppimateriaaleissa. Terveystiedon oppikirjoissa biologian näkökulma saattaa korostua ja häivyttää muita oleellisia seksuaalisuuden ulottuvuuksia. Nähdäkseni yksi mahdollisuus olisi luoda kokonaan uusi sukupuoli- ja seksuaalikasvatuksen kokonaisuus, ja jättää biologisen sukupuolen käsittelemisen biologian oppitunneille.

Nuoret tarvitsevat ajan tasalla olevaa tietoutta seksuaalisuudesta ja siitä, miten peilata sitä omaan sukupuoliseen ja seksuaaliseen identiteettiin nähden. Seksuaalikasvatuksen edistäminen tarvitsee tuekseen luotettavaa tutkimustietoutta, jotta nuorille pystytään tarjoamaan asianmukaista informaatiota. Seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien kriittinen arviointi antaa välineitä siihen, että nuorten seksuaalista itsetuntemusta pystytään edistämään. Nuorten seksuaalisen itsetuntemuksen edistäminen puolestaan lisää nuorten valvetuneisuutta ja tietoa sekä omista että toisten oikeuksista, mikä luo mahdollisuuksia paremmalle ja turvallisemmalle seksuaaliselle kanssakäymiselle. Nähdäkseni tekemäni tutkimus tuottaa myös arvokasta tietoa siitä, millaiset teemat nuorten seksuaalikasvatuksessa korostuvat. Tietysti aineistoni on laajuudeltaan melko pieni, mutta toisaalta tekemäni havainnot ovat linjassa aikaisemman tutkimustiedon kanssa (ks. esim. Honkasalo 2013, Lehtonen 2014, Näre ym. 2012) ja analysoimani materiaali on ollut aktiivisessa opetuskäytössä tutkimuksen tekemisen aikoihin. Lisäksi tuottamani tieto rakentaa hyvää pohjaa mahdolliselle jatkotutkimukselle esimerkiksi valtakunnallisesta seksuaalikasvatuksen nykytilasta.

### **8.3 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita**

Silmiinpistävää tutkimusprosessissa on ollut, että nuorten Suomessa saama seksuaalikasvatus eroaa sekä laadullisesti että määrällisesti toisistaan. Seksuaalikasvatukselle ei ole luotu selkeitä yksiselitteisiä raameja, joiden avulla kaikkia suomalaisia koululaisia tulisi tässä asiassa ohjata. Tämä on nähdäkseni merkittävä puute, sillä laadukas ja ajan tasalla oleva seksuaalisuuteen liittyvä tieto tulisi olla jokaisen nuoren saatavilla. Erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin nähden oppimateriaalien päivittäminen olisi tärkeää, sillä seksuaalikasvatuksen oppaiden perusteella näitä ihmisryhmiä ei käytännössä ole olemassa erityisinä seksuaalisina yksilöinä. Heidän jäädessä marginaaliin oppimateriaaleissa tämä antaa myös opettajalle suuren vallan valita jättää aihe kokonaan käsittelemättä. On hyvä havaita, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus on monella tapaa yhteiskunnallisesti ja myös sosiaalisesti merkittävä ilmiö (ks. johdanto ja luku 2) eikä sen jättäminen opetuksen ulkopuolelle ole perusteltua. Koen, että tulevaa ajatellen seksuaalikasvatuksen erilaisista täytäntöönpanon muodoista olisi hyvä tehdä lisätutkimusta, jotta on mahdollisuus yhdenmukaistaa koulujen käytäntöä.

Ensinnäkin suomalaisissa kouluissa käytettäviä oppimateriaaleja on analysoitu lähinnä oppikirjojen sisältöjen perusteella eikä niiden käyttöön opetuksessa ole juuri kiinnitetty huomiota. Myös opettajanoppaiden tutkiminen on jäänyt vähemmälle huomiolle niiden runsaasta käytöstä huolimatta, kun tutkimuksen fokus on ollut oppilaiden käyttämissä oppi- ja työkirjoissa. (Karvonen ym. 2017, 39, 46.) Näiden materiaalien ja niiden käyttötapojen tutkiminen voisikin olla hyvä jatkotutkimuksen aihe myös seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien tutkimiseen. Erityisesti ottaen huomioon se, että opettajia usein kehoitetaan soveltamaan oppimateriaaleja eikä käyttämään niitä absoluuttisena ohjenuorana (Karvonen ym. 2017, 39–40). Olisikin mielenkiintoista tehdä kartoitus siitä, millaisia erilaisia materiaaleja seksuaalikasvatuksen opetuksessa käytetään eri Suomen kouluissa ja millä tavalla näitä oppimateriaaleja hyödynnetään sekä millaisia teemoja opettajat korostavat tai häivyttävät opetuksessaan. Opettajat käyttävät erilaisia materiaaleja seksuaalikasvatuksessa (ks. luku 4) eikä terveystiedon oppikirjat välttämättä ole seksuaalikasvatuksen pääasiallinen lähde. Seksuaalikasvatuksen metodien vertailu keskenään voisi tuottaa mielenkiintoista tietoa valtakunnallisesta seksuaalikasvatuksen tilasta.

Toisena jatkotutkimusaiheena olisi mielenkiintoista tutkia nuorten omia näkökulmia suhteessa seksuaalisuuteen ja millä tavalla he itse tuottavat seksuaalisia erontekoja tai puhetapoja. Tutkimuksen tekemistä aloittaessani olinkin kiinnostunut erityisesti nuorten seksuaalikasvatuksesta ilmiönä ja olisin halunnut esimerkiksi haastatella nuoria heidän saamastaan seksuaalikasvatuksesta tai seurata opetusta paikan päällä. Pro-gradu-tutkielman puitteissa käytännöllisimmäksi ratkaisuksi osoittautui

kuitenkin tällä erää oppimateriaalien tutkiminen muun muassa ajankäytöllisistä syistä. Nuorten näkökulman ottaminen mukaan tutkimukseen olisi luonnollinen jatke tälle nyt toteuttamalleni tutkimukselle ja toisi mukaan lisää nuorisotutkimuksellista otetta tutkimuksen tekemiseen. Lisäksi tämä mahdollistaisi seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien kehittämisen entistä enemmän nuorten moninaisuutta ja diversiteettiä sekä erilaisten nuorten ryhmien tarpeita kunnioittavaan suuntaan. Nuorten olisi tällöin mahdollista osallistua seksuaalikasvatuksen oppimateriaalien kehittämistyöhön, joka aukaisisi seksuaalikasvatusta nuorisolähtöiseen suuntaan pois päin aikuisjohtoisesta lähestymistavasta, joka pahimmillaan voi kapeuttaa seksuaalikasvatuksen tulkintoja. (Anttila 2012, 66–67, Honkasalo 2013, 19.)

Kolmas jatkotutkimuksen aihe voisi olla esimerkiksi seksuaalikasvatuksen oppituntien tutkiminen etnografisten menetelmien avulla. Opetus ja koulu rakentuvat melko vahvasti yksilökeskeisen näkökulman varaan ja ryhmätason prosesseja hyödynnetään kouluilla verrattain vähän eikä niitä välttämättä edes ymmärretä kovin hyvin. Nuorille koulunkäynti on kuitenkin ryhmässä toimimista. (Kiilakoski 2014, 32.) Tällainen etnografinen tutkimus voisi tuottaa ymmärrystä nuorten ryhmätason prosesseista seksuaalisuudesta tuotettavien puhetapojen ja näkemyksien suhteen. Kuten Kiilakoski (2014, 34–36, 45) kirjoittaa, nuorten välisen vuorovaikutuksen dynamiikan arvioiminen ei ole ulkopuolisille helppoa, sillä ulospäin pienimuotoiselta vaikuttavat tilanteet voivat olla nuoren kokemusmaailmassa suuria. Ympäröivällä yhteisöllä ja siihen kuulumisella on oleellista vaikutusta nuoren identiteetin kehittymiselle. Yhteisössä nuori oppii esimerkiksi millaiset ovat hänen mahdollisuutensa vaikuttaa, miten konfliktitilanteissa toimitaan ja miten kunnioittaa toisia ihmisiä. Nuorten kouluhyvinvoinnissa sosiaaliset suhteet, oma vertaisryhmä sekä koululuokan yhteishenki ovatkin erityisen merkityksellisiä.

# LÄHTEET

Aaltonen, S. 2008. Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa: Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen tulkinnat sukupuolisesta häirinnästä. Teoksessa Tolonen, T. (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 36–57.

Aaltonen, S. 2011. Tytöt ja maine. Teoksessa Ojanen, K., Mulari, H. & Aaltonen, S. (toim.) Entäs tytöt: johdatus tyttötutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 269–304.

Ahlbäck, A. 2014. Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina. Teoksessa Markkola, P., Östman, A.-C., Lamberg, M. (toim.) Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino, 192–223.

Aho, T. 2012. Yläkoululaispoikien seksuaaliset roolinotot. Teoksessa Kontula, O. (toim.) Mitä pojat todella haluavat tietää seksistä? Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 95–117.

Alba-Juez, L. 2009. Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Allen, L. 2005. ‘Say everything’: Exploring Young People’s Suggestions for Improving Sexuality Education. Sex Education 5 (4), 389–404. DOI: [10.1080/14681810500278493](https://doi.org/10.1080/14681810500278493). (Luettu 17.12.2019.)

Alvesson, M. & Skoldberg, K. 2018. Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research. London: SAGE Publications.

Anttila, A. 2012. Poikanäkökulmaa etsimässä nuorten seksuaaliopetukseen. Nuorisotutkimus 30 (3), 65–70. <http://elektra.helsinki.fi/libproxy.tuni.fi/oa/0780-0886/2012/3/poikanak.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)

Aries, E. 2006. Sex Differences in Interaction: A Reexamination. Teoksessa Dindia, K. & Canary, D. J. (toim.) Sex Differences and Similarities in Communication. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 21–36.

Bildjuschkin, K. 2016. Seksuaalisuus on syntymäoikeus. Ketju 6, 30–33. <https://ketju-lehti.fi/aiheet/itsemaaraaminen/seksuaalisuus-on-syntymaoikeus/>. (Luettu 16.12.2019.)

- Blommaert, J. 2005. *Discourse: A Critical Introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Bobier, L. & Martin, K. A. 2016. *Early Childhood Education*. Teoksessa Ponzetti, J. J. Jr. (toim.) *Evidence-Based Approaches to Sexuality Education: A Global Perspective*. New York: Routledge, 201–217.
- Bollinger, H. & Cook, H. 2019. After the Social Model: Young Physically Disabled People, Sexuality Education and Sexual Experience. *Journal of Youth Studies*. DOI: [10.1080/13676261.2019.1639647](https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1639647). (Luettu 16.12.2019.)
- Braun, V., Tricklebank, G. & Clarke, V. 2013. “It Shouldn’t Stick Out from Your Bikini at the Beach”: Meaning, Gender, and the Hairy/Hairless Body. *Psychology of Women Quarterly* 37 (4), 478–493. <https://journals-sagepub-com.libproxy.tuni.fi/doi/pdf/10.1177/0361684313492950>. (Luettu 18.12.2019.)
- Burr, V. 2015. *Social Constructionism*. New York: Routledge.
- Butler, J. 2006. *Hankala sukupuoli*. Suom. Pulkkinen, T. & Rossi, L.-M. Helsinki: Gaudeamus.
- Cameron-Lewis, V. 2016. Escaping Oppositional Thinking in the Teaching of Pleasure and Danger in Sexuality Education. *Gender and Education* 28 (4), 491–509. DOI: [10.1080/09540253.2016.1171297](https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1171297). (Luettu 10.12.2019.)
- Cook, H. 2005. *The Long Sexual Revolution: English Women, Sex and Contraception, 1800–1975*. Oxford: Oxford University Press.
- Daly, A., Heah, R. & Liddiard, K. 2019. Vulnerable Subjects and Autonomous Actors: The Right to Sexuality Education for Disabled Under-18s. *Global Studies of Childhood* 9 (3), 235–248. DOI: <https://doi.org/10.1177/2043610619860997>. (Luettu 16.12.2019.)
- De Lijster, G. P. A., Felten, H., Kok, G. & Kocken, P. L. 2016. Effects of an Interactive School-Based Program for Preventing Adolescent Sexual Harassment: A Cluster-Randomized Controlled Evaluation Study. *Journal of Youth and Adolescence* 45 (5), 874–886. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0471-9>. (Luettu 16.12.2019.)
- Diamond, L. M. 2008. *Sexual Fluidity: Understanding Women’s Love and Desire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Diamond, L. M. 2016. Sexual Fluidity in Male and Females. *Curr Sex Health Rep* 8, 249–256. DOI: [10.1007/s11930-016-0092-z](https://doi.org/10.1007/s11930-016-0092-z) (Luettu 10.12.2019.)
- Dijk, van T. 1993. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society* 4 (2), 249–283. <http://www.discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)

Dindia, K. 2006. Men are From North Dakota, Women are From South Dakota. Teoksessa Dindia, K. & Canary, D. J. (toim.) *Sex Differences and Similarities in Communication*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 3–20.

Eriksson-Schroth, L. 2013. Update on the Biology of Transgender Identity. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health* 17 (2), 150–174. DOI: [10.1080/19359705.2013.753393](https://doi.org/10.1080/19359705.2013.753393). (Luettu 10.12.2019.)

Espada, J. P., Morales, A., Orgilés, M., Jemmott, J. B. & Jemmott, L. S. 2015. Short-Term Evaluation of a Skill-Development Sexual Education Program for Spanish Adolescents Compared With a Well-Established Program. *Journal of Adolescent Health* 56, 30–37. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.08.018>. (Luettu 10.12.2019.)

Forkby, Torbjörn & Kiilakoski, Tomi. 2014. Building Capacity in Youth Work. *Perspective and Practice in Youth Clubs in Finland and Sweden*. *Youth & Policy* 112/2014, 1–17.

Froyum, C. 2010. Making ‘Good Girls’: Sexual Agency in the Sexuality Education of Low-Income Black Girls. *Culture, Health & Sexuality* 12 (1), 59–72. DOI: [10.1080/13691050903272583](https://doi.org/10.1080/13691050903272583). (Luettu 10.12.2019.)

Gilbert, J. 2018. Contesting Consent in Sex Education. *Sex Education* 18 (3), 268–279. DOI: [10.1080/14681811.2017.1393407](https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1393407). (Luettu 10.12.2019.)

Goldfarb, E. S. & Lieberman, L. 2016. *Sexuality Education During Adolescence*. Teoksessa Ponzetti, J. J. Jr. (toim.) *Evidence-Based Approaches to Sexuality Education: A Global Perspective*. New York: Routledge, 218–236.

Green, J., Oman, R. F., Vesely, S. K., Cheney, M. & Carroll, L. 2017. Beyond the Effects of Comprehensive Sexual Education: The Significant Prospective Effects of Youth Assets on Contraceptive Behaviors. *Journal of Adolescent Health* 61, 678–684. DOI: [10.1016/j.jadohealth.2017.06.021](https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.06.021). (Luettu 10.12.2019.)

Hacking, I. 2009. *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.

Halberstam, J. 1998. *Female Masculinity*. Durham & London: Duke University Press.

Hamilton, L. & Armstrong, E. A. 2009. Gendered Sexuality in Young Adulthood. *Double Binds and Flawed Options*. *Gender & Society* 23:5, 589–616. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243209345829>. (Luettu 17.12.2019.)

Honkasalo, V. 2013. Se suuri ero: Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 2013 31 (1), 6–22. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243209345829>. (Luettu 17.12.2019.)

Honkatukia, P., Kiilakoski, T. & Suurpää, L. 2018. *Aineistosta analyysiin*. Teoksessa Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tallinna: Nuorisotutkimusverkosto, 351–371.

- Jackson, S. & Weatherall, A. 2010. The (Im)possibilities of Feminist School Based Sexuality Education. *Feminism & Psychology* 20 (2), 166–185. DOI: <https://doi.org/10.1177/0959353509349603>. (Luettu 10.12.2019.)
- Jaramillo, N., Buhi, E. R., Elder, J. P. & Corliss, H. L. 2017. Associations Between Sex Education and Contraceptive Use Among Heterosexually Active, Adolescent Males in the United States. *Journal of Adolescent Health* 60, 534–540. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.11.025>. (Luettu 10.12.2019.)
- Johnstone, B. 2018. *Discourse Analysis*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Kahle, L. 2017. Are Sexual Minorities More at Risk? Bullying Victimization Among Lesbian, Gay, Bisexual and Questioning Youth. *Journal of Interpersonal Violence*, 1–19. DOI: [10.1177/0886260517718830](https://doi.org/10.1177/0886260517718830). (Luettu 16.12.2019.)
- Kannas, L., Orkovaara, P., Hassinen, M., Löytty-Rissanen, M., Ruuhilahti, S. & Villa, H. 2010a. *Navigaattori 1: Yläkoulun terveystieto*. Helsinki: Tammi.
- Kannas, L., Orkovaara, P., Hassinen, M., Löytty-Rissanen, M., Ruuhilahti, S. & Villa, H. 2010b. *Navigaattori 2: Yläkoulun terveystieto*. Helsinki: Tammi.
- Kannas, L., Orkovaara, P., Hassinen, M., Löytty-Rissanen, M., Ruuhilahti, S. & Villa, H. 2010c. *Navigaattori 3: Yläkoulun terveystieto*. Helsinki: Tammi.
- Karvonen, U., Tainio, L. & Routarinne, S. 2017. Oppia kirjoista. Systemaattinen katsaus suomalaisten perusopetuksen oppimateriaalien tutkimukseen. *Kasvatus & Aika* 11 (4), 39–57. <http://elektra.helsinki.fi/oa/1797-2299/11/4/oppiakir.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)
- Kiilakoski, T. 2014. *Koulu on enemmän: Nuorisotyön ja koulun yhteistyön käytännöt, mahdollisuudet ja ongelmat*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. 2018. *Johdanto: Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä? Teoksessa Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tallinna: Nuorisotutkimusverkosto, 8–28.
- Kiilakoski, T., Honkatukia, P. & Huttunen, R. 2018. Teoria nuorten ja nuorisotyön tutkimuksessa. Teoksessa Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tallinna: Nuorisotutkimusverkosto, 54–74.
- Klemetti, R. & Raussi-Lehto, E. (toim.) 2014. *Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL\\_OPAS33\\_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y). (Luettu 16.12.2019.)

Kontula, O. 2012. Millaisia tietoja ja millaista seksuaalikasvatusta pojat tarvitsevat? Teoksessa Kontula, O. (toim.) Mitä pojat todella haluavat tietää seksistä? Helsinki: Vammalan kirjapaino Oy, 257–278.

Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Väestötutkimuslaitos, katsauksia 26/2007.

Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (toim.) (1993): Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta. Helsinki: WSOY.

Kosunen, E., Cacciatore, R. & Hervonen, A. 2003. Seksuaalisuus elämänkaareissa. Duodecim 119, 209–216. <https://www.ebm-guidelines.com/xmedia/duo/duo93407.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)

Kuortti, M. 2012. Suomalaisten tyttöjen seksuaaliterveys- ja kulttuuri. Arvot, riskit ja valinnat. Tampere: Yliopistopaino. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8806-1>. (Luettu 17.12.2019.)

Laajasalo, T. 2001. Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa – systemaattinen analyysi lukion uskonnon, elämäntietämystiedon, filosofian, psykologian, terveystiedon ja biologian oppikirjojen seksuaalisuusteeman käsittelystä kuuden seksuaalteorian ja lukion 1994 opetussuunnitelman perusteiden valossa. Helsinki: Yliopistopaino.

Lamb, S. & Peterson, Z. D. 2012. Adolescent Girls' Sexual Empowerment: Two Feminists Explore the Concept. Sex Roles 66, 703–712. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11199-011-9995-3>. (Luettu 10.12.2019.)

Laukkanen, T., Pekkarinen, E. & Vilmilä, F. 2018. Nuorisotutkimuksen etiikka. Teoksessa Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä. Tallinna: Nuorisotutkimusverkosto, 75–96.

Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.

Lehtonen, J. 2009. Ei-heteroseksuaaliset nuoret, koulutuksen keskeyttäminen ja heteronormatiivisuus. Kasvatus 40 (5), 465–474

Lehtonen, J. 2014. Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. Sukupuolentutkimus 27 (4), 67–71.

Leinung, M. & Wu, C. 2017. The Biologic Basis of Transgender Identity: 2D:4D Finger Length Ratios Implicate a Role for Prenatal Androgen Activity. Endocrine Practice 23 (6), 669–671. DOI: [10.4158/EP161528.OR](https://doi.org/10.4158/EP161528.OR). (Luettu 10.12.2019.)

Lozano-Verduzco, I., Mendoza, A. 2016. (In)formal Sex Education: Learning Gay Culture in Cultural and Educational Contexts in Mexico. Gender and Education 28 (4), 546–561. DOI: [10.1080/09540253.2016.1149555](https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1149555).



Malinen, J. 2006. Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. *Nuorisotutkimus* 24 (1), 18–24.

Manley, M. H., Diamond, L. M. & Van Anders, S. M. 2015. Polyamory, Monoamory, and Sexual Fluidity: A Longitudinal Study of Identity and Sexual Trajectories. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity* 2 (2), 168–180. <https://static1.squarespace.com/static/55efa8b5e4b0c21dd4f4d8ee/t/55f04262e4b055cc1a0feee0/1441808994971/Sexual+Fluidity+%282015%29.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)

Markham, C. M., Peskin, M. F., Shegog, R., Baumler, E. R., Addy, R. C., Thiel, M., Escobar-Chaves, S., Robin, L., Tortolero, S. R. 2014. Behavioral and Psychosocial Effects of Two Middle School Sexual Health Education Programs at Tenth-Grade Follow-Up. *Journal of Adolescent Health* 54, 151–159. DOI: [10.1016/j.jadohealth.2013.10.204](https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.10.204). (Luettu 10.12.2019.)

Markkola, P., Östman, A. & Lamberg, M. 2014. Onko suomalaisella miehellä historiaa? Teoksessa Markkola, P., Östman, A. & Lamberg, M. (toim.) *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 7–24.

Marston, K. 2015. Beyond Bullying: the Limitation of Homophobic and Transphobic Bullying Interventions for Affirming Lesbian, Gay, Bisexual and Trans (LGBT) Equality in Education. *Pastoral Care in Education* 33 (3), 161–168. DOI: [10.1080/02643944.2015.1074266](https://doi.org/10.1080/02643944.2015.1074266). (Luettu 10.12.2019.)

Martin, K. A. & Kazyak, E. 2009. Hetero-Romantic Love and Heterosexiness in Children's G-Rated Films. Artikkeliteoksessa Misra, J., Stewart, M. D. & Brown, M. A. (toim.) 2018. *Gendered Lives, Sexual Beings – A Feminist Anthology*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, 169–179.

McAllum, M.-A. 2018. Young Bisexual Women's Experiences in Secondary Schools: "Not Everyone's Straight so Why Are They Only Teaching That?" *Sex Education: Sexuality, Society and Learning* 18 (3), 253–267. DOI: [10.1080/14681811.2017.1369024](https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1369024). (Luettu 10.12.2019.)

McGlashan, H. & Fitzpatrick, K. 2017. LGBTQ Youth Activism and School: Challenging Sexuality and Gender Norms. *Health Education* 117 (5), 485–497. DOI: <https://doi.org/10.1108/HE-10-2016-0053>. (Luettu 15.12.2019.)

Meadows, E. 2018. Sexual Health Equity in Schools: Inclusive Sexuality and Relationship Education for Gender and Sexual Minority Students. *American Journal of Sexuality Education* 13 (3), 297–309. DOI: [10.1080/15546128.2018.1431988](https://doi.org/10.1080/15546128.2018.1431988). (Luettu 16.12.2019.)

Mock, S. E., & Eibach, R. P. 2012. Stability and Change in Sexual Orientation Identity Over a 10-year Period in Adulthood. *Archives of Sexual Behavior* 41, 641–648. Stability and Change in Sexual Orientation Identity Over a 10-year Period in Adulthood. <http://midus.wisc.edu/findings/pdfs/1153.pdf>. (Luettu 10.12.2019.)

Moor, A., Ben-Meir, E., Golan-Shapira, D. & Farchi, M. 2013. Rape: A Trauma of Paralyzing Dehumanization. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 22 (10), 1051–1069. DOI: [10.1080/10926771.2013.848965](https://doi.org/10.1080/10926771.2013.848965). (Luettu 10.12.2019.)

Neary, A., Gray, B. & O’Sullivan, M. 2016. A Queer Politics of Emotion: Reimagining Sexualities and Schooling. *Gender and Education* 28 (2), 250–265. DOI: [10.1080/09540253.2015.1114074](https://doi.org/10.1080/09540253.2015.1114074). (Luettu 10.12.2019.)

Nieminen, J. 2007. Vastavoiman hahmo – Nuorisotyön yleiset tehtävät, oppimisympäristöt ja eetos. Teoksessa Nuorisotyötä on tehtävä: Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 21–43.

Nuorisotutkimusseura. 2019. Sukupuolten tasa-arvo, etnisyys ja seksuaalisuus: Monikulttuurinen seksuaalikasvatus Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa 2015–2018. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/sukupuolten-tasa-arvo>. (Luettu 10.12.2019.)

Näre, S., Ruuhilahti, S. & Heimonen, E. 2012. Luottamus nuorten seksuaalisen hyvinvoinnin pohjana. *Nuorisotutkimus* 30 (3), 51–64. <http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2012/3/luottamu.pdf>. (Luettu 17.12.2019.)

O’Donoghue, K. & Guerin, S. 2017. Homophobic and Transphobic Bullying: Barriers and Supports to School Intervention. *Sex Education* 17 (2), 220–234. DOI: [10.1080/14681811.2016.1267003](https://doi.org/10.1080/14681811.2016.1267003). (Luettu: 10.12.2019.)

Ollis, D. 2017. The Power of Feminist Pedagogy in Australia: Vagina Shorts and the Primary Prevention of Violence Towards Women. *Gender and Education* 29 (4), 461–475. DOI: [10.1080/09540253.2017.1321737](https://doi.org/10.1080/09540253.2017.1321737). (Luettu: 10.12.2019.)

Paasonen, S. 2016. Pornification and the Mainstreaming of Sex. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*. Oxford University Press. DOI: [http://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.159](https://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.159). (Luettu 10.12.2019.)

Paechter, C. 2007. *Being Boys, Being Girls: Learning Masculinities and Feminities*. Maidenhead: Open University Press.

Pakarinen, M. 2019. Ammattiin opiskelevien nuorten seksuaalikäyttäytyminen ja siihen liittyvä tiedot ja asenteet ennen seksuaaliterveysinterventiota ja sen jälkeen. Tampere: Yliopistopaino. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1089-9>. (Luettu 17.12.2019.)

Pearson, J. 2018. High School Context, Heterosexual Scripts, and Young Women’s Sexual Development. *Journal of Youth and Adolescence* 47, 1469–1485. DOI: [doi:10.1007/s10964-018-0863-0](https://doi.org/10.1007/s10964-018-0863-0). (Luettu: 11.12.2019.)

Pereira, C. 2009. Interrogating Norms: Feminists Theorizing Sexuality, Gender and Heterosexuality. *Development* 52 (1), 18–24. DOI: <https://doi.org/10.1057/dev.2008.84>. (Luettu: 17.12.2019.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus. 2014. [https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen\\_opetussuunnitelman\\_perusteet\\_2014.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf). (Luettu 18.12.2019.)

Puustinen, L., Ruoho, I. & Mäkelä, A. 2006. Feministisen mediatutkimuksen näkökulmat. Teoksessa Puustinen, L., Ruoho, I. & Mäkelä, A. (toim.) *Sukupuolishow: Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Tampere: Gaudeamus, 15–44.

Ridgeway, C. L. 2009. Framed Before We Know It: How Gender Shapes Social Relations, Teoksessa Misra, J., Stewart, M. D. & Brown, M. A. (toim.) 2018. *Gendered Lives, Sexual Beings – A Feminist Anthology*. Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, 10–16.

Rohrbach, L. A., Berglas, N. F., Jerman, P., Angulo-Olaiz, F., Chou, C. & Constantine, N. A. 2015. A Rights-Based Sexuality Education Curriculum for Adolescents: 1-Year Outcomes From a Cluster-Randomized Trial. *Journal of Adolescent Health* 57, 399–406. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.07.004>. (Luettu 16.12.2019.)

Rossi, L-M. 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Juvonen, T., Rossi, L-M. & Saresma, T. (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.

Rupp, L. J. & Thomsen, C. 2016. Sexualities. Teoksessa Disch, L. & Hawkesworth, M. (toim.) *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. Oxford: Oxford University Press, 894–914.

Saewyc, E. M. 2017. Respecting Variations in Embodiment as Well as Gender: Beyond the Presumed ‘Binary’ of Sex. *Nursing Inquiry* 24 (1), 1–2. DOI: [10.1111/nin.12184](https://doi.org/10.1111/nin.12184). (Luettu 11.12.2019.)

Salonen, M. 2005. Hiljainen heteroseksuaalisuus? Nuoret, suojaikäraja ja itsemäärääminen. Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-6259-9>. (Luettu 17.12.2019.)

Sanz, V. 2017. No Way Out of the Binary: A Critical History of the Scientific Production of Sex. *Journal of Women in Culture and Society* 43 (1), 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1086/692517>. (Luettu 11.12.2019.)

Santos, A. 2018. Yes, we fuck! Challenging the Misfit Sexual Body Through Disabled Women’s Narratives. *Sexualities* 21 (3), 303–318. DOI: <https://doi.org/10.1177/1363460716688680>. (Luettu: 10.12.2019.)

Seta ry. 2019a. Aseksuaalisuus on kirjava kokonaisuus. <https://seta.fi/2018/10/22/aseksuaalisuus-on-kirjava-kokonaisuus/>. (Luettu 17.12.2019.)

Seta ry. 2019b. Sateenkaarisanasto. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>. (Luettu 10.12.2019.)

Seta ry. 2019c. Sateenkaarihistoria Suomessa. <https://seta.fi/ihmisoikeudet/sateenkaarihistoria-suomessa/>. (Luettu 10.12.2019.)

Shah, S. 2017. “Disabled People Are Sexual Citizens Too”: Supporting Sexual Identity, Well-being, and Safety for Disabled Young People. *Frontiers in Education* 2 (46), 1–5. [https://pdfs.semanticscholar.org/b392/c1826139be3e9a300f26d193b47a7d9f6939.pdf?\\_ga=2.106287430.475266779.1576880245-646327653.1576024018](https://pdfs.semanticscholar.org/b392/c1826139be3e9a300f26d193b47a7d9f6939.pdf?_ga=2.106287430.475266779.1576880245-646327653.1576024018). (Luettu 17.12.2019.)

Sinclair-Palm, J. & Gilbert, J. 2018. Editorial. Naming New Realities: Supporting Trans Youth in Education. *Sex Education* 18 (4), 321–327. DOI: <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1452347>. (Luettu 19.12.2019.)

Sorainen, A. 2013. Kieroonkasvamisen mahdollisuudet. *Nuorisotutkimus* 31 (1), 23–42. <http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2013/1/kieroonk.pdf>. (Luettu 17.12.2019.)

Suvivuo, P, Tossavainen, K. & Kontula, O. 2010. “Can There Be Such a Delightful Feeling as This?” Variations of Sexual Scripts in Finnish Girls’ Narratives. *Journal of Adolescent Research* 25 (5), 669–689. DOI: <https://doi.org/10.1177/0743558410366597>. (Luettu 17.12.2019.)

Taavetti, R. & Lehtonen, J. 2018. Metodologisia ja eettisiä kysymyksiä sateenkaarinuorten etnografisessa ja osallistavassa tutkimuksessa. Teoksessa Kiilakoski, T. & Honkatukia, P. (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tallinna: Nuorisotutkimusverkosto, 274–290.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia. [http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135233/URN\\_ISBN\\_978-952-302-9095.pdf?sequence=1&isAllowed](http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135233/URN_ISBN_978-952-302-9095.pdf?sequence=1&isAllowed). (Luettu 10.12.2019.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019a. Kulttuurisensitiivinen seksuaalikasvatus. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/maahanmuuttajien-seksuaali-ja-lisaantymisterveys/kulttuurisensitiivinen-seksuaalikasvatus>. (Luettu 16.12.2019.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019b. Maahanmuuttajien seksuaali- ja lisääntymisterveys. <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/maahanmuuttajien-seksuaali-ja-lisaantymisterveys>. (Luettu 16.12.2019.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2019c. Kouluterveyskysely 2006–2019. [https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary\\_trendi](https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_trendi). (Luettu 17.12.2019.)

Terävä, H. 2019. Joka neljäs seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluva yläkoululainen kokee kotonaan fyysistä väkivaltaa. *Yleisradio*. 30.11.2019. Viittaus lähteeseen Terveyden ja

hyvinvoinnin laitos. Kouluterveyskysely 2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11089142>. (Luettu 10.12.2019.)

Tolman, D. L. 2002. *Dilemmas of Desire: Teenage Girls Talk About Sexuality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tolman, D. L. 2012. Female Adolescents, Sexual Empowerment and Desire: A Missing Discourse of Gender Inequity. *Sex Roles* 66, 746–757. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0122-x>. (Luettu 10.12.2019.)

Treacy, A. C., Taylor, S. S. & Abernathy, T. A. 2018. Sexual Health Education for Individuals with Disabilities: A Call to Action. *American Journal of Sexual Education* 13 (1), 65–93. DOI: <https://doi.org/10.1080/15546128.2017.139949>. (Luettu 10.12.2019.)

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tyler, M. & Quek, K. 2016. Conceptualizing Pornographication: A Lack of Clarity and Problems for Feminist Analysis. *Sexualization, Media & Society* 2 (2), 1–14. DOI: <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1177/2374623816643281>. (Luettu 19.12.2019.)

Vilkka, H. 2006. *Keho: Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Helsinki: Yliopistopaino. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/vilkka/kehoomaa.pdf>. (Luettu: 10.12.2019.)

Walker, S., Temple-Smith, M., Higgs, P. & Sanci, L. 2015. ‘It’s Always Just There in Your Face’: Young People’s Views on Porn. *Sexual Health (Online)*, 200–205. DOI: 10.1071/SH14225. (Luettu 10.12.2019.)

Whittington, E. 2019. Co-producing and Navigating Consent in Participatory Research with Young People. *Journal of Children’s Services* 14 (3), 205–216. DOI: [10.1108/JCS-02-2019-0007](https://doi.org/10.1108/JCS-02-2019-0007). (Luettu 10.12.2019.)

Wood, R., Hirst, J., Wilson, L. & Burns-O’Connell, G. 2017. The Pleasure Imperative? Reflecting on Sexual Pleasure’s Inclusion in Sex Education and Sexual Health. *Sex Education* 19 (1), 1–14. DOI: [10.1080/14681811.2018.1468318](https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1468318). (Luettu 10.12.2019.)

Woolley, S. 2017. Contesting Silence, Claiming Space: Gender and Sexuality in the Neo-Liberal Public High School. *Gender and Education* 29 (1), 84–99. DOI: [10.1080/09540253.2016.1197384](https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1197384). (Luettu: 10.12.2019.)

# LIITE: NUORTEN SEKSUAALISTEN OIKEUKSIEN LISTA

## Nuoren seksuaalisia oikeuksia

- oikeus ilmaista ja tuntea tunteitaan, oikeus rakastaa
- oikeus ilmaista mielipiteitään, vaikka muut olisivat eri mieltä
- Oikeus kokea itsensä tyytyväiseksi ja hyvinvoivaksi omassa kehossaan
- oikeus yksityisyyteen, luottamuksellisuuteen ja tukeen
- Oikeus koskemattomuuteen ja seksuaaliseen turvallisuuteen
- Oikeus päättää raskaudesta – haluaako lapsia vai ei, jos haluaa niin milloin ja montako
- Oikeus seksuaaliseen vapauteen, oikeus ilmaista seksuaalisia taipumuksiaan
- Oikeus asianmukaiseen tietoon ja monipuoliseen seksuaalikasvatukseen
- Oikeus tasa-arvoon, vapauteen ja suvaitsevaisuuteen